

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**XIX. YÜZYILDA CİZVİT MİSYONERLERİNİN
OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ**

TUĞBA ORTAÇ

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2020

**XIX. YÜZYILDA CİZVİT MİSYONERLERİNİN OSMANLI
DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ**

Tuğba ORTAÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2020

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuğba ORTAÇ

19/08/2020

XIX. YÜZYILDA CİZVİT MİSYONERLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Tuğba ORTAÇ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2020

ÖZET

Hristiyanlık ile özdeşleşmiş olan misyonerlik faaliyetlerine dünyanın hemen hemen her bölgesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de rastlanmaktadır. XVI. yüzyıl gibi erken dönemlerden itibaren Osmanlı topraklarında görünen misyonerler Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde herhangi bir tehlike arz etmezken devletin zayıflamasıyla birlikte etkinliklerini arttırmıştır. Başta Katolik ve Protestan misyonerler olmak üzere farklı Hristiyan mezhep ve kuruluşlara mensup misyonerler Osmanlı Devleti'nde yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Bu misyoner gruplarından birini de Katolik Cizvit misyonerler oluşturmaktadır. Cizvitler XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasında varlıklarını göstermiş ve Fransa tarafından desteklenmişlerdir. Bu çalışmada Cizvit misyonerlerinin İstanbul, Lübnan, Adana, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Merzifon şehirlerindeki faaliyetleri incelenerek değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Misyonerlik, Cizvitler, Osmanlı Devleti
Sayfa Adedi : 159
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Necdet HAYTA
Öğrenci ORCID ID : 0000-0001-8019-7824

MISSIONARY ACTIVITIES OF JESUITS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE 19TH
CENTURY

(M.S. Thesis)

Tuğba ORTAÇ

GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

August 2020

ABSTRACT

Missionary activities identified with Christianity are encountered in the Ottoman Empire, as in almost every region of the world. Although the missionaries who were present in the Ottoman lands as early as the XVI. century did not pose any danger during the periods when the Ottoman Empire was strong, they increased their activities with the declining of the state. Missionaries belonging to different Christian sects and institutions, notably the Catholic and Protestant missionaries, worked extensively in the Ottoman Empire. One of these missionary groups was made up of Catholic Jesuit missionaries. The Jesuits showed their existence in the Ottoman geography since the XVI. century and were supported by France. In this study, the activities of Jesuit missionaries in Istanbul, Lebanon, Adana, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya and Merzifon cities were examined and evaluated.

Science Code : 116114
Key Words : Missionary, Jesuits, Ottoman Empire
Page Number : 159
Supervisor : Prof. Dr. Necdet HAYTA
Student ORCID ID : 0000-0001-8019-7824

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın her aşamasında tecrübelerinden ve bilgi birikimden yararlandığım, katkılarıyla beni yönlendiren tez danıőmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Necdet HAYTA'ya, bu süreçte fikir, görüş ve yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Bahri ATA ve Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUĞAK'a teőekkürlerimi sunarım. Yıllardan bu yana beni hep destekleyen ve yanımda olan anneme, babama, kız kardeőime ve arkadaşlarıma teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ ...	7
2.1. Misyonerliğin Amaçları, Kullandıkları Yöntemler ve Misyonerlerin Yetiştirilmesi.....	37
2.2. Diğer Dinlerde Misyonerlik.....	41
3. CİZVİTLER.....	45
3.1. Ignatius Loyola ve Cizvitlerin Ortaya Çıkışı.....	45
3.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Cizvitler.....	59
3.3. Cizvitlerin Özellikleri.....	65
3.4.1. Cizvitler ve Misyonerlik.....	70
3.4.2. Cizvitler ve Eğitim	77
4. XIX. YÜZYILDA CİZVİT MİSYONERLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ.....	85
4.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Misyonerlik.....	85
4.1.1. Osmanlı Devleti'nde Katolik Misyonerliği	92
4.1.2. Osmanlı Devleti'nde Protestan Misyonerliği.....	95
4.2. Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Kapitülasyonlar Çerçevesinde Cizvitler.....	99
4.3. Cizvitlerin Osmanlı Topraklarına Gelişleri ve İlk Faaliyetleri.....	102
4.4. XIX. Yüzyıl ve Cizvitler	112
4.5. Cizvitler ve Ermeniler	117

	Sayfa
4.6. Lübnan ve Suriye’de Cizvit Faaliyetleri	120
4.7. Adana Vilayeti’nde Cizvit Faaliyetleri.....	125
4.8. Kayseri ve Çevresinde Cizvit Faaliyetleri.....	127
4.9. Sivas Vilayeti’nde Cizvit Faaliyetleri	129
5. SONUÇ	133
KAYNAKLAR	137
EKLER	149
EK-1. Cizvitlerin kurucusu Ignatius Loyola’nın bulunduğu bir gravür (1703)	150
EK-2. Ignatius Loyola ve Cizvit kurucularından Francis Xavier	151
EK-3. Cizvit Rahipler	152
EK-4. Beyrut Saint Joseph Üniversitesi’nin kuzey tarafından görünümü	153
EK-5. Beyrut Saint Joseph Üniversitesi’nin XX. yüzyıl başlarında havadan görünümü.....	154
EK-6. Kayseri Erkilet’te ruhsatsız olarak açılan Cizvit okulunun kapandığı ve yerine Ermeni Katoliklerinin okul açmak istediği ancak bu okulun açılmasıyla Cizvitlerin idaresine geçebileceğine dair BOA belgesi.	155
EK-7. Erkilet’te Ermeni nüfus olmamasına rağmen Cizvitler tarafından burada Ermenilere ait bir okul açmak istemelerinin engel olunmasına dair BOA belgesi.....	156
EK-8. Cizvitler tarafından Adana Hassa’da açılan okulun ruhsatının araştırılması ve Fransa’dan kovulup Adana’ya gelen Cizvitlerin okul açma taleplerinin uygun olmadığına dair BOA belgesi.	157
EK-9. Kolağası Mehmed Tahir’in Almancadan Osmanlı Türkçesine tercüme ettiği Cizvit Cemiyeti’nin Talimat-ı Hafiyyesi isimli eserinin takdimi.	158
ÖZGEÇMİŞ	159

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABCFM	American Board of Commissionaers for Foreign Missions
A.G.E.	Adı geçen eser
A.G.M.	Adı geçen makale
A.G.T.	Adı geçen tez
BFMPC	Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church
BOA	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
ÇEV.	Çevirmen
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemi
DH.TMIK.M.	Dahiliye Muamelat
HR.TH.	Hariciye Nezareti Tahrirat
HR.UHM.	Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti
MF. MKT.	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi
ST.	Saint
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

1. GİRİŞ

Misyon ve misyoner kelimeleri “göndermek” anlamında Latince mittere kökünden türeyen, “gönderme fiili” anlamındaki Latince “missio” kelimesinden gelmektedir.¹ Misyon kelimesinin sözlükteki tanımı bir kimseye veya bir kurula verilen özel bir görev anlamındadır. Dini, bilimsel veya diplomatik bir görev yüklenmiş kimselerden oluşan bir kurul anlamında da kullanılmaktadır.²

Misyon kelimesinden türetilmiş misyoner terimi ise, “görevli kişi”³ anlamına gelmekle birlikte kendi dini inançlarını, düşüncelerini ve ideolojilerini yaymaya çalışan kimseler misyoner olarak adlandırılmaktadır. Misyonerler farklı dinler, düşünceler ve ideolojilerden olan insanları kendi din, düşünce ve ideolojilerine kazandırmayı hedeflemektedirler.⁴ Bu kapsamda misyonerlerin yapmış oldukları faaliyetlere ve çalışmalara ise misyonerlik denilmektedir. Aynı zamanda günümüzde misyoner, mensubu olduğu ülkenin farklı topraklarda emellerinin gerçekleştirilmesinde öncü güç ya da istihbarat elemanı olarak görevlendirilen kişiler anlamına da gelmektedir.⁵

Misyoner kelimesi sözlük anlamının yanında özel olarak “resmi kilise teşkilatı ya da herhangi bir Hristiyan topluluk tarafından Hristiyan mesajını ve dinini yaymak amacıyla özel olarak yetiştirilen ve bu çerçevede Hristiyanlık dışı toplumlarda görevlendirilen yetkili, görevli kimse, görevli rahip ve papaz” anlamlarında kullanılır. Hristiyan kiliselerinin, Hristiyan olmayan bölgelerde bu dini yaymak amacıyla sistemli ve örgütlü bir şekilde yaptıkları faaliyetler misyonerlik olarak ele alınır.⁶

Misyonerlik çerçevesinde dinleri, misyonerlik faaliyetlerinin yer aldığı ve misyonerlik faaliyetlerinin yer almadığı dinler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Misyonerlik

¹ Harman, Ö. F. (2004). “Genel Olarak Misyonerlik”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 25.

² Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1691.

³ Gündüz, Ş., Aydın, M., (2002). *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye’ye Yönelik Faaliyetleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 13.

⁴ Küçük, A. (2011). *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 16.

⁵ Küçük, a.g.e., 19.

⁶ Oymak, İ. (2010). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 9.

faaliyetlerinin yer aldığı dinler, evrensel dinler olarak adlandırılırken misyonerlik faaliyetlerinin yer almadığı dinler ise milli dinler olarak adlandırılabilir. Belli bir bölgeyle ya da ırkla sınırlı olmayıp mesajını tüm insanlığa duyurmak isteyen dinlere evrensel dinler denilmektedir. Bu dinlere örnek olarak Hristiyanlık, İslam ve Budizm verilebilir. Milli dinler ise sadece bir millete veya bir bölgeye ait olan ve yayılma özelliği taşımayan dinlerdir. Bu dinlere örnek ise başta Yahudilik olmak üzere Eski Mısır, Yunan, Roma dinleri verilebilir.⁷

Evrensel dinlerin mesaj ve öğretilerini diğer insanlara aktarma isteğine rağmen misyonerlik faaliyetleri Hristiyanlık dini ile birlikte anılmaktadır. Bu sebeple misyonerlik denilince akla ilk olarak Hristiyanlık gelmektedir. Çünkü bu alanda sistemli olarak en fazla çalışan din Hristiyanlıktır. Misyonerliğin Hristiyanlık ile özdeşleştirilmesi sebebiyle öncelikle Hristiyan misyonerliğini ele almak gerekmektedir.

Hristiyan misyonerlik anlayışının iki önemli nedeni vardır. İlki Hristiyanlığın evrensel bir din olması ve mesajının tüm insanlığı kurtaracağı inancının mevcut olmasıdır.⁸ Hristiyan misyonerliğinin temellerini Hz. İsa devrine kadar götürmek mümkündür. Çünkü Hristiyan misyonerliği referans olarak Yeni Ahit metinlerinde yer alan Hz. İsa'nın ifadelerine dayandırılmaktadır. Yeni Ahit metinlerine bakıldığında Hz. İsa'nın misyonerlik anlamında söylediği sözler çarmıh hadisesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Çarmıh hadisesi öncesinde Hz. İsa mesajını tüm insanlığa duyurmak gibi bir hedefe sahip değildir. Hz. İsa çarmıh hadisesi öncesinde mesajını ilk olarak içinde yaşadığı İsrailoğulları arasında yaymayı hedeflemektedir.⁹ Buna göre İsa, Matta İncilinde “*Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim.*” demektedir.¹⁰ Bir başka metinde ise yine İsa mesajının İsrailoğulları arasında yayılması gerektiğini şöyle belirtir: “*İsa Onikiler’i şu buyrukla halkın arasına gönderdi: Öteki ulusların arasına girmeyin. Samiriyeliler’in kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının yitik koyunlarına*

⁷ Harman, a.g.m., 26.

⁸ Gündüz, Aydın, a.g.e, 60.

⁹ Gündüz, Ş. (2002). “Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 1, 3.

¹⁰ Matta, 15:24.

gidin. Gittiğiniz her yerde Göklerin Egemenliği'nin yaklaştığını duyurun."¹¹ bu ifadeler İsa'nın mesajını sadece İsrailoğulları arasında yaymak istediğini göstermektedir.

Hız. İsa mesajını duyurmak için gittiği bölgelerde olağanüstü olaylarda, birtakım mucizelerde bulunmuştur. Hız. İsa'nın bu faaliyetlerinden rahatsız olan Yahudi önderleri ve Yahudiliğin bir mezhebi olan Ferisiler onu öldürmeye karar vermişlerdir. Havarilerden olan Yahuda İşkariyot'un yardımıyla Hız. İsa tutuklanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. M.S. 33 yılında çarmıha gerilerek ölen İsa'nın bedeni Aramatyalı Yusuf tarafından toprağa gömülmüştür. Bu olaydan iki gün sonra Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Salome isimdeki kadınlar İsa'nın mezarını ziyaret için gittiklerinde mezarı boş olarak bulmuşlardır. Bu olaydan sonra İsa'nın dirildiğini, Celile'ye gittiğini öğrenmişlerdir.¹²

Hız. İsa çarmıha gerildikten üç gün sonra birçok inandırıcı kanıtlarla elçilerine dirilmiş olarak görünmüştür. Kırk gün süreyle onların arasında görünerek Tanrı'nın Egemenliği hakkında konuşmuş, elçilerine Kudüs'ten ayrılmamalarını, Kutsal Ruh tarafından vaftiz edileceklerini, Kutsal Ruh'tan aldıkları güçle Kudüs'ten Yahudiye ve Samiriye'ye ve dünyanın dört bucağında kendisine tanıklık yapacaklarını ve mesajını dünyaya duyuracaklarını bildirmiştir. Bunları dile getirdikten sonra İsa elçilerinin gözlerinin önünde göğe çekilmiştir.¹³

Çarmıh hadisesinden üç gün sonra Hız. İsa'nın dirilip belli bir süre talebeleri arasında yaşadığına inanan ve bunu Yeni Ahit'te dile getiren İncil yazarları, İsa'nın yaptığı son konuşmasında öğretisinin yalnızca İsrailoğulları arasında değil, tüm uluslara iletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁴ Bu durum Hız. İsa tarafından şöyle açıklanmıştır. "*Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin; size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin.*"¹⁵ İsa'nın bu sözleri ile birlikte misyonerlik evrensel bir mahiyet kazanmıştır. Günümüz misyonerleri İsa'nın bu emrini kendilerine temellendirmiş ve misyonerlik çalışmalarında temel referans ve motive edici unsur olarak kullanmışlardır. Matta İncilinin son kısmındaki bu mesaj ile insanların Hristiyanlık dinini kabul etmeleri

¹¹ Matta, 10: 5-7.

¹² Markos, 14:1-72., Markos, 15:1-47; Markos, 16: 1-8; Eroğlu, A. H. (2018). "*Hristiyanlık*". Dinler Tarihi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları, 140-141.

¹³ Elçilerin İşleri 1:3-9.

¹⁴ Gündüz, a.g.m., 3.

¹⁵ Matta, 28: 18-20.

amaç edinilmiş, bu amacın gerçekleşmesinde ise tüm uluslar hedef kitle olarak gösterilmiştir.¹⁶ Bu görev Hristiyanlar tarafından “Büyük Görevlendirme” (Great Commission) olarak kabul edilmiştir.¹⁷

Hız. İsa'nın çarmıh öncesi yaşamında davetini sadece İsrail halkı ile sınırlarken çarmıh hadisesi sonrasında bütün uluslara yönelmesi dikkat çekmektedir. Diğer bir dikkat çekici unsur ise Hız. İsa'nın önceleri talebelerinden insanlara gidip mesajını bildirmelerini isterken çarmıh sonrasında diğer insanları öğrencileri olarak yetiştirmelerini ve vaftiz etmelerini istemektedir. İncillerde mesajın insanlara iletilmesine yönelik yaklaşımda bir gelişme görülmektedir. Bu durum ilk cemaatin öncelikle kendi inançlarını anlatma ve kendilerini ifade etme amacı taşıdıklarını gösterirken sonraki dönemlerde diğer insanları Hristiyanlığa kazandırma ve vaftiz etmeyi hedeflediklerini göstermektedir.¹⁸

İncillerde yer alan diğer misyonerlik referansları ise şu şekildedir: “Göksel egemenliğin bu Müjdesi bütün uluslara tanıklık olmak üzere dünyanın her yerinde duyurulacak.”¹⁹ “Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum.”²⁰ “Ne var ki, önce Müjde'nin bütün uluslara duyurulması gerekir.”²¹ “İsa onlara şöyle buyurdu: Dünyanın her yanına gidin, Müjde'yi bütün yaratılışa duyurun.”²² “Mesih acı çekecek ve üçüncü gün ölümden dirilecek; günahların bağışlanması için tövbe çağrısı da Yeruşalim'den başlayarak bütün uluslara O'nun adıyla duyurulacak.”²³ İncillerde bu şekilde geçen misyonerlik ile ilgili pek çok referans üzerine havariler, dünyanın dört bir yanına yayılarak Hız. İsa'nın mesajını yaymaya başlamışlardır. Bu sebeple havariler ilk misyonerler olarak kabul edilmişlerdir.²⁴ Yeni Ahit'in bu metinlerinden yola çıkarak Hristiyanlar, misyonerliği kendilerine yüklenen bir sorumluluk bir görev olarak görmüşlerdir. Öyle ki bir kişiyi Hristiyan yapmak ya da bir bölgeyi Hristiyanlığa

¹⁶ Oymak, a.g.e., 27.

¹⁷ Turan, S. (2015). *Hristiyan Misyon Tarihi*. Rize: STS Yayınları, 15.

¹⁸ Gündüz, Aydın, a.g.e., 23.

¹⁹ Matta, 24:14.

²⁰ Yuhanna, 20:21.

²¹ Markos, 13:10.

²² Markos, 16:15.

²³ Luka, 24: 46-47.

²⁴ Tümer, G., Küçük, A., (1993). *Dinler Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ocak Yayınları, 387.

kazandırmak onlara göre iyi bir Hristiyan olmanın, cenneti hak etmenin anahtarı olarak kabul edilmiştir.²⁵

Zaman içerisinde misyon ve misyoner ifadelerine dönemine göre farklı anlamlar yüklenmiş ve bu doğrultuda kurumlar oluşturulmuştur. Oluşan kurumlar misyonerliği özel bir görev olarak kabul etmiş ve görevlerini yerine getirmek için dünyanın farklı bölgelerine açılmışlardır. Bu şekilde misyonerliğin kurumsallaşma süreci başlamıştır.²⁶

²⁵ Küçük, A. (2004). “*Genel Olarak Misyonerlik- Müzakere*”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 43-44.

²⁶ Küçük, Misyonerlikten Diyaloga, 40.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik durumlar, misyonerlik anlayışının gelişmesine ve değişmesine katkıda bulunmuştur. Misyonerlik, gelişen siyasi ve sosyal olayların etkisinde ortaya çıktığı dönemden modern yüzyıllara ve günümüze kadar birçok değişim geçirmiştir. Bu bölümde Hristiyan misyonerliğinin tarihi olaylar çerçevesindeki gelişimi ve değişimi ele alınacaktır.

Hz. İsa döneminde başladığı kabul edilen Hristiyanlığı yayma çalışmaları yani Hristiyan misyonerliği uzun bir geçmişe sahiptir. Halen devam etmekte olan misyonerlik faaliyetlerinin günümüze kadar yedi aşamadan geçtiği kabul edilmektedir. Bu yedi aşama şöyledir:²⁷

- 1- 33-100 yılları arası Havariler Dönemi
- 2- 100-800 yılları arası Kiliselerin Kurulma Dönemi
- 3- 800-1500 yılları arası Orta Çağ Dönemi
- 4- 1500-1650 yılları arası Reformasyon Dönemi
- 5- 1650-1793 yılları arası Reformasyon Sonrası Dönem
- 6- 1793-1965 yılları arası Modern Dönem
- 7- 1965'ten sonrası Diyaloglar Dönemi

İlk misyonerler olarak kabul edilen havariler, hem Hz. İsa ile birlikte hem de Hz. İsa'dan sonra İsa mesajını yaymak için misyon çalışmalarında bulunmuşlardır. Başlangıçta Hz. İsa, Tanrı'dan aldığı emirleri insanlara iletme yoluna gitmiş ve kendisine inananlardan da aynı yolu takip etmelerini istemiştir. Hz. İsa'nın bu şekilde mesajını yayma çalışması evrensel bir misyon mahiyeti taşımamaktadır. İlk dönemde Hz. İsa'yı takip edenler bunu samimi bir şekilde yapmışlar ve İsa'nın mesajını diğer insanlara ulaştırmaya çalışmışlardır. Fakat ilk Hristiyanların yaptığı bu faaliyetler Hristiyan misyonerliğinin modern döneminde (1793-1965) ve günümüzdeki anlamının dışında bir mahiyet taşımaktadır.²⁸ Hz. İsa'nın ölümünden hemen sonra Petrus ve Barnaba gibi ilk Hristiyan kuşak, Hristiyanlığı yaymak üzere misyonerlik çalışmalarına başlamışlardır. Petrus, Sezariye'de bir grup Yahudi'ye İsa mesajını kabul ettirmiştir. İstefanos'un öldürülmesiyle başlayan İsa taraftarlarına yönelik

²⁷ Küçük, A. (2006). "Misyonerlik ve Türkiye". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. (Altıncı Baskı). Ankara: TDV Yayınları, 37.

²⁸ Erdem, M. (1999). "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetler". *Dini Araştırmalar*, 1(3), 7.

baskılar sonucu İsa'ya inananlar Fenike, Kıbrıs ve Antakya'ya kadar dağılmışlardır. Bu kişiler gittikleri yerlerdeki Yahudilere mesajlarını duyurmaya devam etmişlerdir. İçlerinden bazıları ise Antakya'ya gidip Greklerle konuşmaya başlamış, onlara İsa mesajını bildirmişlerdir. Bu faaliyetler sonucunda çok sayıda kişi Hristiyanlık inancına geçmiştir.²⁹ Hristiyanlık inancına geçenler çoğunlukla Yunanca konuşan Yahudiler ve Suriye'nin başkenti Şam ile Antakya gibi imparatorluğun büyük şehirlerin Yahudi toplulukları arasından çıkmaya başlamışlardır.³⁰

Hristiyan misyonerliğinin temel referansları Yeni Ahit metinlerinde yer alan Hz. İsa'nın ifade ve emirlerine dayandırılmasına rağmen, Hristiyanlık tarihinde ilk sistematik misyonerlik faaliyetinde bulunan ve misyonerliği pratik hayata aktaran kişi Pavlus'tur (Paulus, Paul, St. Paul, Saul).³¹ Hristiyan misyon anlayışının oluşum ve gelişiminde mühim bir yeri olan Pavlus bir bütün olarak Hristiyan tarihinde, teolojisinde ve ahlak anlayışında oldukça önemlidir. Hristiyanlık açısından olmazsa olmaz bir değerdir.³²

Tarsus doğumlu, Yahudiliğin Ferisi mezhebine bağlı olan bir aileden gelen Pavlus önceleri büyük bir Hz. İsa ve Hristiyanlık düşmanı idi. Hz. İsa'dan sonra ona inananlara zulmedenlerin ve baskı yapanların arasında yer almıştır. Yapılan bu zulümler neticesinde İsa taraftarları Şam'a kaçmıştır. Pavlus, Kudüs'te bulunan Yahudi otoritelerinden aldığı izinle İsa taraftarlarını geri getirmek için yola çıkmıştır. Yol alıp Şam'a yaklaştığı esnada bir ışığın çevresini aydınlattığı bir vizyon yaşamıştır. Pavlus yaşadığı bu vizyonda Hz. İsa'nın kendisiyle konuştuğu, "*Neden bana zulmediyorsun? Ben senin zulmettiğin İsa'yım. Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek*"³³ dediği anlatılır. Pavlus'un yaşadığı bu olayın Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden yaklaşık iki veya üç yıl sonra gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir. Hz. İsa'nın tam ölüm tarihi bilinmemekle birlikte M.S. 30 veya 33 yılları kabul edilirse Pavlus'un Hristiyanlığa geçiş tarihi en erken 32, en geç 36 yıllarıdır.³⁴

²⁹ Elçilerin İşleri, 10:1-18; 11:1-21.

³⁰ Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Dördüncü Baskı). (Çev. S. K. Angı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 563-564.

³¹ Gündüz, Aydın, a.g.e., 27.

³² Gündüz, Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler, 5.

³³ Elçilerin İşleri, 8:3-6.

³⁴ Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna*. Cilt II. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 380.

Pavlus'un hayatında bir dönüm noktası olan Şam vizyonu sonucunda karakterinde ciddi bir şekilde değişme görülmüş, Hz. İsa taraftarlarıyla olan ilişkisi değişmiştir. İsa'nın mesajını ve İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu insanlara duyurmaya başlamıştır. Yahudi olmayan uluslara (Gentile), İsa'nın mesajını ileten bir misyoner kimliği kazanmıştır.³⁵ Pavlus'un Romalılara mektubunda geçen "*Ama iman etmedikleri kişiyi nasıl çağıracağız? Duymadıkları kişiye nasıl iman edecekler? Tanrı sözünü yayan olmazsa, nasıl duyacaklar? Sözü yaymaya gönderilmezlerse, sözü nasıl yayacaklar? Yazılmış olduğu gibi iyi haber müjdeleyenlerin ayakları ne güzeldir!*"³⁶ sözleri misyonunun başlangıcını oluşturmuştur. Pavlus, Şam vizyonu sonrasında yukarıdaki sözlerinde dile getirdiği düşüncelerinin de etkisiyle Yahudi olmayan uluslara, Antakya başlangıç merkezi olmak kaydıyla birinci yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu, Yunanistan ve Makedonya bölgelerine Mesih merkezli din anlayışını yaymak için seyahatlerde bulunmuştur.

M.S. 46 yılında Pavlus yanında Barnaba ile birlikte ilk misyon seyahatini Anadolu coğrafyasına düzenlemiştir. Barnaba ve Pavlus bu seyahatlerinde "kurtarıcı İsa Mesih" düşüncesi ve "kurtuluşun tanrısal hukuk aracılığıyla değil Mesih aracılığıyla olduğu" öğretilerini savunmuşlardır.³⁷

M.S. 51 yılında ikinci misyon seyahatine Antakya'dan çıkan Pavlus ilk misyon yolculuğunda kurmuş olduğu kiliseleri güçlendirmeyi amaçlamıştır.³⁸ Pavlus Anadolu'dan Makedonya ve Yunanistan'a uzanan oradan da tekrar Anadolu yoluyla Kudüs'te tamamlanan üçüncü misyon yolculuğunda ise önceki seyahatlerinde çeşitli bölgelerde kurulan Pavlusçu cemaatlerin ziyaret etmiştir. M.S. 54 yılında başlayan bu seyahat M.S. 57 yılında Pavlus'un Kudüs'e ulaşması ile son bulmuştur.³⁹ Yaklaşık olarak 10 yıl süren bu seyahatler neticesinde Pavlus misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu Roma İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinde kiliseler kurmuş ve cemaatler oluşturmuştur.⁴⁰

Pavlus Hristiyanlığı benimsetmek için seyahat ettiği bölgelerdeki topluluklara bu dini kabul ettirmek için Hristiyanlıktaki bazı hükümleri ve çalışmalarını yürüttüğü toplumlarda mevcut olan inançlarla Hristiyanlığı değiştirmiş böylece onlara Hristiyanlığı benimsetmeye

³⁵ Turan, S. (2006). *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 88.

³⁶ Romalılar, 10:14-15.

³⁷ Elçilerin İşleri, 13:4-14:22; Gündüz, Ş. (2017). *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. (Beşinci Baskı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 59.

³⁸ Turan, a.g.e., 106.

³⁹ Gündüz, a.g.e., 69.

⁴⁰ Erkek, İ. (2013). *Bati'nin Öncü Gücü Misyonerler*. Ankara: Öncü Kitap, 26.

çalışmıştır.⁴¹ Pavlus Korintlilere yazdığı mektubunda İsa Mesih öğretilerini yayarken kullandığı yöntem ve teknikleri şu şekilde anlatır:

Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişiyi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasası'na sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Gücsüzleri kazanmak için onlarla gücsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini Müjde'de payım olsun diye, Müjde uğruna yapıyorum.⁴²

Bir başka ifadesinde ise: *“Ben de kendi yararımı değil, kurtulsunlar diye birçoklarının yararını gözeterek herkesi her yönden hoşnut etmeye çalışıyorum.”*⁴³ demektedir. Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Pavlus insanları kendi öğretilerine inandırmak için her şeyi mübah gördüğünü, çeşitli inanç ve değerleri kabul ediyormuş gibi davrandığını, kısacası amacına ulaşabilmek için her yolu denediğini aktarmıştır.⁴⁴ Kendilerini Pavlus'un takipçileri olarak gören Hristiyan misyonerler seyahat ettikleri her bölgede toplumları Hristiyan yapabilmek için gerektiğinde kendilerini gizlemek, farklı biri gibi davranmak, buldukları bölgenin yerel inanç ve geleneklerine uyum sağlamak gibi yöntemleri uygulamışlardır.⁴⁵

Pavlus gerçekleştirdiği bu seyahatler ile günümüze kadar ulaşan Hristiyan misyonerliğinin temellerini atmakla kalmamış aynı zamanda düşünceleri ile bu dini de şekillendirmiştir. Bütün dünyayı Hristiyanlaştırmayı kendilerine ana hedef edinen misyonerler, dünyanın kurtuluşunu misyona bağlamışlardır. Ve bu hedefi gerçekleştirmek için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamış ve bu misyon duygusunu daha ilkçağlardan itibaren güçlü bir şekilde canlı tutmuşlardır. Kilise bu misyon görevini başta dini kurumlar olmak üzere bütün Hristiyanların ana gayesi olarak kabul ederek günümüze kadar getirmeyi başarabilmiştir.⁴⁶

⁴¹ Tümer, G., Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ocak Yayınları, 387.

⁴² I. Korintliler, 9:19-23.

⁴³ I. Korintliler, 10:33.

⁴⁴ Gündüz, a.g.m., 6.

⁴⁵ Gündüz, Ş. (2005). *Misyonerlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 45-46.

⁴⁶ Aydın, M. (2005). “Türkiye’de Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 93.

Kilise tarihinde önemli bir yer işgal eden Pavlus, önceleri İsrailoğulları'na ait bir din olarak ortaya çıkan Hristiyanlığı evrensel mesajı olan bir dine dönüştürmüştür. Böylece kilise evrensel bir mesaja sahip olmuş, Hristiyanlık Yahudi olmayan topraklarda hızla yayılmaya başlamıştır.⁴⁷ Yeni Ahit zamanla Roma'dan başlayarak imparatorluğun bütün eyaletlerini dolaşıp İberya'dan Ermenistan'a kadar ulaşmıştır.⁴⁸ Hristiyan misyonerler Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika ve Akdeniz sahillerini dolaşarak bu bölgedeki toplulukları Hristiyanlaştırma çalışmalarında bulunmuşlardır.⁴⁹

Hristiyanlık, misyonerlik çalışmalarıyla her ne kadar geniş coğrafyalara yayılma imkanı bulmuş olsa da Roma'da I. ve II. yüzyıllarda bir güvensizlik uyandırmıştır. Çünkü o dönemde Roma'da kentlerdeki kuraklık, kötü hasat, sel gibi doğal afetlerin nedeni olarak Hristiyanlık görülmüştür. Bu sebeple de Hristiyanlar çoğu kez öldürülmüşler veya çeşitli zorluklara, baskılara maruz kalmışlardır.⁵⁰ 302 yılında tarihe "Büyük Zulüm" olarak geçen Hristiyan kiliselerine yönelik baskılar başlamıştır. Büyük Zulüm'de ruhban sınıfı tutuklanmış, kutsal kitaplara el konulmuş, kilisenin örgütsel yapısı, rahipler ve kilise binaları hedef alınmıştır. Bu zulümler karşısında bazı Hristiyanlar inançlarını terk etme yolunu tutarken bazıları ise direnip ölmüşlerdir.⁵¹ Hristiyanlar Roma Devleti'nin emrettiği dinsel törenlere katılmamış, sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınmış, orduda görev almayı reddederek devletin askerlik sistemine büyük zararlar vermeye başlamışlardır. Ne Roma Devleti'ne ne de İmparatora sadakat göstermemişlerdir.⁵² Roma Devleti'nin ve imparatorların Hristiyanlığa ve mensuplarına karşı sürdürdüğü baskıların ve zulümlerin en önemli nedenlerini Hristiyanların yukarıda bahsedilen davranışları oluşturmuştur.

313 yılına gelindiğinde ise Atlantik Okyanusu'ndan Dicle Nehri'ne kadar uzanan Roma dünyasının batı kısmını kontrol eden Constantinus ile doğu kısmını kontrol eden Licinius Milano'da buluşmuşlardır. Yaptıkları toplantıda devletin dini ideolojisi görüşülüp Hristiyanlara tolerans politikası uygulanması kararlaştırılmıştır. Milano Fermanı'yla Hristiyanlık meşruiyet kazanmış, böylelikle Hristiyanlara uygulanan baskı politikası resmi

⁴⁷ Demirci, K. (1998). Hristiyanlık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17, 332.

⁴⁸ Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi, 222.

⁴⁹ Gündüz, a.g.e., 49-50.

⁵⁰ İznik, E. (2009). "Pagan Bir İmparatorluğun Hristiyan İmparatorluğuna Dönüşümü: Geç Antik Çağ'da Roma İmparatorluğu". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. 49, 51-52.

⁵¹ Gregory, T. E. (2019). *Bizans Tarihi*. (Beşinci Baskı). (Çev. E. Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 61.

⁵² İznik, a.g.m., 52-53.

olarak sonlandırılmıştır.⁵³ Milano Fermanı ile Roma İmparatorluğu'ndaki kişilerin istedikleri dine inanmaları konusunda özgürlük tanınmıştır. Hristiyanlığın baskı altında tutulduğu dönemlerde Hristiyanlardan alınan paraların, el konulan malların, ev ve kiliselerin kendilerine geri iade edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴ İlerleyen yıllarda ilk Hristiyan İmparator unvanını alacak olan Constantinus ayrıca Hristiyanlığı resmi olarak himayesi altına almıştır. Hristiyanlara eşit hukuktan başka putperest rahiplerin sahip olduğu imtiyazları vermiş, vergilerden ve devlet işlerinden muaf tutulmuşlardır. Kilise devletten maddi yardım görmüş ve yeni kiliseler inşa edilmeye başlamıştır.⁵⁵

İmparatorluk desteği olmaksızın Hristiyanlığın bir azınlık dini olmaktan öteye gidemeyeceği hususunda bir fikir birliğine varılmıştır. Constantinus tarafından Hristiyanlığa sağlanan destek ve hoşgörü, bu dinin bir saygınlık kazanmasında ve yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁶ İmparator Constantinus ile Hristiyanlığın Roma'da serbestlik kazanması Hristiyan misyonerleri için bir dönüm noktası olmuştur. Böylelikle Roma'nın siyasi ve askeri gücünün desteğini sağlayan misyonerler Hristiyanlığı daha önceleri ulaşamadıkları bölgelerde yaymaya başlamışlardır.⁵⁷

IV. yüzyılın ortalarından itibaren Roma İmparatorluğu'nun meşru dini olan Hristiyanlık, İmparator Theodosius'un Hristiyanlık dışındaki tüm inançları yasaklamasıyla Roma'nın tek resmi dini haline gelmiştir. İmparatorluğun meşru ve resmi dini olmasından sonra imparatorluğun siyasi ve askeri desteğini de sağlayan kilise, egemenlik alanını genişletmek amacıyla Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırmak için baskı ve zulüm politikalarını uygulamaktan geri durmamıştır. Bu şekilde Hristiyanlık kısa bir sürede Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da yayılmıştır.⁵⁸

IV. yüzyılda imparatorluk politikası gereği Hristiyanların desteklenmesiyle birlikte kilise daha fazla imtiyaza ve güce sahip olarak daha çok zenginleşmiştir. Yapılan bağışlar, vergi muafiyetleri ve pagan tapınakların yağmalanmasıyla kilise daha çok paraya sahip

⁵³ Kaçar, T. (2013). "Roma İmparatorluğu, Hristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı". *Toplumsal Tarih*, 46-50.

⁵⁴ Eusebios. (2011). *Kilise Tarihi*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 261-263.

⁵⁵ Akşit, O. (1970). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 294-296.

⁵⁶ Freeman, a.g.e., 578-581.

⁵⁷ Gündüz, Ş. (2005). Misyonerlik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 194.

⁵⁸ Aydın, M. (2007). "Hristiyanlık". Ş. Gündüz (Editör). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 90-91.

olmuştur. Özellikle imparatorluğun batısında siyasi iktidarın zayıflaması neticesinde piskoposlar güçlü liderler haline gelmiştir.⁵⁹ Hristiyanlığın gelişme sürecinde ayrıca birtakım müesseseler kurulma aşamasına gelmiştir. Bu müesseselerin başında ise rahiplik gelmektedir. Rahipliğin bir meslek olarak teşekkül etmesinden sonra rahipler Hristiyanlığı yaymaya başlamışlardır. Hristiyanlığın rahip yetiştiren okullara sahip olması ve profesyonel rahiplerin yetişmesiyle bu dini yayma faaliyetleri yani misyonerlik daha sistemli bir hale dönüşmüştür.⁶⁰

Roma Piskoposu (Papalık) IV. yüzyıl itibariyle yükselişe geçmiştir. Constantinopolis'in kurulması ve başkent olmasıyla imparatorluğun yönetimi Doğu'ya kaymış, Batı'da siyasi güce sahip imparatorlar azalmış bunun neticesinde de Roma Piskoposu siyasal bir avantaja sahip olmuştur. Papalığın geniş yetkiler kazanmasını başkent Roma'dan uzakta olması da etkilemiştir. Bu yüzyılda ayrıca kilise örgütü genişlemiş, Roma dünyasını fethetmeye başlayarak dinsel konularla birlikte hükümetle ilgili işleri de üstlenmeye başlamıştır. Böylelikle kilise dünya işlerine karışmaya başlayarak siyasallaşma sürecine girmiştir.⁶¹ Kilise siyasal güç kazanmaya başladığı sıralarda imparatorluğu kuzeyden tehdit eden tehlikeler karşısında Kilise kendini korumuş ve güçlenmiştir.⁶²

V. yüzyılda Roma Devleti'nin yıkılması ve kilisenin kendisine yeni merkezler bulma ve kendini koruma amacıyla giriştiği barbar kabilelere yönelik misyon faaliyetleri ile imparatorluğun kuzeyindeki işgalci halklar arasında Hristiyanlık yayılmıştır. Bu yüzyıl itibariyle barbar kabileler Hristiyanlaşmış, imparatorluğun en az Hristiyan nüfusuna sahip olduğu kuzey topraklarındaki Keltler, Alman kökenli Frank kabileleri ve İngilizler Hristiyanlık ile tanışmıştır. Kuzey Afrika'daki Berberî kabilelerde bu dönemde Hristiyan olmuştur.⁶³

Roma'nın resmi devlet dini olan Hristiyanlık devletin dağılma döneminde Germenlere ve Slavlara ulaşmıştır. IV. yüzyılda Gotlar ve Vandallar, V. yüzyılın

⁵⁹ Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev. E. B. Özbilen). İstanbul: Alfa Yayınları, 256.

⁶⁰ Kuzgun, Ş. (1983). "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Kayseri, Sayı 1, 71-72.

⁶¹ İznik, a.g.m., 67-68.

⁶² Topakkaya, A. (2017). "Tarihsel Süreçte Kilise-Siyaset İlişkisi ve Günümüze Yansımaları". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. 6, 15.

⁶³ Demirci, a.g.m., 333.

sonlarında Franklar Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu din imparatorluğun doğusunda ise IV. yüzyılda Ermenilere ve Gürcülere ulaşmayı başarmıştır.⁶⁴ Havarisel (Apostolik) bir kiliseye sahip olan Ermeniler 301 yılında Aziz Gregor'un başarılı misyon faaliyetleri sonucunda toplu olarak Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Ermeni kralı Tridates 302 yılında adını John olarak değiştirerek Hristiyan olmuştur.⁶⁵

Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılınca topraklarında bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Önceki dönemlerde siyasallaşma sürecine girmiş olan Roma Kilisesi bu otorite boşluğunu kendi lehine değerlendirerek siyasi bir güç odağı durumuna gelmiştir. Kiliseyi denetleyecek herhangi bir imparator da olmadığı için Roma Kilisesi'nin lideri Papa en büyük siyasi güç sahibi olmuştur.⁶⁶ Orta Çağ boyunca Papa, sınırsız bir güçle hem kilisenin hem de dünyanın efendisi olarak kabul edilmiştir. Böylesi bir güce sahip bulunan Papa, dini konuları düzenleyip idare etmesinin yanında politik olarak da imparatorlar ve prensleri de hakimiyeti altına toplamıştır.⁶⁷ Bizans İmparatorluğu'nda ise kilise ve devlet bölünmez bir bütün olarak iç içe geçmiş durumdadır. İmparator ve Doğu Kilisesi'nin lideri Patrik otoritenin laik ve dinsel parçaları olarak kabul görülmüştür.⁶⁸ Bu sebeple Doğu'daki kilise patrikleri, Papa gibi bir güce sahip olmamış, imparatorlarının himayesi altından çıkmayı düşünmemişlerdir.⁶⁹

Avrupa'da Orta Çağ boyunca kilisenin hakimiyeti karşısında siyaset, eğitim, ekonomi ve sanat gibi alanlar özgürlüğe sahip olamamıştır. Dinin yanında dünyevi olana da sahip olan kilise, Hristiyanlar için kurtuluşun tek kaynağı olarak görülmüş, kilise dışında kurtuluş söz konusu olmamıştır. Böyle bir dönemde de siyasal faaliyetlerin amaçlarından biri de kilisenin misyonerlik çalışmaları için uygun şartların sağlanması kabul görmesidir.⁷⁰ Misyonerlik bu dönemde içinde bulunduğu durumu fırsata çevirerek siyasal alanda da iktidarını ilan eden Papalığın Orta Çağ'a damgasını vuran teokratik anlayışını temsil etmiştir. Misyonerler bu çerçevede yürüttükleri çalışmalarla Papalığın aykırı olarak kabul ettiği akımları ortadan kaldırarak Papalığın iktidarını ve gücünü

⁶⁴ Tokarev, S. A. (2006). *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*. (Çev. R. Aksungur). İstanbul: Ozan Yayıncılık, 563.

⁶⁵ Sarıkçıoğlu, E. (2016). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. (Sekizinci Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 324; Eroğlu, a.g.e., 179.

⁶⁶ Aydın, a.g.m., 106.

⁶⁷ Sarıkçıoğlu, a.g.e., 307.

⁶⁸ Davies, a.g.e., 271

⁶⁹ Tokadev, a.g.e., 565.

⁷⁰ Topakkaya, a.g.m., 21.

genişletmeye çalışmışlardır. Kısa zamanda Papalık askeri, ekonomik ve sosyal kurumlarını tesis etmiş, kendisine karşı çıkanları yok etmeyi hedefleyen engizisyon yargı sistemini geliştirmiş ve misyonerlik aracılığıyla dini ve siyasal iktidarını yaymaya ve egemenlik alanını genişletmeye çalışmıştır.⁷¹

VII. yzyılda misyonerliğin geliştiği ve Hristiyanlık dininin hızla yayıldığı sırada tarih sahnesine İslam dini çıkmıştır. 610 yılında Hz. Muhammed'e İslam peygamberi olduğu vahiy edilmiş ve İslam dinini tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. 613 yılı itibariyle de Hz. Muhammed tebliğ görevini yerine getirmeye, insanları bu yeni dine davet etmeye başlamıştır. Üç aşamada gerçekleşen bu davet öncelikle Hz. Muhammed'in ailesi ve çevresini kapsamış zamanla tüm insanlığa yönelik bir çağrıya dönüşmüştür.⁷² Dinamik bir inanç sistemine sahip olan İslam hızlı bir şekilde yayılmaya başlayarak kısa bir zaman zarfında farklı etnik kökene sahip topluluklar arasında kendisine taraftar bulmayı başarmıştır. Zaman içerisinde İslamiyet Anadolu, Suriye, İnan, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika coğrafyalarında yayılmıştır. Hızla kendine taraftar bulmaya devam eden İslamiyet ilerleyen dönemlerde önce İspanya'ya daha sonra Balkan coğrafyasına ulaşmıştır.⁷³

İslamiyet'in doğuşuna kadar Hristiyanlık, karşısında daha güçlü bir din ve ideoloji görmemiştir. Hristiyanlar önceleri İslam'a sıcak bakarken zamanla, İslamiyet'in yayılması ve bu dine geenlerinin sayısının artması üzerine İslam'a ve Müslümanlara yönelik bakış açılarından bir değişim olmuştur.⁷⁴ İslamiyet'in yayılışı Hristiyanları, özellikle de Papalığı rahatsız etmeye başlamıştır. Bu durum Batı Hristiyan dnyasını İslamiyet'in yayılışını durdurmanın ve İslamiyet'e karşı koyup onu geri püskürtmenin yollarını aramaya sevk etmiştir. Bu esnada misyonerler ise Hristiyanlığı savunarak İslamiyet'in yayıldığı bölgelerde öncelikle Hristiyanların İslam'a yönelmesini engelleme ve Müslüman olmuş Hristiyanları yeniden eski dinlerine döndürme konularında çalışmalar yürütmüşlerdir. Orta ağ döneminde Müslümanların sahip olduğu siyasi güç sebebiyle misyonerler hedeflerini Müslümanlar üzerinde gerçekleştirememiştir. Fakat misyonerler İslamiyet'e karşı kendi cemaatlerini birlikte tutmaya çalışmışlar ve Müslüman hakimiyeti altında hayatlarını

⁷¹ Gündüz, Misyonerlik, 195; Gündüz, Aydın, a.g.e., 32.

⁷² Hizmetli, S. (1991). *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Deri Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 105, 114; Mantran, R. (1981). *İslâmın Yayılış Tarihi (VII.-XI. Yzyıllar)*. (ev. İ. Kayaoğlu). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 69.

⁷³ Gündüz, Aydın, a.g.e., 34.

⁷⁴ Küçük, A. (2002). "Hristiyanlıkta Misyon Anlayışı, Yeni Yaklaşımlar ve Dinlerarası Diyalog". *Dinler Tarihi Araştırmaların-III 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 363.

sürdüren, Papalık tarafından heretik olarak kabul edilen farklı Hristiyan gruplarını kendilerine çekmeye çalışmışlardır.⁷⁵ İslamiyet yayılarak zamanla Akdeniz ülkelerinin kültürel birliğine son vermiştir. İran, Suriye ve Mısır'ı hakimiyetine alarak beş Patrikten üçünü Antakya, Kudüs ve İskenderiye'yi belirleme gücünü elde etmiştir. İslamiyet'ten önce Papa, İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Kudüs'e karşı tek kuvvet olmaktadır. İslamiyet sonrasında bu denge bire bir (Roma-Constantinopolis) haline dönüşmüştür. Böylelikle Papalık daha büyük bir hareket alanı kazanmıştır.⁷⁶

Başlangıçta Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında yayılarak genişleyen İslam'ın bu genişlemesine karşı bazı Hristiyan misyonerler kendileri için 500-1000 yılları arasını "karanlık çağ" olarak isimlendirmişlerdir. İslamiyet'in bu ilerleyişi ve zamanla bazı Hristiyanları da kendisine çekmesi karşısında misyonerler Avrupa'nın henüz Hristiyan olmamış bölgelerini kendilerine hedef belirlemişlerdir. Bu sebeple misyonerler bu dönemde hem İslamiyet'e karşı durmaya çalışırken aynı zamanda faaliyetlerini Avrupa'nın tamamını Hristiyanlaştırmaya yoğunlaştırmışlardır.⁷⁷ 900'lü yıllarda Batı Katolik Hristiyanlığı İtalya, Frankların yönetimindeki bölge, Britanya'nın bazı bölgeleri ve İberya'nın kuzeyine hakimdi. Daha sonraki süreçte Almanya'nın Hristiyanlaşması ile Doğu Avrupa'ya yayılmaya başlamıştır. X. yüzyılın ortalarında Danimarka'nın din değiştirmesiyle İskandinavya'ya Hristiyanlık ulaşmıştır. XI. yüzyılda Norveç ardından da İsveç, Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bunu XIII. yüzyılda Litvanya, Estonya ve Brandenburg takip etmiştir. Batı Kilisesi'nin bu faaliyetleri karşısında Doğu Kilisesi de Balkanlardaki toplumları Hristiyanlaştırmaya çalışmıştır. 860'lı yıllarda Bulgarları din değiştirmeye zorlamış, Sırlara Hristiyanlığı kabul ettirmişlerdir.⁷⁸

Orta Çağ boyunca Hristiyanların dinlerini yayma yönünde gerçekleştirdikleri faaliyetlerde önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu başarılarında ise Hristiyan İmparatorlar ve yöneticilerin destekleri, misyoner bölgelerde geliştirilen manastır yaşamı ve Hristiyan şehitlik anlayışına verilen değer gibi etmenler mühim roller oynamıştır. İmparatorların ve yöneticilerin sağladığı destek sayesinde misyonerler uygun çalışma ortamları ve her türlü kolaylığın sağlanması imkanlarına sahip olmuşlardır. Bu siyasi ve ekonomik destekle misyonerler istila edilen yeni bölgelerde halkları Hristiyanlaştırmak için kimi zaman baskı

⁷⁵ Gündüz, Aydın, a.g.e., 34-35.

⁷⁶ Davies, a.g.e., 296.

⁷⁷ Gündüz, Ş. (2017). *Hristiyanlık*. (Altıncı Baskı). Ankara: İsam Yayınları, 43.

⁷⁸ Ponting, a.g.e., 385.

ve şiddet kullanmaktan geri durmamışlardır. Manastır yaşantısının gelişmesiyle de keşişler buldukları yörelerin dilini, gelenek ve göreneklerini tanıyarak, yöre halkıyla kaynaşarak kendilerini onlara kabul ettirmiş ve böylece misyon faaliyetinde bulunmaya çalışmışlardır. Manastırdaki keşişler eğitim, tarım ve hayvancılık gibi işlerle de ilgilenerek uygarlıkla tanışmamış yöre halkını etkilemeye çalışmıştır. Bunu yaparak da “uygar ve gelişmiş olmakla Hristiyan olmanın aynı şey” olduğu mesajını iletmışlerdir. Zaman zaman misyon bölgelerindeki yerli halk misyonerlere karşı şiddet hareketlerinde bulunmuş ve bunun sonucunda da bazı misyonerler hayatlarını kaybetmiştir. Öldürülen bu misyonerlerin Hristiyanlık anlayışına göre şehit olduğu anlayışı diğer misyonerlere, misyon çalışmalarında bir örnek ve motivasyon unsuru olmuştur.⁷⁹

Misyonerlik çalışmaları açısından Bizans İmparatorluğu da Katolik Roma Kilisesi kadar aktif bir faaliyete sahipti. Fakat Bizans destekli misyonerlik faaliyetleri daha çok Slavlara yönelmiş bulunmaktaydı. IX. yüzyılda Bizans’ın müttefiki olan ve Bizans’a yönelik askeri ve diplomatik ilişkilerde bulunan Hazarlar, Bizans’tan uzaklaşmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu önemli bir müttefik olarak kabul ettiği Hazarları kendi tarafına çekmek için onları Hristiyanlaştırmayı planlamıştır. Bu sebeple de Hazar ülkesine misyonerler ve elçilerden oluşan bir kurul gönderilmiştir. Fakat bu misyonerlik hareketi Hazarların Yahudiliği seçmesiyle başarıya ulaşamamıştır. Bu faaliyet her ne kadar amacına ulaşamamış olsa da gelecekte yapılacak olan misyonerlik çalışmalarının yolunu açmıştır.⁸⁰

Bizans misyonerlik grubunun liderleri Selanik’ten gelen ve Constantinopolis’te bilgileriyle ün salan Konstantinos (Cyril ya da Kyrillos olarak bilinir) ve Methodios isimli kardeşlerdir. Konstantinos, Yunan alfabesindeki harflere dayanan daha sonraları Glagolitik alfabe olarak adlandırılacak olan konuşma diline dayalı yeni bir alfabe oluşturmuştur. Daha sonra ise İncil’i ve Bizans dini metinlerini Slavcaya tercüme etmiştir. Böylelikle Bizans İmparatorluğu misyonerlik faaliyetlerini yerel halkın dilinde yapmıştır. 863 yılında Konstantinos ve Methodios kardeşlerin önderliğindeki Bizans misyonerlik grubu Slav dili için oluşturdukları yeni alfabe ile birlikte Moravya’ya ulaşmışlardır.⁸¹ Moravya hükümdarının çağrısıyla Konstantinos ve Methodios, “Slavların Havarileri” ismiyle Macaristan ve Bohemya’daki Barbar kabileleri Hristiyanlıkla tanıştırmayı planlamışlardır. Başlangıçta bunda başarılı olmuşlardır. Hristiyanlık dinine yeni geçenlerin isteği üzerine

⁷⁹ Gündüz, a.g.e., 43-46.

⁸⁰ Gregory, a.g.e., 238-241.

⁸¹ Gregory, a.g.e., 241-243.

kutsal metinler Slavcaya tercüme edilmiş, vaazlar ve ayinler Slav dilinde verilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bir Slav ruhban sınıfı meydana getirilmiş, böylelikle de Slav dünyası Ortodoksluğa kazandırılmaya çalışılmıştır.⁸² Bizanslı misyonerlerin Moravya'daki başarılı faaliyetleri Frank ruhban sınıfının dikkati çekmiştir. Zamanla Bizanslı misyonerler Frank ruhban sınıfı tarafından engellenmiş ve Moravya'dan atılmışlardır. Ayrıca Franklar, Papalık ile ittifak kurup Moravya kilisesini Batı kilisesi hakimiyeti altına almışlardır.⁸³

Ortodoks Hristiyanlığı Konstantinos ve Methodios kardeşler vasıtasıyla Hazar ülkesi, Kırım, Kafkasya ve Orta ve Doğu Avrupa'ya yayılmakla birlikte Konstantinos'un öğrencileri aracılığıyla da Kuman-Kıpçak, Gagavuz, Peçenek ve daha birçok Türk kavmine Ortodoksluk propaganda edilmiş ve böylelikle onların Hristiyanlaştırılması sağlanmıştır.⁸⁴

Bu dönemde Doğu Avrupa'nın iki büyük askeri gücü olan Franklar ve Bizans İmparatorluğu arasında Moravya ve Bulgaristan (Tuna Bulgar Devleti) yer almaktaydı. Moravya Hristiyanlığı kabul ederek (her ne kadar daha sonra Batı kilisesinin kontrolü altına girmiş olsa da) Bizans'ın ilk müttefiklerinden biri haline gelmiş böylelikle de kritik bir coğrafi konuma sahip olan Bulgarlar arada kalmışlardır. Bizans'ın müttefiki olmayı kabul eden Bulgar Prensi Boris, 864 yılında vaftiz edilerek Hristiyanlığı kabul etmiştir. Prens'in vaftiz olmasıyla birlikte Bulgaristan hızla yeni bir değişim dönemine girmiştir. Kilise, Slav dili eğitimi alarak Bizans ruhban sınıfı tarafından yeniden düzenlenmiştir. 864 yılı itibariyle Bulgaristan, Bizans etkisi altına girmiştir. Bu durum da Bizans'ın en önemli askeri ve kültürel başarılarından biri olmuştur.⁸⁵ Slav-Bizans kültür dairesine giren Bulgaristan (Türk asıllı Tuna Bulgar Devleti) 971 yılında Bizans hakimiyetini kabul etmiş, 1018 yılında ise Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir.⁸⁶

860 yılında Ruslar gemilerle Bizans başkentini kuşatmışlar fakat çıkan fırtına nedeniyle başarılı olamamışlardır. Bu kuşatmanın ardından Bizans İmparatorluğu gelecekte olabilecek Rus saldırılarının önüne geçmek için Rusları Hristiyanlaştırmayı böylelikle de onları kendi nüfuz alanına dahil etmeye karar vermiştir.⁸⁷ Ruslar Svyatoslav'ın oğlu Vladimir'in knezliği zamanında, 989 yılında Hristiyanlığı kabul

⁸² Deiehl, C. (2018). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. S. Sezer). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 94.

⁸³ Gregory, a.g.e., 243.

⁸⁴ Kuzgun, a.g.m., 79.

⁸⁵ Gregory, a.g.e., 243.

⁸⁶ Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 67-68.

⁸⁷ Demirkent, I. (1992). Bizans. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 235.

etmişlerdir. Rusların tarihinde bir dönüm noktası olan Hristiyanlığı kabulünde Bizans İmparatorluğu'nun yaptığı propagandanın büyük etkisi olmuştur. 864 yılında Balkan Bulgarlarının Hristiyanlığı kabul etmelerinden sonra, Ortodoksluğu yaymak Bizans devlet politikası haline gelmiştir. Bu sebeple Bizans, Balkan Slavları için Slav alfabesini ve din kitaplarının tercümelerini meydana getirmişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda Kiev Rusya'sında Ortodoksluğu yaymak kolaylaşmıştır. Vladimir'in Hristiyanlığı kabulü ile Kiev ahalisi toptan Hristiyan olmuş ayrıca yerli Slav ahalisi de bu dine girmeye zorlanmıştır. Bu dini kabulde devlet baskı kullanmaktan geri durmamıştır. Böylelikle XI. yüzyıla girmeden Kiev Rusya'sı bir Hristiyan memleketine dönüşmüştür.⁸⁸

IX. yüzyılda Hristiyanlık ve Kilise tarihinde önemli başka bir olay meydana gelmiştir. Frank Kralı olarak tahta çıkan Charlemagne, Hristiyanlığa büyük bir ciddiyetle sahip çıkmıştır. Lombardları yenerek Papalığı onların elinden kurtarmış aynı vakitte Papalık topraklarını da ele geçirmiştir. Otuz yıl boyunca Sakson sınır bölgesinde Paganların din değiştirmesini sağlamak için mücadele etmiştir. Zamanla sınırlarını da genişleten Charlemagne, Batı'da Roma'dan beri herhangi bir güçten daha büyük bir alanı yönetmeye başlamıştır. Böylesi büyük başarılarla sahip olan Charlemagne, 800 yılında bir Noel gününde Papa III. Leon tarafından taç giydirilerek imparator ilan edilmiştir. Papalığın bu girişimi o döneme kadar kendisini Roma'nın tek mirasçısı olarak iddia eden Bizans İmparatorluğuna karşı bir meydan okuma olarak anlaşılmıştır. Esasında o dönemde Avrupa'da imparator deyince herkesin aklına Constantinopolis'teki imparator gelmekteydi. Charlemagne'in imparator ilan edilmesi Constantinopolis'te büyük bir öfkeye neden olmuştur. Batı Avrupa ve Bizans arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir.⁸⁹ Charlemagne'in Hristiyan misyonerliğini üstlenerek kuzey halklarını Roma adına Hristiyanlaştırması Bizans'ı ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir.⁹⁰ IX. yüzyılda Charlemagne ve onun gibi bazı imparatorlar Kuzey Avrupa'ya yaptıkları seferlerde bölge halklarının Hristiyanlaştırılması için misyonerlere kolaylıklar sağlamışlardır. Saksonların Hristiyanlaşması için şiddet ve baskı kullanmaktan geri durmamışlardır. Öyle ki bu dönemde "Hristiyan olmayan bir Sakson kendini gizlemeye çalışıp vaftiz olmayı reddederse öldürülmesi ve Hristiyanlara karşı Paganları gizleyen kişilerin öldürülmesi" kararlaştırılmıştır. Zorla Hristiyanlaştırma örneği sadece Saksonlarla sınırlı kalmamıştır.

⁸⁸ Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 21-30.

⁸⁹ Roberts, J. M. (2009). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 162-163.

⁹⁰ Demirci, a.g.m., 334.

Bizans İmparatorluğu da VII. ve VIII. yüzyıllarda İmparator Leo liderliğinde Yahudileri zorla Hristiyanlaştırmaya çalışmıştır.⁹¹

Doğu ve Batı Kiliselerinin her ikisi de Hristiyan olmalarına ve özlerinde aynı şeye inanmalarına rağmen aralarındaki farklar derinleşmiş ve ilişkileri bozulmuştur. Bizans, Helenistik miras üzerinde gelişirken Batı Roma Latin kültürüne sahip olarak farklı zeminlerde yollarına devam etmişlerdir. Bizans, kiliseyi kontrol ederek kilisenin geleceğini yönlendirirken Batı'da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Slav halklarına yönelik misyonerlik faaliyetleri hakkında ortaya çıkan rekabet ve bunun üzerine Constantinopolis Patriği Photios'un çalışmaları iki kilise arasındaki anlaşmazlığı derinleştirmiştir. Son olarak XI. yüzyılda Güney İtalya'daki Grek Kilisesi'ni Papalığın zorla Latinleştirmeye çalışması bölünmeyi gün yüzüne çıkarmıştır.⁹²

Hristiyanlığın iki önemli ve büyük grubunu teşkil eden Bizans Kilisesi ve Batı Roma Kilisesi kültürel açıdan iki farklı tarafa yönelerek dünyaya farklı açılardan bakmışlar ve her daim birbirlerine güvensizlik duymuşlardır. Kiliseler arasındaki bölünme yüzyıllar öncesinden yavaş yavaş başlamış ve pek çok farklı sosyal, siyasal ve dini mahiyetteki nedenler bölünmeyi meydana getirmiştir. Fakat tüm bu sebeplere rağmen kesin bölünme 1054 yılına karar gerçekleşmemiştir. Neticede kiliseler arasındaki bölünmenin en önemli meselesini Papalığın üstünlüğü oluşturmuştur. Batı Kilisesi, tüm Hristiyan kiliseler üzerinde Papa'nın bir gücü olduğuna inanırken, Doğu Kilisesi buna karşı çıkarak beş patriğin her birinin kendi bölgesini özerk bir şekilde kontrol etmesini savunmuştur. 1054 yılına gelindiğinde taraflar ödün vermeyen ve çatışmaya hazır bir durumdaydılar. Çatışma ilk olarak Güney İtalya'da hakimiyet kurma üzerine çıkmıştır. Papa IX. Leo'yu temsilen Kardinal Umberto 1054 yılında Constantinopolis'e gitmiştir. Papalık elçileri 16 Temmuz 1054'te Ayasofya Kilisesi'nde Constantinopolis Patriği Mikhail Keroullarios'u ve onun fikir arkadaşlarını aforoz etmiştir. Bunun üzerine kilisenin ve Constantinopolis halkının desteğini alan Patrik Keroullarios acil bir konsil toplanmasını talep etmiştir. Aynı yıl içinde toplanan konsil neticesinde papalık elçilikleri aforoz edilmiştir. Böylelikle Doğu ve Batı Kiliseleri geri dönüşü olmayan bir şekilde birbirlerinden koparak bölünmüşlerdir.⁹³ Bu bölünme neticesinde Batı Roma Kilisesi'ne "Katolik (Birlik içinde evrensellik)", Bizans

⁹¹ Gündüz, Hristiyanlık, 43-44.

⁹² Demirci a.g.m., 334.

⁹³ Gregory, a.g.e., 283-285; Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. (Yedinci Baskı). (Çev. F. Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 312.

Kilisesi'ne de "Ortodoks (Gerçek imanı muhafaza eden)" denilmeye başlanmıştır.⁹⁴ 1054 yılında Hristiyanlıkta gerçekleşen bu ayrılmadan sonra Papalık, Doğu'da Hristiyanlıktan ve kutsal yerlerden oldukça uzağa itilmiştir.⁹⁵

Kiliseler arasındaki Doğu ve Batı şeklindeki ayrılıktan sonra Katolik Kilisesi dünyadaki tüm Hristiyanları kendi çatısı altında toplamak için Doğu ve Ortodoks Hristiyanlarına yönelik misyonerlik çalışmalarında bulunmaya başlamıştır. Bölgede bulunan Türklerin gücü ve nüfuzu nedeniyle Katolik Kilisesi, Doğu Hristiyanlarını kendi tarafına çekmede yeterince başarılı olamamıştır. Fakat bu başarısızlığa rağmen Katolik Kilisenin bu ideali canlılığını korumaya devam etmiş ve her fırsatta bu hedefe yönelik faaliyetlerde bulunmaktan kaçınmamıştır. Kiliseler arasındaki ayrılmadan sonra Ortodoks Kilisesi ise mensuplarını Katolik ve Monofizit⁹⁶ Kiliselerine kaptırmamaya çalışmış ve mensuplarını artırıp güçlenmeye çalışmıştır. Bunun için de misyonerlik yöntemini benimsemiştir. Ortodoks misyonerler bu mezhebi benimsemiş Rusya'nın desteğiyle yakın çevresindeki topluluklara ve Rusya'nın egemenliği altında yaşayan Müslüman Türk boylarına karşı faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁹⁷

İslamiyet ile birlikte Hristiyanlığın propaganda faaliyetleri Asya ve Afrika'da yavaşlamaya başlamıştır. İslamiyet'in ortaya çıktığı çağda Hristiyanlığın yayılması Avrupa'da da eski dönemlere oranla yavaşlama sürecine girmiştir. Hristiyan yayılmasının duraklamaya girmesi, İslam'ın Bizans İmparatorluğu sınırlarına dayanması üzerine harekete geçen Batı Hristiyanlığı ikna yolunun yeterli olmayacağına karar vererek yapılacak savaş ile İslamiyet'i ortadan kaldırıp kendi dinini yaymayı planlamıştır. Böylelikle de Haçlı Seferlerini başlatmıştır.⁹⁸

Haçlı Seferleri 1096 yılında başlayıp 1291 yılında bitmiş ve iki yüzyıllık süreci kapsayacak şekilde sekiz kez düzenlenmiştir. Haçlı Seferlerinin düzenlenmesinin sebepleri üzerinde durulurken genellikle dini unsurlar ön plana çıkarılmıştır. Fakat bu seferlerin arka

⁹⁴ Tümer, Küçük, a.g.e., 241; Aydın, M. (2008). *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 240-241.

⁹⁵ Kırpık, G. (2009). *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*. İstanbul: Selenge Yayınları, 27.

⁹⁶ Monofizit: Kalkedon Konsilinin (Kadıköy Konsili) kararlarını kabul etmeyen ve özellikle Suriye ve Orta Doğu'da bulunan Hristiyan kiliselerine verilen unvandır. Hz. İsa'nın yalnız bir tabiatının olduğunu ve insanıyetten ibaret olduğunu söylemişlerdir. Monofizitler, esas itibarıyla Ortodoks sayılan görüşlerden uzak kalmamıştır ancak kullandıkları tabirler biraz farklı ve müphemdir. (Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 266.)

⁹⁷ Küçük, Misyonerlikten Diyaloğa, 67, 70, 76.

⁹⁸ Kuzgun, a.g.m., 76-80.

planında daha çok siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler yer almıştır. Haçlı Seferleri ile Papalık artan gücünü Doğu'da da tahsis etmek istemiştir. Roma Kilisesi kendi inancına aykırı olarak kabul ettiği mezheplerdeki Doğu Hristiyanlığı üzerinde “din kardeşlerine yardım” adı altında egemenliğini kurmak istemiştir. Akdeniz çevresine hakim olmuş olan ve yayılmaya devam eden İslamiyet'in gücünü kırmak ve Anadolu'ya yerleşmekte olan Türkleri Anadolu'dan çıkararak bu toprakları ele geçirmeyi planlamıştır. Türklerin akınlarına karşı imparatorluğun doğu sınırını korumada güçlük çeken Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos yapılacak birkaç seferle Türklerin kudretini kırmak amacıyla Papalıktan askeri yardım istemiştir. Papalık bu konuda Bizans'a yardım etmekten ziyade maddi ve manevi açıdan kendi çıkarlarını düşünerek Doğu'ya yapılacak Haçlı Seferleri için şövalyeleri, fakir köylüleri ve Avrupa halklarını Doğu'nun zenginlikleri vaadiyle sefere çağırmıştır. Haçlı Seferlerinin aynı zamanda bir hac yolculuğu olduğu, bu sefere katılanların günahlarının affedileceğini dile getirilerek “kutsal toprakları kurtarma” sloganıyla kilise siyasi hedeflerini gizleyerek seferin her defasında dini olduğunu vurgulamıştır.⁹⁹

Haçlı Seferlerinin gerçekleşmesinde farklı hedeflerin bulunmasına rağmen bazı Hristiyan grupları bu seferleri Müslümanları Hristiyanlaştırma açısından bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple de Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlara yönelik misyonerlik çalışmalarında bir artış olmuştur.¹⁰⁰ Haçlı Seferleri esnasında Papalar, Doğu imparatorlarına gönderdikleri mektuplarda misyoner keşişler adına özel imtiyazlar tanınması isteğinde bulunmuştur. Bu sayede Katolik Fransisken ve Dominiken tarikatı keşişleri XIII. yüzyılda Doğu'ya yerleşerek bu bölgelerde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Moğolların bu keşişlerin çalışmalarına hoşgörülle yaklaşması sebebiyle misyonerler İran'a, Asya'ya ve Çin'e kadar ulaşma fırsatı elde etmişlerdir.¹⁰¹

XII. ve XIII. yüzyıllar Katolik Kilisesi için altın çağ ve Papalığın hakimiyet çağı olarak kabul edilmektedir. Papanın idaresindeki Hristiyan dünyası kudretli bir hale bürünmüştür. Bu asırlarda kilise, sınırlarını dahi bilmediği üniversiteleri yönetiyordu. Hristiyanlık katedrallerle, manastırlar ve kiliselerle çevrilmiş bir vaziyete sahiptir. Bu

⁹⁹ Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14, 525-528.

¹⁰⁰ Gündüz, Misyonerlik, 62-63.

¹⁰¹ Demirkent, a.g.m., 544.

dönemde misyonerlik de ilk Hristiyanların ruhunu aratmayacak bir dinamikle çalışmalarına devam etmiştir.¹⁰²

Fransiskan ve Dominiken tarikatları XIII. yüzyılda misyonerlik açısından yaptıkları çalışmalar ile misyonerlik tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Fransiskan tarikatı François d'Assise (1182-1226) önderliğinde 1208 yılında kurulmuş, 1212 ve 1223'te Papalık tarafından resmen tanınmışlardır. Katı kurallara sahip olan bu tarikat bütün dünya nimetlerini bırakarak mutlak fakirlik ve tevazu ideali üzerine yaşamayı hedef edinmiştir.¹⁰³ Bu tarikatın kuralları gereği tarikat üyelerinin hem dilenci hem de vaiz olmaları, yoksulluk içinde yaşayıp manastırlara kapanmaları istenmiştir. François d'Assise (Assisi'li Aziz Francesco)'nin zamanında tarikat hızla yayılmaya başlayarak İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Macaristan ve Suriye'de Fransiskan teşkilatları kurulmuştur. Bu ülkeler dışında tarikat üyeleri Hristiyan olmayan ülkelere de gitmişlerdir. Bu kapsamda Moğolistan, Çin, Hindistan, Fas ve Gine'ye kadar ulaşmışlardır.¹⁰⁴ Fransiskan keşişler başta Avrupa olmak üzere dünyaya yayılırken misyonerleri de Suriye ve Afrika'ya ulaşmışlardır. Misyonerliğe önem veren Fransiskanlar bu alanda etkinlikte bulunarak öğrenim ve araştırma alanlarında da önemli gelişmelerde bulunmuşlardır.¹⁰⁵

Latin Katolik Kilisesine bağlı Dominiken tarikatı 1215'te Aziz Domingo de Guzman liderliğinde kurulmuştur. 1216 yılında dönemin Papası III. Honorius tarafından resmen tanınmıştır. Merkezîyetçi bir yapıya sahip olan bu tarikat üyeleri tefekküre dayalı bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Kısa bir zaman zarfında büyüyen tarikat bünyelerinde önemli üniversiteleri barındıran Oxford, Paris, Bologna ve Köln gibi Avrupa'nın önemli merkezlerinde okullar kurmuşlardır.¹⁰⁶ Gelecekte üniversitelerin önde gelen uzmanlarının çoğunun Dominiken geleneği benimsemelerinin sebebi bu durum olacaktır. Başlangıçta önemli bir felsefî görüşleri olmayan Dominikenler, Albertus Magnus ve Aquino'lu Tommaso'nun etkisiyle Aristoteles'in eserlerini inceleyerek ilahiyat ve felsefeyi bağdaştırmaya çalışmışlardır. Kısa süre sonra da Aquino'lu Tommaso'nun sistemini resmi öğretileri olarak kabul etmişlerdir. Dominikenler vaaz vermeyi sürdürürken aynı zamanda

¹⁰² Aydın, M. (2005). "Türkiye'ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 96; Wells, H. G. (1972). *Kısa Dünya Tarihi Başlangıcından 1946'ya Kadar*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Z. İshan). İstanbul: Varlık Yayınevi, 207.

¹⁰³ Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 236-238.

¹⁰⁴ Meydan Larousse, Cilt 7, 264-265.

¹⁰⁵ Hopkins, E. W., Moore, G. F., Halidi, M., Ferruh, Ö. (2006). *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 10-16.

¹⁰⁶ Aydın, a.g.e., 183.

misyonerlikte de bulunarak Güney Fransa'da heretiklere karşı, İspanya ve diğer ülkelerde de Yahudi ve Müslümanlara yönelik vaazlarda bulunmuşlardır. Hindistan, Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa bölgelerinde Hristiyanlığı yaymışlardır. Coğrafi Keşifler zamanında Portekiz ve İspanyol daha sonra da Fransız kaşiflerin yanında seyahat ederek misyonerlik çalışmaları yapmışlardır. Tüm bu faaliyetlerin yanında Dominikenler aynı zamanda Engizisyon yönetimini de idare etmişlerdir.¹⁰⁷

Katolik ve Ortodoks kiliselerinin 1054 yılındaki nihai ayrılıklarına rağmen Roma Katolik Kilisesi, Doğu Hristiyanlarını kendi tarafına çekme amacıyla onlara yönelik misyonerlik faaliyetinde bulunmayı planlamıştır. Bunu yaparak da hakimiyetini onlar üzerinde kurmayı istemiştir. Fakat bu dönemde Doğu'da Türklerin ve Arapların askeri ve siyasi ilerleyişi nedeniyle Doğu Hristiyanlığı ile iletişimde bulunmak zorlaştırmıştır. Roma Katolik Kilisesi, Doğu Hristiyanlığını kendi tarafına çekmek, onları parçalayıp yönetmek için Fransisken ve Dominiken misyonerlerini kendisi için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁸ Kendilerini Katolik Hristiyanlığı yaymaya adanmış olan Fransisken ve Dominiken tarikat üyeleri, keşişler ve misyonerler yüzyıllar boyunca dünyanın her tarafına yayılarak misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Haçlı Seferleri ile İslamiyet'in ve Türklerin ilerleyişini durdurarak onları Anadolu'dan çıkarmak isteyen Hristiyan gruplar bu amaçları gerçekleştiremeyince hedeflerine ulaşabilmek için farklı yöntemler aramaya yönelmişlerdir. Türkleri Anadolu'dan çıkarıp Orta Asya'ya geri göndermek ve İslam'dan uzaklaştırmak için Türklere bir Müslüman gibi yaklaşma, onlardan biri gibi görünme yöntemini kullanarak misyonerlik çalışmasında bulunmaya karar verilmiştir. Bu yöntem François d'Assise ile başlamış, Raymond Lulle ile birlikte 1310'lu yıllarda sistemleşmiştir.¹¹⁰

1235'te İspanya'da doğan Raymond Lulle, Müslümanları Hristiyanlaştırma faaliyetleri nedeniyle misyonerlik tarihinde dikkat çeken bir isimdir. Raymond Lulle sahip olduğu bir Arap esirden 3 yıl boyunca Arapça ve İslam felsefesi öğrenmiştir.¹¹¹ Arapça öğrenmesinin sebebi de Müslümanları Hristiyanlaştıracak misyonerlerin onların dillerini

¹⁰⁷ Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 16-21.

¹⁰⁸ Aydın, Türkiye'ye Yönelik Katolik Misyonerliği, 96-97.

¹⁰⁹ Erkek, a.g.e., 41.

¹¹⁰ Küçük, A. (2005). "Misyonerlik Nedir? (Misyonerlik ile "Tebliğ" Arasındaki Fark)". *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 27.

¹¹¹ Küçük, A. (2004). "*Genel Olarak Misyonerlik- Müzakere*". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 49.

bilmesi gerektiği hakkındaki görüşüdür. İslamiyet’i daha derinden tanımak ve bunun içinde onların dilini bilme gerekliliğine inanan Lulle ve onun gibi düşünen kilise mensuplarının talepleri 1312’de düzenlenen Viyana Konsili’nde karara bağlanmıştır. Bu konsil kararı neticesinde Oxford, Paris, Bologna, Avignon ve Roman Curia’da Arapça, Süryanice, Grekçe ve İbranice kürsülerinin kurulması kabul edilmiş fakat bu karar hemen hayata geçirilememiş, uzun müddet beklemek gerekmiştir.¹¹² Ayrıca Lulle, İslamiyet’e karşı Hristiyanlığın savunulduğu eserlerin neşredilmesini ve Müslümanlara misyonerlik yapacak kişilerin inançlı ve cesur kişiler olarak yetiştirilmesini öne sürmüştür.¹¹³ Raymond Lulle’nin 1299-1306 yılları arasında Tunus’a gerçekleştirdiği misyon gezisi Müslümanlara yönelik ilk ciddi misyonerlik girişimi olarak kabul edilmiştir. Lulle bu misyon seyahatinde hedefine ulaşamayarak geri dönmüş olsa da misyonerlerin Müslümanlara yönelik faaliyetleri özellikle Avrupa’nın Müslümanlara karşı güçlenmeye başladıkları dönemden itibaren hız kazanarak günümüze kadar devam etmiştir.¹¹⁴

Orta Çağ’da İslamiyet’in genişlediği ve güçlü olduğu bu dönemde bazı Hristiyan tarikatlar İslam’ın yayıldığı coğrafyalara birtakım seyahatlerde bulunarak kendilerince İslam’ın eleştiriye açık veya zayıf yönlerini öğrenmeye çabalamışlardır. Bu çağda Fabri ve Piloti isimli iki Hristiyan seyyah bu hedefler doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hristiyanlığın İslamiyet’e karşı mücadelede bulunabilmesi için bu dinin ayrıntılarıyla öğrenilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Bu çerçevede ilerleyen yüzyıllarda Hristiyan ülkelerde Arapça ve İslam kültürü öğrenimi amacıyla üniversitelerde kürsüler kurulmuştur. İslamiyet’in kutsal kitabı olan Kur’an çevirileri yapılmış, İslam’a karşı yazılmış eserlerin Batı dillerine tercümesi gerçekleştirilmiş, Cusali Nicholas, Denys van Leeuwen (Dionysius Carthusians) ve Pedro de Alfonso gibi yazarlar tarafından İslam’ı eleştiren eserler kaleme alınmıştır. Fakat İslam’ı, Müslümanları ve onların kültürlerini tanımaya yönelik yapılan bu faaliyetler sadece kendilerini İslam’a karşı koruma kaygısı barındırmamaktadır. Kilise ve misyonerler dini kaygılarının yanında Müslümanlara yönelik yapılacak misyon faaliyetlerinde kullanılmasında mümkün olan bilgiyi elde etmeyi de planlamışlardır.¹¹⁵ Bu dönemde gelecek yüzyıllarda oryantalizm¹¹⁶ ismini alacak olan Doğu odaklı çalışmalar

¹¹² Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33, 429.

¹¹³ Gündüz, a.g.e., 63-64.

¹¹⁴ Gündüz, Aydın, a.g.e., 36.

¹¹⁵ Gündüz, Aydın, a.g.e., 35-36; Gündüz, Misyonerlik, 64-65.

¹¹⁶ Oryantalizm, din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyettir. Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33, 428-437.

Hristiyanların, İslam dünyasına karşı yürüttüğü faaliyetlerde önemli bir araç haline gelmeye başlamıştır. Oryantalizm çerçevesinde yapılan çalışmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan malzemeler misyonerlik faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda oryantalist çalışmalar daha çok önem kazanmış ve misyonerlik faaliyetlerinde artarak kullanılmaya devam edilmiştir.¹¹⁷

Orta Çağ boyunca Avrupa siyasi ve sosyal yaşamına egemen olan güç Papalık kurumu ya da bir başka deyişle kilise olmuştur. Orta Çağ Avrupası demek kilise demek olduğu için yönetim, adalet, ekonomik hayat, bilim, yardım faaliyetleri kilise otoritesi kapsamına girmiş ve kilise tarafından düzenlenmiştir. Orta Çağ'da Hristiyanlık Avrupa'nın neredeyse tamamına yayılmış, bir dönem en büyük rakibi olan Paganizm, İspanya'nın Atlantik kıyılarından Polonya'nın doğusuna kadar olan alanda ortadan kalkmıştır. Sınırsız bir güce sahip olan Papa, imparatorlara taç giydirerek kendilerini onlar üzerinde otorite kurmaya yetkili olarak görmüşlerdir. Bu çağda kendileriyle rekabet edebilecek herhangi bir kurum veya kişi olmaması nedeniyle kilise rakipsiz bir konuma sahip olmuştur. Kilise siyasi gücünü ekonomik gücüyle destekleyerek servetini arttırmıştır. Öyle ki topraklar ve vergiler kilisenin emrine sunulmuştur. Kilisenin büyük bir servete sahip olması din adamlarının maddiyata olan düşkünlüğü gözler önüne serilmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda kilisenin ve din adamlarının maddiyatçılığı büyük eleştirilere sahne olacaktı.¹¹⁸ XIV. yüzyıl ve XV. yüzyıl başlarında Orta Çağ Avrupa'sının kültür yapısının aksaklıkları ortaya çıkarmaya başlamıştır. Fakat bu yapının değişmesi uzun ve zorlu bir süreç olmuştur. Nitekim değişim gerçek anlamda gemilerin okyanuslara açılması, yeni kıtaların keşfedilmesi, Rönesans ve Reform hareketlerinin patlak vermesiyle başlamıştır.¹¹⁹

XV. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen gelişmelere değinmeden önce bu yüzyılda gerçekleşen bir diğer önemli olay olarak Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılındaki İstanbul'u fethini hem Hristiyanlık hem de misyonerlik açısından incelemek gerekmektedir. İstanbul'un 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethinden sonra bunu fırsat bilen Papalık, Türklerin yönetimi altındaki Hristiyanları Katolikliğe çekmek için faaliyetlerini artırmıştır. İstanbul'un fethi esnasında İstanbul'da bulunan 13 Katolik Kilisesi çıkarılan bir ferman ile resmen tanınmıştır. Papalık bu kiliseler vasıtasıyla hedeflerini gerçekleştirmeye çabalamıştır. Papa III. Calixtus, Doğu'nun yeniden

¹¹⁷ Oymak, a.g.e., 45.

¹¹⁸ Roberts, a.g.e., 233-243.

¹¹⁹ McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. (Altıncı Baskı). (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi, 417-418.

fethedilmesi için misyonerleri uyararak Fatih Sultan Mehmet'in muhalifleri ile iş birliği yolu aramıştır. Fakat İstanbul'da Ermeni Patrikliği kurulmuş, Ortodoks Patrikliğine Patrik atanmış ve kendisine olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu şekilde Fatih Sultan Mehmet Papalığın faaliyetlerinin önüne geçmeyi başarmıştır.¹²⁰ İstanbul'un 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethi Ortodoks mezhebinin fiili merkezi sorununu ortaya çıkarmıştır. Ortodoks Hristiyanlığın yayılması konusunda önemli faaliyetlerde bulunan Rusya Kilisesi, Ortodoksluğun ve bu kilisenin merkezinin Moskova olduğunu dile getirmiştir. 1589 yılında "Üçüncü Roma" sıfatını alan Moskova, Ortodoks kilisesinin merkezi olarak ilan edilmiştir. Bu sırada İstanbul patrikliği sembolik değerini korumakla birlikte Moskova fiili olarak Ortodoks kültürünün temsilcisi olmuştur.¹²¹

XV. ve XVI. yüzyıllarda başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan siyasi, sosyal, ekonomik ve dini mahiyetlere sahip birbirini etkileyen bir dizi gelişmeler meydana gelmiştir. Rönesans ve Coğrafi Keşiflerle başlayan, Reform hareketleriyle devam eden gelişmeler dizisi pek çok alanı etkilediği gibi misyonerlik çalışmalarını da etkisi altına almıştır. Keşifler döneminde keşiflerle yol alan misyonerler, yeni keşfedilen bölgelerde yerel halklara Hristiyanlığı ulaştırma işini üstlenmişlerdir. Rönesans ile Avrupa halkları zihnindeki aydınlanmanın başlamasıyla Hristiyanlık, kilise ve din adamları sorgulanmaya başlanmış ve bunun neticesinde Reform hareketi doğmuştur. Reform hareketi ile birlikte Hristiyanlıktaki üçüncü mezhep "Protestanlık" ortaya çıkmıştır. Yeni mezhep Protestanlık, Katoliklik karşısında var olma mücadelesini tamamladıktan sonra misyonerlik kurumlarını oluşturma sürecine gitmiş, daha sonra da Protestan misyonerler faaliyetleriyle o döneme kadar egemen olan Katolik misyonerlerin önüne geçmeyi başarmışlardır. Bu gelişmelerin meydana geldiği uzun süreç boyunca misyonerlik başlangıç döneminden çok daha farklı birtakım yeni özellikler ve yöntemlere sahip olmuştur.

XIV. yüzyıldan itibaren okyanusları aşmaya ve uzun mesafeleri almaya uygun gemiler ve denizcilik yöntemleri gelişme göstermiştir. Denizcilikte pusula ve harita kullanımı yaygınlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler büyük keşifleri mümkün kılmayı başarmış ve böylece XV. yüzyıl "Keşifler Çağı" olarak anılmıştır.¹²² Portekiz kralının kardeşi Prens Henry okyanus ötesi keşifleri gerçekleştirecek olan deniz yolculuklarının hazırlıkları ile

¹²⁰ Küçük, Misyonerlikten Diyaloga, 71.

¹²¹ Demirci, a.g.m, 336.

¹²² Roberts, a.g.e., 278-279.

ilgilenmiştir. Prens Henry'nin bu konudaki amacı ekonomik kaygıların yanında Hristiyanlığın savunucusu ve yayılmasının öncülüğü yapmış, efsaneleşmiş bir isim olan Prester John'a¹²³ ulaşmaktır. Prester John gibi bir müttefikle Türklere, İslam ülkelerine arkalarından saldırarak onları ezmeyi hedeflemiştir. Yeni diyarlarda din değiştirip Hristiyan olacak insanlar ile haç için şeref ve toprak kazanma gibi kutsal hedeflere sahiptir. Öyle ki Prens Henry bu amaçlarını gerçekleştirmek için keşifler öncesinde Papalıktan onay almak istemiştir.¹²⁴ Papa ise bu keşiflere onay vererek Portekiz seyahatlerini, adalara yerleşmelerini ve Afrika sahil şeridinde ticaret yapmalarını bir Haçlı seferi olarak kabul etmiş ve Henry'i "İsa Tarikatı"nın başı olarak atamıştır.¹²⁵ Bu şekilde başlayan Keşifler Çağı başta 1492'de Kristof Kolomb, 1498'de Vasco da Gama ve 1519-1522'de Ferdinand Macellan olmak üzere nice denizciler sayesinde yeni dünyaların keşfi başarılmıştır. Keşiflere XV. ve XVI. yüzyıllarda Portekiz ve İspanya ülkeleri öncülük etmiş, sonradan bu yarışa Fransa, Hollanda ve İngiltere dahil olmuştur.¹²⁶

XV. yüzyıl sonlarında ve XVI. yüzyıl başlarında yoğunlaşan Coğrafi Keşifler sayesinde ele geçirilen yerler konusunda İspanya ve Portekiz arasında büyük rekabet başlamıştır. Bu rekabete bir son vermek için konuya dahil olan Papa VI. Alexander aracılığıyla İspanya ve Portekiz arasında Tordesillas Antlaşması (7 Haziran 1494) imzalanmıştır. Modern sömürgecilik¹²⁷ yolunda ilk uluslararası antlaşma olarak kabul edilen Tordesillas Antlaşması ile dünya ikiye bölünerek bu iki devlet arasında ticaret ve misyonerlik bakımından paylaştırılmıştır. Aralarındaki rekabetin bu şekilde çözümlenmesi neticesinde sömürgecilik yarışına devam eden Portekiz ve İspanya yeni yerleri ele geçirmede fazla gecikmemiştir. 1492'de Kastilya Kraliçesi İsabella'nın desteğiyle yola çıkan Kristof Kolomb'un keşfettiği Yeni Kıta Amerika'nın sömürgeleşme süreci başlamıştır. 1498 yılında Portekiz destekli Vasco da Gama Ümit Burnu'na ulaşmış ve buradan Hindistan'a kadar uzanan bölgede hakimiyet alanı oluşturmuştur.¹²⁸ Keşiflerin ve sömürgeciliğin kökenine bakıldığında bir kutsal savaş bağlamı ve dinsel bir yan sezilmektedir. Vasco da Gama'nın Afrika'nın çevresini dolaşarak Kalikut'a üzerine yaptığı

¹²³ Asya ya da Afrika'da Müslüman bölgelerinin ötesinde bir yerlerde hüküm süren güçlü Hristiyan kralı olarak efsaneleşmiş bir karakterdir. Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. (Çev. O. Bahadır). İstanbul: Alan Yayıncılık, 14.

¹²⁴ McNeill, a.g.e., 465-466; Roberts, a.g.e., 279-280.

¹²⁵ Ponting, a.g.e., 453-454.

¹²⁶ Roberts, a.g.e., 282.

¹²⁷ Genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılma istemesidir. Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2149.

¹²⁸ Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37, 395.

sefer ve Kristof Colomb'un seferleri her ne kadar ekonomik gayeler taşısa da dini tarafı da bulunmaktadır. Colomb yolculukları esnasında tuttuğu günlüğünde ilk seyahatinin amacı olarak altın bulmayı işaret etmekte birlikte Hristiyanlığı yayma eğiliminden de bahsetmiştir.¹²⁹

Coğrafi Keşiflerin başlamasını etkileyen ekonomik, sosyal ve politik sebeplerin dışında dini sebeplerden de bahsetmek gereklidir. Dini sebepler diğer etkenleri kuvvetlendirmiş ve aynı zamanda ekonomik ve politik amaçların doğrulanmasında kullanılmıştır. XV. yüzyıl Avrupa'sında din, günlük yaşamın bir parçasıdır ve politik ve ekonomik düşüncelerden ayrılamaz bir niteliktedir. Dini faktörler Portekiz ve İspanyol yayılmacılığına bir güven ve kararlılık sağlamıştır. Portekiz ve İspanya Reconquista'dan derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Haçlı seferleri geleneği İspanyollar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Endülüs'ten Yahudilerin kovulması, Müslümanların dinlerini değiştirmeye zorlanması ve bu mesele ile ilgilenmek üzere Engizisyon mahkemelerinin kurulmasına dayalı Kastilya Kraliçesi İsabella'nın politikası Hristiyan olmayanların ortadan kaldırılması konusundaki kararlılığını göstermiştir. Bu dönemde İspanya'yı Müslümanlardan dar bir boğazın ayırıyor olması, Akdeniz'de genişleyen Türk etkisi, İsabella'nın deniz aşırı yayılmacılığını İslam'a karşı bir mücadele ve Colomb'un Hristiyanlığı dinsiz topraklara götüren bir aracı olarak görmesi bu sebeplerdir. Aynı şekilde Portekiz Prensi Henry'nin de İslam'a karşı Prester John'un kendisiyle ittifak yapacağına inandığı keşif seferleri benzer bir biçimde değerlendirilebilir. Dini düşüncelerin katılığı, İslam'ı ortadan kaldırmak, dinsizleri Hristiyanlaştırmak gibi ilahi amaçlarla misyon sahibi kılındıklarına dair inançlarla Portekiz ve İspanyollar maceralara açılmışlardır. İşte tüm bu sebeplerle Coğrafi keşiflerde dini faktörler önemli bir etken oluşturmuştur.¹³⁰

Sömürgeciliğin en önemli faaliyet alanlarından birini de misyonerlik oluşturmuştur. Misyonerler keşfedilecek yeni bölgelerin halklarını Hristiyanlaştırmak için keşiflerle seyahat etmişlerdir. Hristiyanlık, Fransisken, Dominiken ve Cizvit gibi tarikat üyesi misyonerler tarafından sömürge bölgelerinde sömürge yönetimiyle çalışarak yerlilere kabul ettirilmeye çalışılmıştır.¹³¹ Misyonerler Latin Amerika, Güney Asya ve Sahrâaltı Afrika'sında kapsamlı kampanyalar yürüterek bu bölgelerde Hristiyanlığın hızla

¹²⁹ Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl*. (Çev. M. Cedden). Ankara: İmge Kitabevi, 26-28.

¹³⁰ Arnold, a.g.e., 43-45.

¹³¹ Gündüz, Hristiyanlık, 46.

yayılmalarını başarmışlardır. Katolik Cizvit Misyonerleri Çin, Japonya ve Hindistan'da çalışmalarda bulunurken, Protestan misyonerler ise Havai, Madagaskar ve Çin'de İsa'nın mesajını yaymışlardır. Sömürgeci devletlerin desteğiyle bu bölgelere giden misyonerler bu devletlerin askeri gücüyle korunmuşlardır.¹³² Cizvitler, Fransiskanlar ve diğer tarikatların misyonerleri yerlilerin hem ruhlarını kurtarmak istemişler hem de Avrupa'nın zanaatlarını öğretmek yerlilerin bedenlerini de uygarlaştırmayı amaçlamışlardır.¹³³ Keşifler Çağı'nda misyonerlik açısından yeni dünyalardaki kolonilerde kuvvetli taraf Katolikler olmuştur. Bunun sebebi de Katoliklerin misyonerlik tecrübesinin Protestanlara nazaran çok daha eskiye dayanmasıdır.¹³⁴

Portekizliler de Afrika'daki hakimiyet bölgelerinde Afrikalı yöneticileri ve halkları Hristiyanlaştırmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda 1490 yılında Portekiz destekli misyonerler, öğretmenler ve zanaatkarlar Kongo Krallığı'na gönderilmiştir. Fakat bu bölgede Portekiz hedeflerine ulaşmada başarısız olmuştur. Portekizler aynı hedeflerini Hint Okyanusuna da taşımıştır. Hristiyanlığın Asya'da zafer kazanmasını isteyen Portekizliler Hindistan'da bazı girişimlerde bulunmuşlardır. 1540'ta Cizvit misyonerler Goa'ya ulaşmış, Güney Hindistan'da Parava balıkçıları dinleri değiştirmişlerdir fakat bu gelişmelerin dışında Hristiyanlığı yayma anlamında hedeflerine yeterince ulaşamamışlardır.¹³⁵ Portekizlilerin bu başarısızlıklarına rağmen İspanyollar ele geçirdikleri ve hakimiyet kurdukları Güney Amerika ve Meksika'da yerlileri Hristiyanlaştırma konusunda önemli başarılar elde etmişlerdir. İspanyol kaşif Hernan Cortés, Meksika'ya ulaşmasının ve Aztek İmparatorluğu üzerinde hakimiyet kurmasının ardından Aztek dinini hor görerek Hristiyanlığı zor kullanarak kabul ettirmeyi hedeflemiştir. Bir diğer İspanyol Kaşif Francisco Pizarro da İnka İmparatorluğu'na egemen olmaya başladığında Hristiyanlığı yerliler arasında yaymayı hedeflemiş ve bu sebeple yanında misyoner rahipler yer almıştır. Son İnka İmparatoru Atahualpa ve Pizarro arasındaki görüşmede Pizarro'nun yanında bulunan rahip Valverde, İmparatora İncil takdim ederek geliş amaçlarının sadece kendilerini ve halkını gerçek dine döndürmek olduğunu ifade etmiş ve Hristiyanlığı vaaz etmiştir. Fakat Atahualpa'dan kendilerine olumlu bir yanıt gelmemiştir. Daha sonra İspanyollar ve İnkalar arasında yapılan savaşta Atahualpa tutsak edilmiş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu sırada cezası gereği

¹³² Kavas, a.g.m., 396.

¹³³ McNeill, a.g.e., 513.

¹³⁴ Demirci, a.g.m., 336.

¹³⁵ Arnold, a.g.e., 65, 72-73.

yakılacak olan Atahualpa'ya rahip Valverde Hristiyanlığı bir kez daha vaaz ederek Hristiyan olursa yakılmak yerine iple boğulacağını bildirmiştir. Son İnka İmparatoru Atahualpa ölümünden hemen önce Hristiyanlığı kabul etmiştir.¹³⁶ Bu olay misyoner rahiplerin amaçlarının Hristiyanlık mesajını yaymaktan öte kişileri ne yapıp edip Hristiyanlaştırmak ve vaftiz etmek olduğu göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Hristiyanlık Güney Amerika'da Asya ve Afrika'ya oranla çok daha hızlı yayılmıştır. 1524 ve 1536 yılları arasında Meksika'da yaklaşık 4 milyon din değiştirme olayı kaydedilmiştir.¹³⁷ İspanyol ve Portekizliler "misyon ülkeleri" olarak adlandırdıkları Orta ve Güney Amerika'daki sömürge bölgelerinde siyasi egemenliklerinin yanında Hristiyanlık hegemonyasını da kurmayı başarmışlardır.¹³⁸ Aztek ve İnka imparatorluklarının fethedilmesiyle birlikte bölgede yaşayan halklara Hristiyanlık zorla kabul ettirilmiş, Meksika ve Peru'nun önemli yerleşim bölümlerinin tümü Hristiyanlığa geçirilmiştir. Aztek ve İnka tapınakları yıkılarak yerine katedraller ve barok kiliseleri inşa edilmiştir.¹³⁹ Keşiflerin yapıldığı ve sömürgeciliğin başladığı XV. ve XVI. yüzyıllarda misyonerlik dini olmaktan öte siyasi hedefler için bir araç olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Çünkü bir dinin yayılması kadar bir yerin sömürgeleştirilmesi ve emperyalizmin genişletilmesinde de misyonerlik etkili bir araç olarak kabul edilmiştir. Amerika, Afrika, Asya ve Uzakdoğu'da bazı ülkelerin sömürgeleştirilip halklarının dinlerinin değiştirilerek yeni kimlik kazandırılmasında misyonerler öncü rol üstlenmişlerdir.¹⁴⁰

Sömürgeci devletler kendilerinin bilimin ve tekniğin vücuda bürünmüş hali olduklarına inanmaktaydılar. Bu devletler hakimiyetleri altındaki toplumları uygarlaştıracaklarına dair bir inanca sahiptirler. Bu nedenle XVI. ve XVII. yüzyıllarda misyonerlik düşüncesi kendisini uygarlaştırma göreviyle özdeşleştirmiştir. Bu düşüncede "uygarlık ancak Hristiyan olabilir" görüşü hakim olmuştur. Nitekim Cezayir Piskoposu Monsenyör Lavigerie geldikleri topraklarda "*Eski bir barbarlığın karanlıklarından ve karmaşasından yeni bir Fransa doğuracak olan... büyük Hristiyan eserine katkıda bulunmak*" amacıyla olduklarını dile getirmiştir. Böylelikle sömürgecilikle birlikte ortaya

¹³⁶ Luraghi, R. (2016). *Sömürgecilik Tarihi*. (Üçüncü Baskı). (Çev. A. Emeç). İstanbul: E Yayınları, 72-73, 85-87.

¹³⁷ Arnold, a.g.e., 89.

¹³⁸ Gündüz, Misyonerlik, 56.

¹³⁹ Ponting, a.g.e, 473; McNeill, a.g.e., 512.

¹⁴⁰ Küçük, A. (2011). *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*. (2. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 37.

çıkan emperyalizmin sömürgeleştirmek, uygarlaştırmak, kendi kültürünü egemen kılmak ve yayılma hedefleri oluşmuştur.¹⁴¹

1500'lü yıllar başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkileyecek ve modern tarihin başlangıcı olarak adlandırılacak önemli gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Avrupalı denizcilerin yeni kıtalar keşfettiği yıllarda Hristiyanlık dünyasında büyük parçalanmalar gerçekleşmiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde Katolik Avrupa'da tek ve en büyük kurum Kilise-Papalık idi. Fakat kilise bu yüzyılda pek çok açıdan önemli sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Ve artık Papalığın yönetimi ve yapısı sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır.

Bir Alman Augustin keşişi olan Martin Luther, Papalık ve onun düzenine karşı bazı konulardaki itirazını ve Katolik eleştirilerini Latince olarak kaleme aldığı "Doksan Beş Tez" adını alan bildirisini 1517 yılının Azizler Yortusu (31 Ekim veya 1 Kasım) gününde Wittenberg şatosundaki kilisenin kapısına asmasıyla Hristiyanlıkta bir din devrimine sebep olmuştur. Papalığın cismani yönünün öne çıkması, kişinin günahları yüzünden öbür dünyada çekeceği cezanın affedilmesini temin eden Endüljans belgesinin satımı gibi sorunlar Luther'in eyleminin nedenlerini oluşturmuştur. Rönesans ve Hümanizm hareketleri de Reforma zemin hazırlamıştır. Luther'in tezleri Almancaya tercümesi yapılarak basılmış ve Almanya'nın her yerine dağıtılarak etkisini arttırmıştır. Reform ile birlikte Batı Hristiyan dünyasının temelleri sarsılmaya, Avrupa'nın inanç birliği ve kilisenin otoritesi yıkılmaya başlamıştır. Reform hareketi vergilerden ve din adamlarından şikayet eden halk ve prenslerden destek bulmuştur.¹⁴² Martin Luther'in bu devrimi sonucunda Hristiyanlık ana gövdesinden Katoliklik ve Protestanlık şeklinde ikiye ayrılmıştır.¹⁴³

Reform dönemi ve sonrasında Katolik Kilisesi'nin tekeli hakimiyetinin yıkılmasıyla Hristiyanlık yeni bir döneme girmiş ve siyasi iktidarlarla barışık ve onlara bağlı yeni mezhepler oluşmaya başlamıştır. Almanya ve İskandinav ülkelerinde Lutheran kiliseler, İngiltere'de Anglikan Kilisesi, İskoçya'da Presbiteryenlik bunlara örnek gösterilebilir. Bu yeni kiliseler ilk oluşmaya başladıkları dönemlerde Katolik Kilisesi'ne karşı var olma mücadelesi vermeleri sebebiyle misyonerlik faaliyetlerinde bulunmamışlardır. Fakat

¹⁴¹ Ferro, a.g.e., 36, 50-51.

¹⁴² Roberts, a.g.e., 312-317.

¹⁴³ Gündüz, Hristiyanlık, 133.

kurulma süreçlerini tamamlamalarının ardından misyonerlik çalışmalarına başlamışlardır.¹⁴⁴

Yukarıda bahsedilen tüm bu Reform hareketleri karşısında Katolik Kilisesi “Karşı Reform” olarak adlandırılan ve Trent Konsili’nde vücut bulan bir yenilik hareketi sürecini başlatmıştır. Papa tarafından 1543 yılında toplanan bu konsil, Protestanlığın başarısı karşısında Roma’yı ıslahatlar yapmaya zorlamıştır. Konsil sonucunda alınan kararlarla Katoliklik daha katı, uzlaşmaz, daha düzenli bir hale gelmiştir. Konsilde Katolik Avrupa liderliğinin Papa’ya ait olduğunu açıklanmış, endüljans satışı sona ermiştir. İleride Karşı Reform hareketinin en önemli destekçilerinden bir olacak olan, Katolikliğin savunuculuğunu üstelenen Cizvit tarikatı 1534 yılında Ignatius Loyola tarafından kurulmuştur. İsa Derneği adıyla anılan bu tarikatın disiplinli üyeleri Papalık otoritesine bağlı kalmışlardır. Cizvitler misyonerlik çalışmalarıyla dünyanın her tarafında faaliyet göstermişlerdir.¹⁴⁵ Zamanla Cizvitler misyonerlik çalışmalarıyla dünyanın en büyük cemiyetlerin biri haline gelmişlerdir. Bu misyonerler sayesinde Hristiyanlık Hindistan, Çin ve Amerika’ya kadar yayılma şansı bulmuştur. Aynı zamanda Cizvitler, Reform sonrasında başlayan Roma Katolik Kilisesinin dağılmasını engellemişler, Katolik ruhunu güçlendirmişlerdir.¹⁴⁶ 1200-1700 yılları arasındaki süreçte Katolik Misyonerlik 1200’lü yılların başlarında kurulan Fransisken ve Dominiken misyonerleri, 1256’da Papa IV. Alexander tarafından organize edilen Augustinianlar ve 1534’te kurulan Cizvit Tarikatı misyonerleri tarafından yürütülmüştür.¹⁴⁷ 1500-1750 yılları arasındaki 250 yıllık süreçte coğrafi olarak Hristiyanlığın yayılışı daha çok Katolik misyonerler sayesinde olmuştur.¹⁴⁸

Coğrafi keşiflerle birlikte misyon anlayışında yeni bir gelişme yaşanmıştır. Keşiflerle ilk defa temas kurulan halkların Hristiyanlaştırılmasında eğitimin önemi anlaşılmıştır. Özellikle Asya ülkelerindeki misyonerler karşılaştıkları güçlü uygarlıklara karşı uyguladıkları tebliğlerinde yeni bir metoda ihtiyaç duymuşlardır. Misyonerler yeni bir yol izleyerek eğitim metodunu kullanmaya başlamışlardır.¹⁴⁹ XVI. ve XVII. yüzyıl itibariyle Asya’da yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde eğitim kurumları açılmıştır. Bu

¹⁴⁴ Gündüz, Misyonerlik, 55-56.

¹⁴⁵ Roberts, a.g.e., 321-323.

¹⁴⁶ Wells, a.g.e., 236-237.

¹⁴⁷ Turan, S. (2011). *Misyoloji Hristiyan Misyon Bilimi*. Ankara: Sarkaç Yayınları, 54.

¹⁴⁸ Turan, a.g.e, 84

¹⁴⁹ Demirci, K. (2004). “Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 83.

kurumlardaki öğrenciler zaman zaman Avrupa'ya seyahat ettirilerek Hristiyanların sahip oldukları uygarlık seviyesi gösterilmek istenmiş böylelikle uygarlıkla Hristiyanlık ilişkisi vurgulanmak istenmiştir. Asya'da yapılan misyonerlik faaliyetlerinde bölgenin yöneticisi önemli rol oynamıştır. Bazı yöneticiler misyonerlere karşı olumsuz tavır takınarak onların çalışmalarına engel olmuşlardır. Böyle durumlarda Batılı devletler askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak misyonerleri korumuş ve himaye etmişlerdir.¹⁵⁰

Protestan mezhebi içerisinde yer alan kiliseler, Katoliklik karşısında var olma savaşını verme ve kurulma süreçlerini tamamlamalarının hemen ardından misyonerlik kurumlarını oluşturarak misyonerlik çalışmalarına başlamışlardır. Protestan misyonerler, Katolik misyonerler gibi Hristiyanlık dışı kişileri ve toplumları hedef kitlesi olarak belirlemelerinin yanında Katolikleri ve diğer kilise mensuplarını da hedef almışlardır.¹⁵¹

XVII. yüzyılda Katolik ve Protestan misyonerlik çalışmalarında birtakım önemli gelişmeler yaşanmıştır. Trent Konsili'nde Protestanlık karşısında örgütlenme ve doktrinini yeniden tanımlayan Katolik Kilisesi 1622'de "İnancın Yayılışı Kutsal Birliğini" kurmuştur.¹⁵² 1646 yılında İngiliz Parlamentosu Hristiyanlığın yayılması amacıyla bir cemiyet kurmuştur. Vatikan'da 1662'de Propaganda Bakanlığı kurulmuş, daha sonra bu kuruluş Paris'te misyoner papaz okulu açmıştır. Protestanlık da misyonerlik amacıyla Almanya, Amerika, Danimarka, İsviçre ve Rusya'da çalışmalarda bulunarak bu ülkelerde örgütler kurmuştur. Önceki dönemlerde Katolik misyon teşkilatlarının liderliğine karşın Protestan kiliselerinin misyonerlik faaliyetlerine başlamasıyla zamanla İngiltere ve Amerika liderlik konumuna ulaşmışlardır. Bu devletleri Fransız Katolikleri takip etmiştir.¹⁵³

Keşiflerle başlayan ve Reform ile devam bu yeni çağda Hristiyanlık, tarihindeki en hızlı yayılma dönemine girmiştir. Katolik ve Protestan kiliselerine bağlı misyonerler Amerika, Avustralya, Afrika ve Asya kıtalarında geniş misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁵⁴ XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Amerika'da yeni misyoner kuruluşları teşkilatlanmaya başlamış XIX. yüzyılda da yeni kurumlar kurulmaya devam etmiştir. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir: 1701'de Londra'da İncili Yayma Derneği,

¹⁵⁰ Gündüz, Misyonerlik, 57.

¹⁵¹ Gündüz, Aydın, a.g.e., 33.

¹⁵² Turan, a.g.e., 83.

¹⁵³ Küçük, Tümer, a.g.e., 388-389.

¹⁵⁴ Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 33.

1732’de Almanya’da Moravyalı Kardeşler Misyonları, 1792’de Londra’da Vaftizci Misyoner Derneği, 1795’te Londra Misyoner Derneği, 1799’da Anglikan Evanjelik Kilisesi Misyoner Derneği, 1804’te İngiltere ve Harici İncil Derneği, 1810’da Amerikan Board (American Board of Commissioners for Foreign Missions), 1814’de yine Boston’da Vaftizci Misyoner Birliği, 1823’te Berlin’de İncili Yayma Misyonları Derneği, 1824’te Fransa’da İncil Misyonları Derneği, 1837’de New York’ta Presbiteryan Kilisesi Dış Misyonları gibi dernekler kurulmuştur. Kurulan bu teşkilatların çoğunluğu Protestan kiliseleriyle bağlantılıdır.¹⁵⁵ Bu toplulukların bazısı mezhep kontrolünde iken bazıları kilise dışında faaliyetlerde bulunarak XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında Hristiyan yayılcılığına büyük katkılarda bulunmuşlardır.¹⁵⁶ XIX. yüzyıl itibariyle Protestan kiliseleriyle bağlantılı misyonerler Asya, Uzak Doğu ve Orta Doğu bölgelerinde çalışmaya başlamışlardır. Ait oldukları ülkelerin egemenliklerini tanıyan Protestan kiliseleri, devletlerinin egemenliklerinin yayılmasını ve sömürgelerde devlet gücünün genişlemesini Hristiyanlığın genişlemesi ya da yayılması şeklinde değerlendirmişlerdir.¹⁵⁷

Protestan misyonerlik kuruluşlarından hem personel sayısı hem de sahip oldukları imkanlar sebebiyle en güçlüleri Amerikan kökenli misyonerlik kuruluşlarıdır. Amerika dışında İngiltere, Almanya, Hollanda ve İsviçre Protestan misyonerlik kuruluşlarını destekleyen diğer ülkelerdir. 1810 yılında Boston’da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), XIX. yüzyılda en güçlü Protestan misyoner kuruluşu haline gelmiştir. XIX. ve XX. yüzyıllarda başta Anadolu coğrafyası olmak üzere Osmanlı Devleti’nin topraklarında en fazla faaliyetle bulunan misyonerlik kuruluşu olmuştur.¹⁵⁸ Dünyayı aralarında paylaşan Protestan misyoner örgütleri arasında Osmanlı Devleti toprakları ABD’nin payına düşmüş ve bu alanda ABCFM, 1870 yılına kadar tek başına faaliyetlerde bulunmuştur. Bu tarihten itibaren ise Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC) ile beraber çalışmıştır.¹⁵⁹

XIX. yüzyılda gerçekleşen siyasal ve teknolojik devrimler Hristiyanlığa bir bunalım kaynağı olduğu kadar, ona yeni fırsatlar sunmuş ve bu yüzyılda Hristiyanlık altın çağını

¹⁵⁵ Kılıç, R. (2006). “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 331., Gündüz, Misyonerlik, 58.

¹⁵⁶ Turan, a.g.e., 84-85.

¹⁵⁷ Gündüz, Misyonerlik, 56.

¹⁵⁸ Turan, Ö. (1999). “Avrasya Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri”, *Avrasya Etüdüleri*, 16, 13-14.

¹⁵⁹ Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayınları, 17.

yaşayarak dünyanın her köşesine yayılmayı başarmıştır.¹⁶⁰ Bu çağ misyonerliğin altın çağı olmakla birlikte kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır. Bu dönüşümde misyonerlik ise araçsal bir görev üstlenmiştir. Misyonerlik iktisadi, ticari, siyasal, kültürel çıkarlar ve yayılmacılığın bir aracı olarak kullanılmışlardır. Böylelikle özü itibariyle dini olarak kabul edilen misyonerlik aynı zamanda dünyevi bir mahiyete sahip olmuştur.¹⁶¹ Bu şekilde misyonerlik emperyalist ülkelerin görünmeyen gücü haline gelmiştir. Misyonerlikten faydalanan Batılı devletler misyonerliği günün şartlarına göre revize ederek kendilerine bağlı birer siyasi teşkilat olarak kullanmışlardır.¹⁶²

Misyonerlerin önemli amaçlarından birini de Türkleri Hristiyanlaştırmaktır. Bu amaç dolayısıyla gerçekleşen misyon hareketlerine kolektif olarak Haçlı Seferleri dönemleri, ferdi olarak ise daha eski yüzyıllar örnek gösterilebilir. Fakat Türkler üzerinde yapılmak istenen misyonerlik faaliyetleri özellikle XIX. yüzyılda yoğunlaşmıştır.¹⁶³ Misyonerlik faaliyetlerinin altın çağı olarak kabul edilen XIX. yüzyıl aynı zamanda Osmanlı Devleti'ndeki misyonerliğin de en parlak ve yoğun dönemi olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerilediği bu yüzyılda misyonerler ekonomik imkanlarını arttırarak faaliyetlerini hızlandırmışlardır.¹⁶⁴ Türklerin İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmesi ve hakim olduğu bölgenin önemi nedeniyle misyonerlerin ve emperyalist ülkelerin hedefi olmuşlardır. Misyonerler hedeflerinde başarıya ulaşmak için dönemin en önemli akımı olan milliyetçilik söylemleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına zemin hazırlamışlardır.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti'ne gelen misyonerler önceleri din ve mezhep amaçları taşımalarına rağmen zamanla himaye edildikleri ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki planlarında bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti sahip olduğu çok dinli ve etnik yapılı özelliği nedeniyle misyonerlik faaliyetleri için uygun bir zemine sahip olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından azınlıklara tanınan haklar ve yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar misyonerlik çalışmaları için uygun fırsatlar oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Anadolu, Boğazlar, Akdeniz, Makedonya, Ortadoğu ve Petrol

¹⁶⁰ Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 34.

¹⁶¹ Kocabaşoğlu, a.g.e., 15.

¹⁶² Oymak, a.g.e., 60.

¹⁶³ Kocabaşoğlu, a.g.e., 15.

¹⁶⁴ Yiğitoğlu, M. (2012). "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Müslüman Hristiyan Münasebetleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 105.

¹⁶⁵ Oymak, a.g.e., 15.

bölgesi gibi jeopolitik ve stratejik açıdan mühim role sahip bölgeler misyonierlerin de ilgisini çekmiştir. İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve ABD gibi ülkeler Osmanlı'daki nüfuz alanlarını genişletmek için mücadelelerinde misyonierlerden faydalanma yolunu tutmuşlardır.¹⁶⁶

2.1. Misyonierliğin Amaçları, Kullandıkları Yöntemler ve Misyonierlerin Yetiştirilmesi

Hristiyanlıkla özdeşleşmiş olan misyonierlik hareketi Hristiyanlığı, Hristiyan olmayan ülkelerin toplumlarına belirli yöntemleri kullanarak yaymak anlamına gelmektedir. Belirli bir kilise teşkilatına, mezheplere, tarikat ve kuruluşlara bağlı olarak faaliyet yürüten misyonierler her türlü yöntemi ve taktiği deneyerek, kimi zaman gizli yöntemleri kullanarak muhataplarını Hristiyanlığa kazandırmaya çalışmaktadır. Misyonierler hedeflerine ulaşmak için zora başvurmaya ve o günün şartlarına göre yöntemler kullanmaya çalışmışlardır. Bir bölgenin veya ülkenin sömürgeleştirilmesinde misyonierler beraber hareket ettikleri ülkelerin hakimiyetinin de yayıcısı olmuşlardır. Günümüzde misyonierlik, misyonierleri himaye eden ülkenin dini, siyasi ve kültürel hedeflerinin uygulanmasında bir araç olarak da görülmektedir.¹⁶⁷ Bu sebeple planlı, programlı, kurumsal ve hedeflere sahip bir organizasyon olan misyonierlik hakkında sadece dini bir faaliyet değil, siyasi ve idari bir güce sahip olan faaliyet de denilebilir.¹⁶⁸

Misyonierlikte zamanla gelişen yöntem ve tekniklere rağmen ilk sistemli misyonier olarak kabul edilen Pavlus'un belirleyip kullanmış olduğu yöntemler, geçmişten günümüze kadar Hristiyan misyonierler özellikle de Protestan ve Evangelik misyonierler tarafından kullanılmaya devam etmiştir.¹⁶⁹ Misyonierler öncelikle çalışmalarını yürütecekleri bölgeyi seçip ardından orada bir teşkilat oluşturmuşlardır. Çeşitli metotları kullanarak çalışan misyonierler göstermelik olarak bazen açık faaliyetlerde bulunsalar da çoğu kez faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmüşlerdir. Misyonierler giriştikleri işlerde başarılı olabilmek için dini kuruluşlar kurarak basın-yayın alanında çalışmalar yapmıştır. Kutsal kitapları Kitab-ı Mukaddes'i, Hristiyanlık ile ilgili diğer dini kitapları, dergi ve broşürleri

¹⁶⁶ Sezer, A. (1999). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonierlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 172.

¹⁶⁷ Küçük, Misyonierlikten Diyaloga Türkiye, 23

¹⁶⁸ Küçük, a.g.e., 34.

¹⁶⁹ Gündüz, Ş. (2004). "Misyonierlerin Çalışma Yöntemleri". Türkiye'de Misyonierlik Faaliyetleri, İstanbul: Ensar Neşriyat, 329.

bölgenin dilinde neşrederek dağıtmışlardır. Misyonerlerin gittikleri bölgede yaptıkları faaliyetlerden en önemlisi şüphesiz okullar açmak olmuştur.¹⁷⁰

Pek çok misyoner etkinliklerini artırmak için farklı seviyelerde okullar açmışlardır. Bu okullar sayesinde Hristiyan çocuklar aldıkları eğitim ve öğretim ile buldukları toplumun çocuklarından üstün bir duruma gelmişlerdir. Bu şekilde Hristiyan olmayan aileler de çocuklarının bu okullarda eğitim görmesini istemelerine sebep olmuşlardır.¹⁷¹ Misyonerlerin açmış oldukları okullar sadece dini eğitimle sınırlı kalmayarak öğrencilerine genel eğitim de vermiştir. Misyoner okullarında zamanla Hristiyan öğrencilerle birlikte farklı dinlere mensup öğrenciler ve seçkin ailelerin çocukları eğitim görmüştür. Sahip oldukları eğitim kadrosu, verdikleri eğitim, donanım ve teçhizatlarıyla farklı kademelerdeki misyoner okulları, yerel eğitim kurumlarından belirgin bir biçimde ayrılmış ve büyük saygınlık kazanmışlardır. Böylelikle misyonerler bölge halkı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuşlardır. Aynı zamanda okullarında yetişen ve gelecekte önemli görevler üstlenecek, büyük karalar alacak, pek çok alanda etkili konuma gelecek olan öğrenciler sayesinde geleceğe dönük kazanımlar sağlamışlardır.¹⁷² Bu kazanımlar nedeniyle misyonerler her dönemde eğitim kurumlarına büyük önem vermişler ve gittikleri misyon bölgelerinde farklı kademelerde okullar açmaya çalışmışlardır.

Misyonerler yöneldikleri her topluma ve bölgeye aynı yöntemi kullanmamışlardır. Ateist çevrelere farklı, Hristiyan mezheplerine farklı ve diğer dinlere farklı yöntemler kullanmayı benimsemişlerdir. Ayrıca her misyoner grubu birbirinden farklı misyon anlayışına sahip olup farklı metotlar geliştirip uygulamışlardır. Katolik misyonerler daha entelektüel ve resmi çalışmalar yürütürken, Protestan misyonerler alt düzeyde ve birebir ilişkilere bağlı çalışma yöntemini izlemişlerdir.¹⁷³

Muhataplarının zayıf yönlerinden yararlanmak isteyen misyonerler için hastalık, yoksulluk, açlık, işsizlik gibi durumlar ile depresyon, yangın, sel gibi doğal afetler misyon çalışmalarını için uygun ortamlar olarak kabul görmüştür.¹⁷⁴ Misyonerler bu tür problemleri ve bunların sebeplerini inceleyip bu şartları kendi lehlerine kullanmışlardır. Yukarıda bahsedilen durum ve doğal afetlere ilaveten savaşlar, çatışmalar, istilalar, göçler, sürgünler

¹⁷⁰ Tümer, Küçük, a.g.e., 389-390.

¹⁷¹ Tümer, Küçük, a.g.e., 390.

¹⁷² Gündüz, Ş. (2005). "Misyonerlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30, 196.

¹⁷³ Demirci, Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler, 81-82.

¹⁷⁴ Küçük, a.g.e., 34.

ve ilticalar da geçmişte ve günümüzde misyon çalışmaları için uygun ortamlar olarak kabul edilmiştir. Misyoner kuruluşları bu gibi sıkıntıları insanlara ulaşmada bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir.¹⁷⁵ Misyonerler yukarıda bahsedilen durumlar içerisinde olan insanlara ulaşmak ve onlara yakınlaşmak için farklı meslekleri icra etmişlerdir. Gittikleri ülkeye, bölgeye, zamana ya da ihtiyaca göre misyonerler din adamı, elçilik görevlisi, asker, sağlık personeli, doktor, tarım elemanı, yardım kuruluşu görevlisi, deprem ve yangın uzmanı, basın-yayın kuruluşu mensubu gibi çeşitli meslekleri üstlenerek görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır.¹⁷⁶

Hristiyan misyonerler faaliyetlerde bulunurken Hz. İsa'nın mesajını insanlar arasında yaymaktan çok insanları vaftiz ederek Hristiyanlaştırmayı amaçlamışlardır. Misyonerler hedeflerinde başarıya ulaşmak için her yolu kendilerine meşru görerek hareket etmişlerdir. Bu sebeple de Hristiyan misyonerliği diğer din tebliğlerinden ayrılmıştır.¹⁷⁷

Misyonerlerin Hristiyanlığı geniş kitlelere yaymak gibi dini amaçlarının yanında siyasi ve ideolojik bir görüşe taraftar kazanmak, Hristiyan Batı Medeniyetinin hakimiyet alanını genişletmek, eskiden kendilerine ait olan yerlere yeniden egemen olmak gibi hedeflere sahiptir. Misyonerlik ayrıca Türkleri de Hristiyan dairesi içine almayı hedeflemektedir. Misyonerlerin bu hedefe ulaşamaması durumunda Türkleri İslamiyet'ten uzaklaştırmak, Türk kimlikleriyle çatıştırmak ve kendi milletine düşman etmek gibi yöntemlere başvurmaya çalışmışlardır.¹⁷⁸

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Hristiyan misyonerliği, aydınlanma ve pozitivizm karşısında Kilise'nin kendisini koruması amacıyla tebliğde pozitif bilimlerden yararlanmaya karar vermiştir. 1896 yılında toplanan I. Vatikan Konsili'nde bu eğilim ilan edilmiştir. 1950'li yıllardan itibaren ise II. Dünya Savaşı'nın getirdikleri, Asya ve Afrika'da ulusal devletin kuruluşu ve globalizm Kilise'nin misyon anlayışında yeni değişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmeler karşısında Kilise, hem kendisini hem de diğer dinlerin konumunu yeniden yorumlamak istemiştir. 1960-1964 yılları arasında gerçekleşen

¹⁷⁵ Gündüz, a.g.m., 199.

¹⁷⁶ Küçük, a.g.e., 61.

¹⁷⁷ Gündüz, Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri, 331.

¹⁷⁸ Küçük, a.g.e., 33-34.

II. Vatikan Konsili'nde, Kilise geleneğini yeniden yorumlamıştır. Komünizm ve diğer halkların reel bir güç olduğunun farkına varmıştır.¹⁷⁹

Günümüzde misyonerlik siyasi bir mahiyet kazanarak bazı devletler tarafından “etkili ve sonuç alıcı bir yöntem” olarak başvurulmaktadır. Gelişmiş devletler siyasi otoritelerini kabul ettirmek istedikleri bölgelerde misyonerlerden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Misyonerler belirli kurumların güdümünde ve belirli projeler doğrultusunda ülkeleri için istihbarat görevlisi olarak çalışmışlardır.¹⁸⁰ Misyonerler buldukları toplumun bir üyesi gibi gözükmek için toplumun kültürüne uygun kıyafetlerle dolaşmış, dil, din, örf ve adetlere uygun davranarak faaliyetlerini gizlice sürdürmüşlerdir. Bu sebeple misyonerler gidecekleri ülkeye göre önceden yetiştirilmişlerdir.¹⁸¹

Hristiyanlığı yaymak ve toplumları Hristiyanlığa kazandırmayı hedefleyen misyoner kuruluşları, bu hedef doğrultusunda çalışacak kişilerin kültür seviyelerinin ve hitabet güçlerinin yüksek olmasına, gidecekleri bölgede toplum tarafından kabul görececek yeteneğe sahip olmalarına dikkat etmişlerdir. Bu sebeple misyoner kuruluşları misyonerlerin yetiştirilmesi konusuna önem vermişlerdir. Bu kuruluşlar ilk olarak ailelerin izniyle okullardan en zeki ve çalışkan çocukları seçerek misyonerlik hizmetine hazırlamışlardır. Seçilen çocuk çalışacağı ülkenin okullarında özel eğitim görmüş, Hristiyanlığı öğrenmiş ve ayrıca bir mesleki eğitim de almıştır. Mali olarak desteklenen adayların birden fazla dil öğrenmesi de teşvik edilmiştir. Doktorluk, hemşirelik gibi meslekleri, misyonerlik için önemli bir vasıta gören kuruluşlar bu meslekleri öğrenmeye yönelik misyoner adaylarına eğitim vermişlerdir.¹⁸² Böylelikle doktor ve hemşirelik gibi mesleklerle misyonerlik amaçlarını gizleyerek kişilere ulaşmaya çalışmışlardır.¹⁸³

Günümüzde misyonerlik geleneksel metotlarından birtakım değişikliklere giderek zamanın şartlarına uygun yeni metotlar geliştirmiştir. Hristiyan misyonerliği yaklaşık olarak iki bin yıllık bir birikimiyle beraber yeni teknolojik iletişim ve eğitim metotlarını da kullanarak mesajlarını iletmede daha etkili yöntemler kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde bu doğrultuda “misyoloji” olarak adlandırılan “misyonerlik bilimi” anlamına gelen teoloji bilim dalı, kiliseler, dini cemaat ya da vakıfların yönettikleri üniversitelerde

¹⁷⁹ Demirci, a.g.m., s. 83-84.

¹⁸⁰ Küçük, a.g.e., 32.

¹⁸¹ Tümer, Küçük, a.g.e., 390-391.

¹⁸² Tümer, Küçük, a.g.e., 394-395.

¹⁸³ Yüçetürk, O. S. (1994). “Ön Asya’da Misyonerlik”, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 325.

okutulmaktadır. Bu bilim dalında misyonerlik pek çok açıdan incelenerek, araştırmalar yapılarak misyonerlik için daha etkili yöntemler keşfedilmeye çalışılmaktadır. Orta Çağ'ın aksine günümüz misyonerliği artık kilisenin kontrolünde olan bir güç değil, her Hristiyan'ın yerine getirmekle görevlendirildiği bir özelliğe sahiptir.¹⁸⁴

Misyonerlik günümüzde terim ve kavramsal olarak da bazı değişimler geçirerek geleneksel kavram ve terimlerin yerine yenileri kullanılmaya başlanmıştır. Misyonerlik ve Hristiyanlaştırma terimleri, tarihsel süreç içerisinde kendisine yönelen olumsuz tavır nedeniyle evanjelizm, beyan, ilan ve tanıklık gibi terimleri kullanmaya yönelmiştir. Özellikle evanjelizm kullanımını Protestan çevreler tarafından tercih edilmiştir. Bu şekilde misyonerliğe karşı oluşan olumsuz imajı bertaraf edilerek kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁵

2.2. Diğer Dinlerde Misyonerlik

Geçmişten günümüze var olmaya devam eden din olgusunun tarihi, insanlık tarihi kadar uzun ve eski bir geçmişe dayanmaktadır. Zaman içerisinde varlığını tamamlayarak yok olan dinlerle beraber günümüzde yaşamaya devam eden çeşitli ilkel, milli ve evrensel dinler ve inanç sistemleri bulunmaktadır. Yeryüzünde yaşayan dinleri sahip oldukları özelliklerine göre pek çok farklı şekilde sınıflandırmak mümkündür. Ancak dinleri misyonerlik çerçevesinde sınıflandırmak gerekirse, dinler “misyonerlik faaliyetlerinin yer aldığı dinler” veya “misyonerlik faaliyetlerinin yer almadığı dinler” olmak üzere iki farklı grupta değerlendirilebilir. Misyonerliğe yer veren dinler mesajlarını ve öğretilerini yaymayı hedeflerken, misyonerliğe yer vermeyen dinlerde böyle bir hedef bulunmamaktadır. Hristiyanlık, İslam, Budizm, Maniheizm ve Zerdüştlük dinlerini yayılma amaçlarından dolayı misyonerlik faaliyetlerin yer aldığı; milli, sadece belli bir gruba ait sır dinleri veya ilkel kabile dinlerini misyonerlik faaliyetlerinin yer almadığı dinler olarak sınıflandırmak mümkündür. Misyonerlik faaliyetlerinin yer almadığı dinler yayılma ve tanınma iddiaları olmadığı için bu dinlere dışarıdan herhangi bir kişinin girmesi mümkün değildir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Gündüz, a.g.m., 332-333.

¹⁸⁵ Gündüz, a.g.m., 333-334.

¹⁸⁶ Küçük, a.g.e., 24.

Misyonerlik, Hristiyanlık ile özdeşleşmiş olmasına rağmen farklı yöntemler kullanarak öğretilerinin yayılmasını hedefleyen dinler ve inanç sistemleri vardır. Dinler genellikle sahip oldukları öğretilerin diğer insan arasında yayılmasına önem verirler. Tarih sahnesine çıkan bir din kurucuları, peygamberi veya önde gelen şahsiyetleri tarafından yayılması için insanlarla iletişime geçilmiş ve seyahatler yapılmıştır. Dinlerin kutsal metinleri de bu çerçevede dinin yayılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁸⁷

M. Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da Gotama lakabını taşıyan Siddharta (Budda) tarafından kurulan günümüzde en önemli dinlerden biri olan Budizm ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Budda 40 yıl boyunca Budizm Doktrinini anlatmış, Budist rahiplerini de bu doktrini yaymakla görevlendirmiştir. Budist rahipler teşkilatlar kurarak Budizm'i yaymaya başlamışlardır. Hindistan İmparatoru Aşoka (M.Ö. 273-236) Budizm'i destekleyerek, bu dinin yayılması için "özel Budist keşişler" görevlendirmiştir. Bu keşişler dünyanın farklı bölgelerine dağılarak Budizm'in ilkelerine vaz etmişlerdir.¹⁸⁹ Budizm XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika'ya gelmiştir. Zamanla İngiltere, Almanya ve Amerika'da Budda'nın hayatın ve doktrinine olan ilgi artmıştır.¹⁹⁰ Misyonerlik faaliyetleri sayesinde Budizm Çin, Japonya, Kore, Güney ve Güneydoğu Asya'ya yayılmıştır. Günümüzde de Budizm öğretilerini yaymaya devam etmektedir.¹⁹¹

III. yüzyılda ortaya çıkan Maniheizm de bütün insanlara hitap etmeyi hedeflemiştir. Maniheizm, öğretilerini yaymak için kullandığı yöntemleriyle Hristiyan misyonerliğine benzemektedir. Maniheizm'in kuruşu olan Mani inancını yaymak amacıyla güçlü bir teşkilat kurmuştur. Bizzat kendisi ve misyonerleri Suriye, Mısır ve Çin gibi çeşitli ülkelere seyahatler gerçekleştirerek gittikleri bölgelerde dinlerinin propagandasını yaparak inançlarını yaymaya çalışmışlardır. Ayrıca bu misyonerler kişileri Maniheizm'e çekebilmek için Mani'yi hitap ettikleri inanç sistemlerinde bulunan gelecekte gelmesi beklenen kurtarıcı ile özdeşleştirmişlerdir. Budistlerin beklediği Maitreya, Mecusilerin beklediği Saoşyant, Hinduların beklediği Kalki'nin Mani olduğunu dile getirmişlerdir. Böylece bir kurtarıcı bekleyen inanç sistemlerindeki kişiler ile Maniheizm arasında bir yakınlık oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁹² Maniheizm misyonerlik çerçevesinde özellikle

¹⁸⁷ Gündüz, Misyonerlik, 14.

¹⁸⁸ Schimmel, A. (2017). *Dinler Tarihine Giriş*. (2. Baskı). İstanbul: Külliyyat Yayınları, 123-124.

¹⁸⁹ Küçük, a.g.e., 24-25.

¹⁹⁰ Tümer, Küçük, a.g.e., 142.

¹⁹¹ Tümer, Küçük, a.g.e., 384.

¹⁹² Gündüz, a.g.e., 18-19.

İran'da yoğun propaganda da bulunmuş, daha sonraki süreçlerde Orta Asya, Kuzey Afrika ve Hristiyanlık bölgelerine doğru yayılmaya devam etmiştir. Orta ve Doğu Asya'da, Yakın Doğu'da Kuzey Afrika'da, Avrupa'da ve Türkler arasında misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Fakat Maniheizm varlığını uzun süre devam ettirememiştir.¹⁹³

İslamiyet dininin daveti ise tüm insanlığa yöneliktir. İslamiyet'te peygamberin belli bir topluluğa gönderilmesine rağmen daveti sadece o topluluğa yönelik değil evrenseldir. Bu sebeple de İslamiyet yayılmayı ve çoğalmayı hedefleyen bir dindir.¹⁹⁴ İslamiyet mesajını ve öğretileri yaymayı hedeflemekle birlikte, İslamiyet'te Hristiyanlıktakine benzer bir misyonerlikten söz etmek mümkün değildir. Çünkü Hristiyan misyonerliği kişileri ne yapıp edip vaftiz etmeye çalışırken İslamiyet sadece dini bildirmekle yetinmektedir. İslamiyet, açıklık ve doğruluk prensiplerine uyararak öğretilerini ve ilkelerini sadece tebliğ etme yöntemini benimsemiştir.¹⁹⁵ Tebliğ sözlükte bildirmek, haber vermek anlamına gelmektedir.¹⁹⁶ Terim olarak tebliğ ise bir konudan, mesajdan, olaydan, haberden veya bir dinden haberi olmayanları araçlar ile haberdar etme, bildirme yöntemidir.¹⁹⁷

İslam ilkelerini Müslüman olanlara ve olmayanlara ulaştırmada tebliğ yöntemini esas yol olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed, İslamiyet'i yaymada tebliğ yöntemini benimseyerek kişileri İslamiyet'i kabul etmede zorlamamış, sadece dini bildirmekle yetinmiştir. Tebliğ anlayışı Kuran-ı Kerim'de de yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim, İslamiyet'in insanlara tebliğ edilmesini vurgulamış, Peygamberin bu konuda doğruları anlatarak tebliğ etmesini belirtmiştir. Kur'an'da dinin mesajı kişiye açıklandıktan sonra kişinin inanıp inanmamasını kendi kararına bırakmıştır.¹⁹⁸

Her ne kadar Yahudi ırkına has bir din olarak görülen ve misyonerliğe yer vermeyen Yahudilikte tarihin ilk yüzyıllarında dinleri yayma konusunda birtakım örneklere rastlanmıştır. Tevrat'ta da Yahudiliğin her kavime açık olduğuna dair dolaylı anlatımlar¹⁹⁹ mevcuttur. Matta İncilinde de Yahudilerin dinlerini yadıklarından bahsedilmiştir.²⁰⁰

¹⁹³ Tümer, Küçük, a.g.e., 384-385; Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları 469-470.

¹⁹⁴ Harman, a.g.m., 27.

¹⁹⁵ Gündüz, Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri, 331-332.

¹⁹⁶ Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2294.

¹⁹⁷ Küçük, a.g.e., 26.

¹⁹⁸ Küçük, a.g.e., 28-29., Oymak, a.g.e., 21.

¹⁹⁹ Yasanın Tekrarı, 23:3-8.

²⁰⁰ Matta 23:15.

Yahudilerin inançlarını yaymak amacıyla Roma'da faaliyette bulduklarını modern araştırmalar ortaya koymuştur. Yahudi misyonerler Roma tanrılarını eleştirmiş ve kendi dinlerinin propagandasını yapmışlardır. Fakat Yahudi misyonerlerin bu faaliyetleri Romalılar tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanarak bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bu sebeple M.Ö. 139 yılında Roma'dan sürgün edilmişlerdir. Özetle Yahudilerin tarihin ilk dönemlerinde ve Hz. İsa'nın yaşadığı zamanlarda misyonerlikte bulunmuşlardır. Fakat M.S. II. yüzyıldan itibaren Yahudiliğe sonradan geçenlerin oluşturdukları problemler nedeniyle onlara karşı olumsuz bir tavır takınılmış ve bu dine geçmek isteyenlere karşı bazı zor koşullar ve sınırlamalar getirmişlerdir. Zamanla Yahudilik kendi içine çekilerek ufak tefek din değiştirme olayları dışında misyonerliğe bir son vermiştir.²⁰¹

Daha sonraki süreçte Yahudilikte bir kişinin Yahudi olabilmesi için Yahudi bir anne babadan doğması gerektiği için bu din misyonerliğe yer vermemektedir. Yahudiler aynı zamanda başkalarının kendi dinlerine girmelerini istemedikleri için propagandaya ihtiyaç duymazlar. Fakat Yahudiler hakimiyetlerini siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda kurmaya çalışır ve toplumların kendi gayelerine hizmet etmeleri hedeflerler.²⁰² Günümüzde Ortodoks Yahudilik, misyonerlik faaliyetlerine kesin olarak karşı çıkmaktadır. Fakat farklı Yahudilik akımları ve Reformcu Yahudiler kişilerin gönüllü olarak Yahudiliğe geçmesine olumlu bakmaktadırlar.²⁰³

²⁰¹ Adam, B. (2004). "Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 281-288.

²⁰² Tümer, Küçük, a.g.e., 385.

²⁰³ Salihoğlu, M. (2004). "Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı - Müzakere", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 289-293.

3. CİZVİTLER

3.1. Ignatius Loyola ve Cizvitlerin Ortaya Çıkışı

Cizvit Tarikatı'nın kurucusu olan Ignatius Loyola, 1491 yılında İspanya'nın Bask Bölgesine bağlı olan Guipuzcoa eyaletinde Pirenel Dağlarının güney yamaçları altındaki geniş vadide bulunan Loyola Şatosu'nda dünyaya gelmiştir.²⁰⁴ Köklü bir ailenin mensubu olan Loyola'nın ebeveynleri Don Bertram Tanez ve Saenz ailesinden Dona Marina'dır. Loyola ailesinin sahip olduğu çocuklar hakkında kaynaklar farklı ve birbirinden uzak sayılar söylenmekle beraber hepsi Ignatius Loyola'nın ailenin en küçük çocuğu olduğu konusunda birleşmektedir. Loyola ailesinin evi Azpeytia kasabasında olduğundan Ignatius Loyola'nın vaftizi St. Sebastian'a adanmış bölge kilisesinde yapılmıştır.²⁰⁵ Esas adı Inigo olmasına rağmen daha sonraları adını Latince Ignatius şekilde değiştirmiştir.²⁰⁶

Oğlunun bir rahip olmasının isteyen Loyola'nın babası evlerine özel bir öğretmen gelmesi için çok uğraşmıştır. Ignatius Loyola, Latince dilbilgisini öğrenmeyi memnuniyetle karşılamamıştır. Okumayı öğrenmiş, yazmayı sevmiş ve çok iyi şarkı söylemiştir. Fakat hepsi bununla sınırlı kalmıştır.²⁰⁷

Dikkate değer bir dindarlığa sahip olan annesi genç yaşta vefat edince Loyola, Dona Maria de Guevara isimli teyzesinin yanına Kastilya'daki Arevalo şehrine taşınmıştır. Kral Ferdinand'ın sarayına gidecek yaşa gelinceye kadar teyzesiyle kalmıştır.²⁰⁸ Çocuk yaşta iken annesini kaybeden Loyola, onu zorlukla hatırlamakla birlikte 16 yaşındayken de babasını kaybetmiştir. Kardeşlerinden biri Kristof Colomb'un ikinci yolculuğuna çıkmış, bir diğeri ise savaşta ölmüştür.²⁰⁹

1507'de babasını kaybetmesinin ardından Kraliçe İsabella'nın hükümdarlığındaki Castile'nin hazine sorumlusu bir asilzade olan General Velazquez de Cuéllar'ın yanına

²⁰⁴ Rose, S. (1891). *St. Ignatius Loyola And The Early Jesuits*. London: Burns and Oates Ltd., 3.

²⁰⁵ Father Genelli. (1871). *The Life of St. Ignatius of Loyola*. London: Burns, Oates and Co. 2-3.

²⁰⁶ Dhotel, J.C. (1986). *Who Are You, Ignatius of Loyola?*. Rome: Publication of the World Federation of Christian Life Communities, 3.

²⁰⁷ Dhotel, a.g.e., 41-42.

²⁰⁸ Rose, a.g.e., 5.

²⁰⁹ İnternet: Traub, G., Mooney, D. (2015). "St. Ignatius Loyola: Founder of the Jesuits", 1. Web: https://bbk12e1-cdn.myschoolcdn.com/ftpimages/750/misc/misc_154033.pdf adresinden 1 Mart 2020'de alınmıştır.

gönderilmiştir. Cuéllar'ın gözetiminde bir saray mensubu ve asker olarak eğitim görmüş ve zamanla ünü dilden dile dolaşmaya başlamıştır. 1517'de Velazquez de Cuéllar'ın vefat etmesi üzerine Najera Dükü'ne gönderilmiştir.²¹⁰ Loyola ailesinin yakın dostu ve akrabası olan Najera Dükü Don Antonio Manriquez, Ignatius'un eğitimini üstlenmiştir. Burada genç hükümdarlarla beraber eğitimini ve tüm şövalyelik derslerini almıştır. Don Antonio, Loyola'nın günlük eskrim dersi almasını sağlamış, savaş sanatını öğretmiş ve bununla birlikte o günlerde "harflerin ve savaşın iki kanadı" olarak kabul edilen yazma ve konuşma becerisini kazanmasını sağlamıştır.²¹¹ Ignatius Loyola sınıfına özgü şövalyelik dersleri görmüş ancak akademik olarak seyrek bir eğitim almış, kraliyete hizmet eden bir saray mensubu ve diplomat olarak yetiştirilmiştir.²¹²

Gençlik yıllarında Ignatius Loyola sadece savaş sanatıyla ilgilenmemiş aynı zamanda şiire de ilgi duymuş ve şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinden bazıları hizmet ettiği bayan ile ilgili olmakla birlikte kimi şiirleri de dini bir karaktere sahiptir. Aziz Peter onuruna uzun bir şiir yazmıştır ancak bu şiir günümüzde kayıptır. Garcı Rodríguez de Montalvo tarafından yazılmış "Amadis de Gaul" un bitmez tükenmez ciltlerini ve Cervantes'i özenle ve sebat ederek okumuştur.²¹³

Loyola, kendisini şövalyelik eğitiminin her dalında bilgili, sadık bir saray mensubu, enerjik, cömert olarak tanımlanmıştır. Gençlik döneminde Loyola, görkemi ve eğlenceyi; kendini eyer üzerinde sergilemeyi, turnuvada veya ringde küçük İspanyol atı ve kendisini mızrağıyla sahaya taşıyan ağır savaş atını eşit yetenekle yönetmeyi sevmiştir. Padre Garcia (hangi zamanda olduğunu söylemeden), Ignatius'un savaşı takip ettiğini ve kendisine askeri onurlarda en yüksek yeri vaat eder gibi görünen bir isim kazandığını; askerler tarafından sevildiğini söylemiştir. Loyola'nın hayatını yazanlar kendisinin kiliselere, manastırlara ve tüm kutsal şeylere de saygı duyduğunu yazmış, öfkesinin efendisi olduğunu ve kılıcını asla önemsiz durumlarda çekmediğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte birçok kez askerler arasındaki anlaşmazlıkları yatıştırdığını ve ayaklanmalarını engellediğini söylemişlerdir.²¹⁴

²¹⁰ Storr, A. (2001). *Öteki Peygamberler*. (Çev. Aslı Day). İstanbul: Okyanus Yayın, 145.

²¹¹ Rose, a.g.e., 5.

²¹² Traub, Mooney, a.g.m., 1.

²¹³ Rose, a.g.e., 9; Father Genelli, a.g.e., 4.

²¹⁴ Rose, a.g.e., 9.

Ignatius Loyola'nın hayatının erken dönemlerinden çok azı kayıt altına alınmıştır ve bu döneme ait hayatı hakkında bilinenlerin bir kısmı kendisi tarafından aktarılmıştır. O kendisini 26 yaşına kadar dünyanın gösterişine adanmış ve özellikle coşkulu ve doğuştan gelen askeri görkem isteğiyle yönlendirilen askeri egzersizlerden zevk aldığını söylemiştir.²¹⁵

Loyola kendisinin eğitimi üstlenen Najera Dükü ve Navarra Valisi Don Antonio Manriquez ile birlikteyken, Kral Ferdinand bu eyaleti meşru hükümdar III. John'dan alıp İspanya hakimiyetiyle birleştirmek için uğraşmıştır. Fakat 1516'da Ferdinand'ın ölümünün ardından Kardinal Ximenes'in yönetimi altında çalışmalar devam etmiştir. Kardinal Ximenes ve III. John arasında bir dizi çatışmalar gerçekleşmiştir. Ignatius Loyola da bu seferde yer almış ve böylece ilk seferine katılmıştır.²¹⁶

1521 yılı Loyola'nın hayatında bir dönüm noktası olarak kabul görmüştür. 1521 yılında Pamplona Savaşı gerçekleşmiş ve Ignatius Loyola da bu savaşa katılmıştır. Savaş, 1521'den 1526 yılına kadar Fransa ve Habsburglar arasında yapılmıştır. İspanya 1512'de Navarra'nın bir kısmını fethetmiş fakat 1521 yılında Fransız destekli bir isyanın baş göstermesiyle savaş başlamıştır. Navarra, İspanya'nın 1512'de krallığın İberya bölgesini fethedinceye kadar Pirenelere bağlı kalmıştır. İspanyol ilhakının öncesinde son Navarra kralının oğlu olan Henry d'Albret, topraklarını geri alma konusunda istekli davranmıştır. Savaş 1521'de Fransa ve İspanya arasında başladığında Henry, güçlü bir Fransız ordusuyla Pirenelere geçmiştir. Bu durum İspanyol Navarrası'na karşı isyanı ateşlemiştir. Savaşta en önemli pozisyon Navarra'nın başkenti Pamplona olmuştur. Fransız ordusunun desteğiyle kasaba ayaklanmış ve İspanyol vali hemen teslim olmak istemiştir. On yıldan fazla askeri deneyime sahip olan Loyola, garnizonun direnmesi gerektiğini savunarak buna karşı çıkmıştır. Fakat İspanyollar, bir Fransız-Navarra kuvvetinin mevkilerinin kuşatıldığı kalenin içine geri çekilmişlerdir. Kısa bir süre sonra savunmacılar teslim olmuş ve Pamplona kaybedilmiştir.²¹⁷

²¹⁵ Rose, a.g.e., 10.

²¹⁶ Father Genelli, a.g.e., 4-5.

²¹⁷ İnternet: Field, F. J. (2019). *Battle of Pamplona*, Encyclopedia Britannica. Web: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Pamplona> adresinden 1 Mart 2020'de alınmıştır.

Pamplona Savaşı esnasında 20 Mayıs 1521 günü²¹⁸ Fransız saldırıları karşısında Ignatius Loyola ağır bir şekilde yaralanmıştır. Bir Fransız top mermisi bacaklarının arasından geçmiş, bu atış onu bir bacağından vurmuş, diğer bacağı da kötü bir şekilde yaralanmıştır. On iki veya on beş gün Pamplona'da kalmış ve Fransız doktorlar tıbbi olarak her şeyi yaptıktan²¹⁹ sonra ülkesine bir sedye üzerinde taşınmıştır. Kendi evine ulaşan Loyola çok kötü bir durumda olduğundan birçok bölgeden doktor ve cerrah çağrılmıştır. Gelen doktorlar ve cerrahlar Loyola'nın bacak kemiklerinin kötü durumda olduğunu, yolculuk esnasında yerlerinden çıkmaları ve bu durumda iyileşemeyeceğini söyleyerek bacağının tekrar kırılması ve kemiklerinin tekrar yerine oturtulması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu operasyon bir kasaplık işlemi gibi gerçekleşmiştir. Bu işlem sırasında Loyola bir kelime konuşmamış, herhangi bir belirtisi göstermemiştir. Sonrasında Loyola gittikçe kötüleşmiş, hiçbir şey yememiş ve ölüm işaretleri göstermeye başlamıştır. Kendisinin herhangi bir iyileşme belirtisi göstermemesi üzerine doktorlar onun öleceğini söylemişlerdir. Fakat Loyola birkaç gün içerisinde önemli bir gelişme göstererek ölüm tehlikesinden kurtulmuştur.²²⁰

Ignatius Loyola ölüm tehlikesinden kurtulmasına rağmen bir bacağı daha kısa kalmış ve kemiği çirkin bir şekilde çıkıntı yaparak dışarı çıkmıştır. Bu duruma dayanamayan Loyola bunun kesilip kesilmeyeceğini araştırmıştır. Doktorlar kesilebileceğini fakat acının daha önce geçirdiği operasyonlardan daha büyük olacağını söylemişlerdir. Neticede fazla kemik kesilmiştir.²²¹ Fakat işlemden sonra bir bacağı hala diğerinden kısa kalmış ve Ignatius hayatının geri kalanında topallayarak yürümüştür.²²²

Loyola'ya yapılan bu operasyonda anestezi kullanılmamıştır. Büyük acılar çekerek iyileşmeye çalışan Loyola, kendisiyle ilgilenenlerden okumayı sevdiği aşk ve şövalyelik kitapları istemiştir. Fakat kendisinin iyileşmesinden sorumlu olan yengesi Dona Magdalena de Araoz ona Hz. İsa'nın hayatı ve Hristiyanlıktaki azizlerin hayatlarını konu alan kitaplar getirmiştir.²²³ Hasta yatağında Saksonyalı Ludolf tarafından yazılan Hz. İsa'nın Hayatı ve Hristiyanlıktaki azizlerin hayatını anlatan kitapları okuyan Loyola, okuduklarının etkisiyle

²¹⁸ Dhotel, a.g.e., 11.

²¹⁹ Storr, a.g.e., 146.

²²⁰ Munitiz, J. A., Endean P. (1996). *Saint Ignatius of Loyola*. London: Penguin Books, 13-14.

²²¹ Munitiz, Endean, a.g.e., 14.

²²² Traub, Mooney, a.g.m., 1.

²²³ Çavdar, A. (2006). "Başka Dillere ve Kültürlere Açık Bir Tarikat Cizvitler", *Toplumsal Tarih*, 153, 35.

bir tefekkür haline girmiştir.²²⁴ Okuduğu azizler arasından en çok yetmiş yıl çölde münzevi bir hayat yaşayan St. Honofrio, tıpkı kendisi gibi yaşamının başında dünyevi şeylerle uğraşan fakat geçirdiği bir rahatsızlıktan sonra aziz olan daha sonraları Dominiken tarikatının kurucusu St. Dominic'den ve Fransisken tarikatının kurucusu St. Francis'ten etkilenmiştir. Tüm bu tefekkür hallerinde kendine “*St. Francis bunu yaptı, ben de yapmalıyım; St. Dominic bunu yaptı, ben de yapmalıyım.*” demiştir. Böylelikle dünyevi, gündelik ve şövalyelik hayalleri yerine St. Dominic ve St. Francis olma hayalleri kurmaya başlamıştır. Sonraları Kudüs'e yalınayak gitmek, bitkiler dışında bir şey yememek gibi düşüncelerle teselli olmuş ve bu düşünceleri bir kenara bıraktıktan sonra bile memnun ve mutlu kalmıştır. Bu sebeple Loyola'nın yapmak istediği şey, sağlığı daha iyi olduğunda Kudüs'e yolculuktu. Böylelikle sahip olduğu kutsal arzularla geçmişteki düşüncelerini unutmaya başlamıştır. Ağır bir şekilde yaralanması ve sonrasında okuduğu kitapların neticesinde Loyola'nın ruhunda başlayan bu değişim zamanla evindeki herkes tarafından fark edilmeye başlamıştır.²²⁵

1522 yılının ilkbaharında Loyola, Kutsal Topraklara gitme kararını gerçekleştirebilmek için yeterince iyileşmiş hissederek yola çıkmıştır. Katalonya tarafına yönelmiştir. Burada Montserrat Manastırı'nın ünlü tapınağına giderek bağlılığını gösterme ve dolayısıyla Kudüs haccını başlatmaya karar vermiştir. Bu sırada şövalyelik ruhu hala ağır basmaktaydı ve bu durum sahip olduğu tüm dini fikirlerini etkilemekteydi. Cervera kasabasından geçip Barselona'ya giden yol boyunca ilerlerken bir Morisko ile karşılaşmıştır. Loyola'ya katılan bu kişi inancını gizleme girişimde bulunmamış ve Loyola'nın Montserrat Manastırı'na gittiğini öğrenince Meryem Ana hakkında onunla tartışmaya başlamıştır. Loyola'nın iddialarına rağmen Morisko düşüncelerinde ısrar etmiştir. Bu anlaşmazlık kısa bir süre sonra şiddetli bir hal almıştır. Tartışmanın alevlenmesi üzerine Loyola, Morisko'ya zarar vermek istemiş fakat sonra bu meseleyi Tanrı'nın yargısına bırakmaya karar vermiştir. Montserrat'a yakın Iguelada kasabasına ulaşan Loyola burada ayak bileklerine kadar uzanan çuvaldan bir elbise, beline bağlamak için bir ip, bir sandalet satın almıştır. Bu şekilde hacı elbiselerini aldıktan sonra Montserrat Manastırına ulaşmayı başarmıştır.²²⁶

²²⁴ Dhotel, a.g.e., 13.

²²⁵ Munitiz, Endean, a.g.e., 14-16; Storr, a.g.e., 147-148.

²²⁶ Rose, a.g.e., 31-44.

Montserrat tek başına duran yüksek bir dağdır ve Barcelona'dan bir günlük uzaklıktadır. Bir platoda yüksek tepelerin altında, Hristiyanlar için bir hac yeri ve Benedikten manastırı olan tanınmış bir kilisedir. Loyola burada tüm hayatıyla ilgili genel bir günah çıkarmayla yeni bir kariyere başlamak istemiştir.²²⁷ Montserrat'ta kıyafetlerini fakir bir adama vermiş, kılıcını ve hançerini Benedikten manastırına asmıştır. Böylece Loyola eski hayatına bir son vererek yeni bir hayata başlamıştır.²²⁸ Loyola, Montserrat yolunda iken Tanrı sevgisi için ne yapacağını düşünmüştür. Ve tüm zihni okuduğu "Amadis de Gaul" ve buna benzer şövalyelik, kahramanlık hikayeleriyle dolu olduğu için Tanrı sevgisi için okuduklarına benzer düşünceler aklından geçmiştir. Nitekim bir gece boyunca oturmak ve uzanmaksızın nöbet tutmaya karar vermiştir. Montserrat'a gelişinden sonra günah çıkartan bir papaz ile bir anlaşmaya varmış, yazılı olarak genel bir günah çıkarmada bulunmuş ve bu üç gün sürmüştür. Daha sonra Montserrat'tan ayrılan Loyola, Barcelona'ya doğru değil, Manresa'ya gitmeyi ve burada kalıp kitabına bazı şeyleri not etmeye karar vermiştir.²²⁹

Manresa'da geçen günlerinde Loyola, tuttuğu oruçlarla, saçını ve tırnaklarını hiç kesmemesiyle, sürekli yaptığı Hristiyan ayinlerle ve dualarla bir münzevi, bir keşiş hayatı yaşamıştır. Burada kendisini Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine adanarak her gün ona dua etmiştir. Bu dönemde pek çok ruhsal deneyim yaşadığını kendisi iddia etmiştir.²³⁰ Loyola'nın Manresa'da geçen marttan temmuza kadar ilk dönemi sakin geçmiştir. Her sabah yemeği için dilenmiş, katedraldeki ayinlere yardım etmiş ve geri kalan zamanında dua ederek veya kişilerle dini konular üzerine konuşmalar yaparak günleri geçirmiştir. Manresa'daki temmuzdan ekime kadar geçen ikinci döneminde ise Loyola, Dominiken Manastırı'ndaki hücrelerinde korkunç bir depresyon geçirmiştir.²³¹ İstirap içinde olmuş ve intihara meyletmiştir. Sonunda bu düşünceler azalmış, huzur bulmaya başlamış, dünyadan geri çekilmek yerine insani yeteneklerini ruhlara yardım etmeye kullanabileceğine kanaat getirmiştir.²³² On ay kadar kaldığı Manresa'da eski yaşam tarzını geride bırakmış, nefsine

²²⁷ Father Genelli, a.g.e., 20-21.

²²⁸ Traub, Mooney, a.g.m., 2.

²²⁹ Munitiz, Endean, a.g.e. 20-21.

²³⁰ Munitiz, Endean, a.g.e., 21-27.

²³¹ Dhotel, a.g.e., 21-23.

²³² Traub, Mooney, a.g.m., 2.

hakim olmayı başarmış, eski yaşamında sahip olduğu zenginlik ve şöhret düşkünlüğünden kurtulmuş ve kendine başka hedefler edinerek yeni bir kişiye dönüşmüştür.²³³

Manresa’da kaldığı süreçte sonraları Katolik alimler tarafından önemli bir kitap olarak kabul edilen *Spiritual Exercises*’ı (Ruhsal Egzersizler) kaleme almıştır. Bir el kitabı olarak tasarlanan bu eser Hristiyan inancına sahip kişilerin günahlarından kurtulmaları için ruhsal gelişmelerine yardımcı olmak adına yazılmıştır. 1541 yılında gözden geçirilen bu kitap dört yüz yıl sonra dahi dikkat çekmeye devam etmiştir. Jung, Zürih’te İsviçre Teknoloji Enstitüsü’nde bu kitap üzerine bir dizi konferans vermiştir.²³⁴ Eser kişinin iradesini Tanrı’nın iradesine uymak ve ona hizmet etmek üzere güçlendirmek ve disipline etmek üzere tasarlanmıştır ve dört bölümden oluşmaktadır.²³⁵ Manresa’da kaldığı dönemde on ay içinde yazdığı bu eser aynı zamanda Cizvitliğin ilkelerini de konu almıştır.²³⁶ *Spiritual Exercises* çok küçük bir hacme sahip olmasına rağmen sadece meditasyon ve dua kitabı değildir. Loyola, eserine insanlar için neyin yararlı olduğunu ileri sürdüğü kendi deneyimlerini bölümler halinde yazdığını söylemiştir.²³⁷ Hristiyanlıktaki sembol ve hikayeleri kullanarak ortaya konulan bu eser, insanların gerçekliğe teslimiyetlerini nasıl ifade edeceklerini öğreten bir kaynak konumunda olmuştur. Loyola’nın eserdeki yöntemi, münzevi hayat tarzını benimsemiş kişilerin Kitab-ı Mukaddes hikayelerini yüzeysel bir şekilde yorumlamaları yerine, kendilerini gerçekliğe ulaştırmalarında ve hayatlarına yeni bir düzen vererek anlamlandırmalarına yardım etmektedir.²³⁸

Deneyimlerini not ettiği ve kısa bir süre sonra başkalarına da yardımcı olacak olan bu notlar kitap haline gelmiştir. Zamanla tekrar tekrar yayınlanmış ve pek çok farklı dile tercümesi yapılmıştır. Günümüzde de başta Cizvitler olmak üzere Hristiyan din adamları ve diğer Hristiyanlar tarafından Tanrı ile derin ilişki kurmak amacıyla kullanılmaktadır.²³⁹ Roma Katolik Kilisesi’ne bağlı tüm rahipler hala yılda en az bir kez bu eseri okumaktadırlar. Dört haftalık bir inziva programı içeren *Spiritual Exercises*, birinci hafta günah, ikinci hafta Mesih’in egemenliği, üçüncü hafta Mesih’in çektiği acılar ve dördüncü hafta Mesih’in ikinci gelişiyi ilgilidir. Buradaki amaç mutlak ve gerçekçi adanmadır. Bu

²³³ Storr, a.g.e., 150.

²³⁴ Storr, a.g.e., 150-151.

²³⁵ Lindberg, C. (2014). *Avrupa’da Reform Tarihi*. (Çev. Ö. U. Hofaşçı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 344.

²³⁶ Çavdar, a.g.e., 34-35.

²³⁷ Rose, a.g.e., 52.

²³⁸ Fowler, J. W. (2000). “İman Bilincinin Evreleri”. (Çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 19, 100.

²³⁹ Traub, Mooney, a.g.m., 2-3.

eser iradeye, kavrama, hayal gücü ve vicdan açısından yaklaşmaktadır. Kökeni Katolik inancına dayanmasına rağmen Katoliklik dışında olanların kendini tanıması ve İsa Mesih'e adamasına yardımda bulunmaktadır.²⁴⁰

1523 yılının başlarında Loyola, Kudüs için yola çıkma vaktinin geldiğini düşünerek Barselona'dan ayrılmıştır. Çıktığı gemi yolculuğu sonrasında ilk olarak Roma'ya Paskalya'dan önceki pazar günü ulaşmıştır. Roma'da Papa VI. Adrian'dan kutsama alıp Paskalya Pazarından sekiz veya dokuz gün sonra Venedik'e geçmiştir. Venedik'te bulunduğu süre zarfında Loyola dilenmiş ve St. Mark's meydanında uyumuştur. Dilendiği sırada karşılaştığı zengin bir İspanyol sayesinde Kıbrıs'a giden bir gemiye binmeyi başarmıştır. 14 Temmuz 1523'te Venedik'ten ayrılmıştır. 1523 yılında hem veba salgını hem de Rodos'un Türkler tarafından fethi nedeniyle Kudüs'e giden Hristiyan hacı sayısında önemli bir azalma olmuştur. Bu nedenle Loyola'nın da içinde bulunduğu Hristiyan hacı gemisi sadece on üç kişiyle denize açılmıştır. Loyola Kıbrıs'a ulaştıktan sonra buradan başka bir gemiyle Yafa'ya ulaşmıştır. Kudüs'e gelişinden sonra Hz. İsa'nın varlığıyla kutsal kılınan birçok noktayı bazen tek başına bazen de arkadaşlarıyla birlikte tekrar tekrar ziyaret etmiştir. Aynı zamanda üç büyük din için önemli bir yer olan Zeytin Dağı'nı da ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Bir efsaneye göre Zeytin Dağı'nda bir kayanın üzerine Hz. İsa'nın cennete yükselirken ayak izini bıraktığına inanılmaktadır. Loyola da bu ayak izini görmek istemiştir. Bu eylemiyle Loyola, İsa ile yakın bir ilişki içinde olmayı istediğini ve İsa hakkındaki her ayrıntının onun için önemli olduğunu göstermiştir. Loyola Kudüs'e sadece kutsal yerleri ziyaret etmek için gitmemiştir. Hayatının geri kalanında Kudüs'te kalarak İncil'i yaymak ve sözde kafirin inancını değiştirmek istemiştir. Fakat kilise yetkilileri tarafından kendisine Kudüs'te kalması için gerekli izin verilmemiştir. Bu sebeple 1524 yılının ocak ayında Kıbrıs üzerinden Venedik'e geri dönmüştür. Venedik'e ulaşmasından sonra Loyola kişilerin ruhlarına yardım edebilmek için eğitim almaya ve bunun için Barselona'ya gitmeye karar vermiştir.²⁴¹

Barselona'ya dönüşünden sonra Loyola eğitimi üzerine çalışmalara başlamıştır. Bir üniversiteye girmeye hazırlamak için ücretsiz bir dilbilgisi okuluna gitmiştir. Bu sırada 33 yaşında olan Loyola 8 ila 14 yaşındaki sınıf arkadaşlarıyla birlikte Latince dilbilgisi ve diğer temel şeyleri öğrenmiştir. İki yıl kadar süren bu eğitiminin ardından oldukça ilerleme

²⁴⁰ Packer, J. I. (2004). "Loyola'lı Ignacio", *Hristiyanlık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 419.

²⁴¹ Munitiz, Endean, a.g.e., 29-38; Rose, a.g.e., 83-87; Traub, Mooney, a.g.m., 3.

kaydetmiştir. Loyola, Barselona’da iken kendisine Erasmus’un Hristiyan Savaşçısının El Kitabının (De Milite Christiano) kusursuz Latincesi ve içerdiği dini özdeyişler için okuması tavsiye edilmiştir. Fakat Loyola kitabı okumaya başladıktan bir süre sonra okumayı bırakmıştır. Öte yandan Thomas Kempis’in Mesih’in Taraftarları (Following of Christ) isimli kitabı kendisinin sürekli yoldaşı konumunda olmuş ve başkalarına okumaları için tavsiye etmiştir.²⁴²

Barselona’daki eğitimi sırasında öğretmeni ona sanat dersleri alabileceğini ve Alcalá’ya gitmesi gerektiğini dile getirmiştir. Öğretmenin tavsiyesi üzerine yola çıkan Loyola 1526 yılının ağustos ayında Alcalá’ya ulaşmıştır. Takriben bir buçuk yıl Alcalá’da kalıp mantık, fizik ve teoloji üzerine çalışmıştır. Ayrıca ruhsal egzersizleri vermekle meşgul olmuş ve Hristiyan doktrinini izah etmeye çalışmıştır. Dini bilgilerini sokaklarda çocuklara, fakirlere ve onu dinlemeyi seçen herkese öğretmiştir. Bir yanlış anlaşılma üzerine kısa bir süre hapis hayatı geçiren Loyola bu olaydan sonra Alcalá’dan ayrılmaya karar vermiştir. Valladolid’te tanıştığı bir başpiskoposun tavsiyesiyle Salamanca’ya gidip eğitimine orada devam etmeye karar vermiştir.²⁴³ İspanya’nın en eski üniversitesi olan Salamanca Üniversitesi dönemin varlıklı ve soylu aileleri tarafından tercih edilmekteydi. Salamanca yüksek ve zengin sınıflardan gelen öğrencilerin şehri olmasına rağmen yoksul bilim insanlarının sayısının fazla olduğu bir şehirdir. Cervantes de bu üniversitenin bir üyesidir. Bu üniversitede eğitimine devam eden Loyola aynı zamanda öncelikli işi olan hayır işleriyle de uğraşmıştır. Şöhreti kendisinden önce gitmiş ve konferansı kalabalıkları cezbetmiştir.²⁴⁴ Fakat Loyola Salamanca’da yalnız iki ay kadar bir süre kalmıştır. İki aylık süresinin üç haftasını ise hapisanede geçirmiştir.²⁴⁵

Alcalá’dan sonra Loyola tekrardan Salamanca’da hapsedilmiştir. Loyola’nın görüşleri ve Spiritual Exercises (Ruhsal Egzersizler) isimli kitabı kilise çevrelerini şüpheye düşürmüştü ve 1526 yılında engizisyon tarafından yargılanmıştır. Engizisyon tarafından 1527’de kırk iki günlüğüne hapis cezasına çarptırılmıştır. Engizisyon, Loyola’nın suçunun hep aynı olduğunu söylemiştir. Suçu ilahiyat derecesine sahip olmadığı halde ilahiyat meselelerinden bahsetmeye cesaret etmesiydi. Dahası bir papaz olarak da görevlendirilmemişti. Başka soruşturulmalar da geçirmiş ve neticede öğretisinin diğer

²⁴² Rose, a.g.e., 95-96; Traub, Mooney, a.g.m., 3.

²⁴³ Munitiz, Endean, a.g.e., 39-44; Rose, a.g.e., 109-111.

²⁴⁴ Rose, a.g.e., 125-126.

²⁴⁵ Dhotel, a.g.e., 45.

kabul edilmiş öğretilere karşı çıkmadığına karar verilmiştir. Ancak din bilimi alanında eğitim görmeden ve bu alanda üniversiteden mezun olmadan öğretici olması yasaklanmıştır.²⁴⁶ Spiritual Exercises ancak Kitab-ı Mukaddes ve Hristiyan kültürüne uygun olursa onaylanacağı için Loyola, kilisenin kültürüne ve ilmine sahip olmaya karar vermiştir. Çünkü Loyola'ya göre bu mesele Tanrı halklarının tarihine Spiritual Exercises'ı ekme meselesidir.²⁴⁷ Tüm bu olaylardan sonra Loyola, İspanya'da istediği gibi bir eğitim alamayacağını düşünerek eğitim görmek için XVI. yüzyıl Avrupa'sının önde gelen üniversitesinin bulunduğu Paris'e gitmeye karar vermiştir. 1527 yılının sonunda veya 1528 yılının başlarında İspanya'dan ayrılmıştır.²⁴⁸

Loyola, 1527 veya 1528 yılında Paris'e ulaşmıştır. Yeni hayatını keşfettiği Manresa'daki aynı tutkuyla, Kudüs'e giderken gösterdiği aynı tavizsiz tavırla Paris'te her şeye yeniden başladığı aktarılmıştır. Paris'e ilk ulaştığında bir miktar parası olduğu için Loyola, İspanyolların olduğu bir pansiyona yerleşmiştir. İki ay sonrasında ise sokaklarda dilenmeye başlamış, Paris'ten geçen hacıların barındığı Saint-Jacques hastanesinde kalmıştır. Loyola Paris'te ilk olarak Montaigu Koleji'nde beşeri bilimler (Latince ve retorik derslerini içermektedir) derslerine katılmıştır. Yaşayacak ekmek ve su bulabildiği sürece derslerini hiçbir zaman kaçırmayacağına dair profesörüne söz vermiştir. Ekim ayının başlarında Juan Pena'nın verdiği sanat derslerini almaya başlamıştır. Bu şekilde temel çalışmalarını tamamladıktan sonra 1 Ekim 1529 tarihinde Paris Üniversitesi'ne bağlı Fransız Rönesans'ının kalbi olarak değerlendirilen Sainte Barbe Koleji'nde felsefe çalışmalarına başlamıştır. Bu sırada Loyola çok az Fransızca biliyordu ve Latincesi de çok akıcı ve kusursuz değildi. Ancak yine de yavaş yavaş bir gelişme göstermiştir. Bu kolejde yeniden dilbilgisi, dil ve beşeri bilimler derslerine başlamış, sonraları felsefe ve teoloji bilimlerine geçmiştir. Loyola, Paris'i entelektüel prestij için değil uyguladığı yöntem ve programı nedeniyle seçmiştir. Paris'teki eğitim pratik egzersizlere, tekrara, öğretmenin öğrencilerine olan kişisel ilgisine dayanmaktaydı. Kısacası Paris Üniversitesi'nin uyguladığı yöntem Loyola'nın eseri Spiritual Exercises yönteminden farklı değildi. Paris tarzı üniversite müfredatı İspanya'da alıştığından çok daha düzenliydi. İlerleme, devamlılık ve önkoşulları vardı. 1529'da Sainte Barbe Koleji'ne gelen Loyola, 1532 yılının aralık ayında diplomasını almış ve Mart 1533'te edebiyat ve felsefe yüksek lisansına eşdeğer olan

²⁴⁶ Storr, a.g.e., 151; Traub, Mooney, a.g.m., 3.

²⁴⁷ Dhotel, a.g.e., 43.

²⁴⁸ Çavdar, a.g.e., 35; Rose, a.g.e., 133; Traub, Mooney, a.g.m., 3.

beşeri bilimler yüksek lisans derecesine sahip olmuştur. Sonrasında doktora çalışmasına başvurmuş ancak çok yaşlı olduğu için reddedilmiştir.²⁴⁹

Loyola, Paris Üniversitesi'nde eğitim görürken Peter Faber ve Francis Xavier ile de irtibat halinde olmuştur. Sanat derslerinden sonra birkaç yıl teoloji üzerine çalışmış ve bu sırada arkadaşlarının dostluğunu da kazanmıştır.²⁵⁰ Peter Faber ile Ignatius Loyola'nın arkadaşlığı Sainte Barbe Koleji'nde aynı odayı paylaşımlarıyla başlamıştır. Bu sırada Loyola 38 yaşında iken Faber 23 yaşındadır. Dört yıl boyunca birlikte zaman geçirerek sosyal farklılıklarına rağmen çok iyi arkadaş olmuşlardır. Zamanla aralarına Simon Rodrigues, Diego Lainez, Alphonse Salmeron ve Nicolas Bobadilla da katılmıştır. Bu gruba en son Francis Xavier dahil olmuştur. Francis Xavier, Loyola'nın ömür boyu en yakın arkadaşı olarak kalmıştır.²⁵¹ Bu şekilde Loyola ve altı arkadaşı Cizvit Tarikatı'nın ilk çekirdeğini oluşturmuşlardır. 15 Ağustos 1534 yılında Montmartre'daki Meryem Kilisesi'nde bir araya gelerek fakirlik, bekaret ve Kudüs'e giderek kişileri Hristiyanlığa davet etme, eğer Kudüs'e gitmeleri mümkün olmazsa Papa'nın hizmetine girme yemini etmişlerdir.²⁵²

Loyola ve arkadaşları bu şekilde toplanmalarının ardından birlikte ne yapabileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Rahip olarak başkalarının hizmeti için yoksulluk içinde yaşamak, hayat tarzları bakımından herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Bu sebeple Loyola ve arkadaşları yaşamlarını insanlar için faydalı olan şeylerle geçirmek için Venedik'ten Kudüs'e gitmeye karar vermişlerdir. Ayrıca bir yıl Venedik'te beklemeyi ancak o yıl Doğu'ya geçişlere izin verilmezse Kudüs yemininden kurtulup Papa'ya gitmeyi planlamışlardır.²⁵³

1535 yılının başlarında Loyola ciddi bir şekilde hastalanmıştır. Şiddetli nöbetler geçirmeye başlamış, kimi zaman bu nöbetlerin ateş ve kusma ile birlikte on altı, on yedi saat sürdüğü olmuştur. Bu hastalık nedeniyle doktorlar kendisine açık hava önermiş,

²⁴⁹ Rose, a.g.e., 147; Dhotel, a.g.e., 40, 48-50.

²⁵⁰ Munitiz, Endean, a.g.e., 53.

²⁵¹ Dhotel, a.g.e., 54-57.

²⁵² Tümer, G. (1993). Cizvitler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 40.

²⁵³ Munitiz, Endean, a.g.e., 49-55; Dhotel, a.g.e., 59.

Loyola'nın arkadaşları da bunu desteklemişlerdir. Böylelikle Loyola ve arkadaşları 1537 yılının başlarında Venedik'te buluşmak üzere ayrılmışlardır.²⁵⁴

1535 yılının mayıs ayında Loyola anavatanı Azpeitia'ya ulaşmıştır. Ailesinin baskılarına rağmen fakirlere bakmak için tedavisi olanaksız hastaların kaldığı bir hastanede kalmıştır. Daha sonra arkadaşlarının ebeveynleriyle olan aile sorunlarını düzenlemek için oradan ayrılmıştır. Ocak 1536'da Venedik'e gelerek çalışmalarını devam ettirmiş, bu sırada arkadaşlarını beklemiştir. Kasım 1536'da arkadaşları da anlaştıkları üzere Venedik'e gelmek üzere Paris'ten yola çıkmışlardır. Mart 1537'de Loyola hariç diğerleri Kutsal Topraklara yapacakları seyahatte Papa'nın kutsaması için Roma'ya gitmişlerdir. Bununla birlikte 24 Haziran'da Venedik'te papaz tayin edilmişlerdir. İlk ayinlerini Hz. İsa'nın doğduğu Beytüllahim'de kutlamayı ümit etmişlerdir.²⁵⁵ Fakat 1537 yılında devam etmekte olan Osmanlı-Venedik savaşı nedeniyle hiçbir gemi Doğu'ya yelken açmamış, Loyola ve arkadaşları da Kudüs'e geçiş iznini almamışlardır.²⁵⁶

Temmuz 1537'de Venedik'te beklemek yerine yoldaşlar komşu kasabalara ikişer ikişer dağılmışlardır. Ignatius, Faber ve Lainez Venedik'te terkedilmiş Vivarolo Manastırı'nın kalıntılara yerleşmişlerdir. Eylül ayında ilk ayinlerini yapmak için toplanmışlardır. Bu süre zarfında dua ve tefekkürlerinden sonra kendileri için "İsa Derneği" ismine karar vermişlerdir. İsa Derneği dışındakiler onları küçük düşürerek "Cizvit"²⁵⁷ lakabını takmışlar fakat bu ad popülerlik kazanarak nihayetinde herkes tarafından kullanılabilir hale gelmiştir. Kudüs'e seyahat beklentileri azaldıkça misyon alanları büyümüştür. Her zaman olduğu gibi ikili gruplar halinde Siena, Bolonya, Ferrara, Padova'ya gitmişlerdir. Ignatius, Faber ve Lainez de Roma'ya doğru yola çıkmışlardır. 1538 yılın Paskalya Bayramı'nda hepsi yeniden Roma'da bir araya gelmişlerdir.²⁵⁸

Roma'ya gelişlerinden itibaren günlerini apostolik çalışmalarla doldurmuşlar, gerektiğinde geceleri bir araya gelmişlerdir. Müzakereleri 1539 yılının Paskalya perhizinin

²⁵⁴ Dhotel, a.g.e., 62.

²⁵⁵ Dhotel, a.g.e., 64-65.

²⁵⁶ Munitiz, Endean, a.g.e., 59.

²⁵⁷ Cizvit (Jesuit) terimi esasında tarikatın kuruluşunun öncesinde de mevcut idi. Orta Çağ Hristiyan düşünürlerine göre bir Hristiyan ölümünün ardından bir başka İsa yani Jesuita olmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren bu terim farklı bir muhteva kazanmış ve "sahte İsa" ya da "iki yüzlü" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. 1544 yılında "entrikacı, düzenbaz" anlamında İsa Derneği muhalifleri tarafından cemiyet üyelerine karşı kullanılmıştır. Bu terim zamanla İsa Derneği'nin diğer bir ismi olmuş ancak aşağılayıcı kullanımı da devam etmiştir. (Tümer, a.g.m., 40.)

²⁵⁸ Dhotel, a.g.e., 65; Traub, Mooney, a.g.m., 4.

ilk günlerinde başlayarak 24 Haziran'da tamamlanmıştır. Bu müzakerede Cizvit Tarikatı ile ilgili önemli kararlar almışlardır. Normalden daha gayretli bir şekilde kendilerini duaya, ayinlere ve meditasyona vermeyi ve ellerinden gelenin en iyisini yaptıktan sonra geri kalan tüm endişeleri Tanrı'ya bıraktıkları hususunda tam bir mutabakata varmışlardır. Ayrıca bir türlü yerine getiremedikleri Kudüs'e hac yolculuğu yemini yerine itaat yeminini koymayı planlayarak Papalığın en itaatkar rahipleri olmaya karar vermişlerdir.²⁵⁹ Cizvit üyeleri, Papa'ya tamamen sadık kalmaya, onun önderliğini tanımaya yemin etmişlerdir.²⁶⁰

Aynı zamanda Loyola, Mayıs 1539'da "Formula of the Institute" isimli Papa'ya sunulacak bir tür tüzük hazırlamakla görevlendirilmiştir. Tüzükteki her şey planlarının iki kutbunda toplanmıştır: misyon ve nefis. Misyon ilk planda yer almıştır. İsa'yı kutlayan Cizvit üyeleri kendilerini "gönderilen adamlar" olarak görmeye başlamışlardır. Tarihsel ve yerel olarak o dönemin gereksinimlerine göre belirlenen somut bir misyonun Papa'dan alınmasına karar verilmiştir. Papa, Cizvit üyelerini Hristiyanlığa inanan ya da inanmayalar arasına Tanrı'nın büyük zaferi ve ruhların iyiliği için her neresi olursa olsun gönderecekti. Cizvitler belirli bir yeri kastetmiyor aksine dünyanın çeşitli yerlerine ve bölgelerine dağılmayı planlıyorlardı. Loyola'nın yazdığı tüzük özel dini kurallar, bedensel cezalar, oruç ve koro şeklinde günlük ayinin okunması direktmemekteydi. Tüzükte ayrıca tarikata girme, yetişme ve görevlerle ilgili kurallar yer almıştır. Loyola'nın hazırladığı tüzük Papa III. Paul tarafından memnuniyetle ele alınmasına rağmen engellenmiştir. Fakat neticede bir yıldan fazla bir süre sonra tüzük onaylanmış ve Cizvit Tarikatı, 27 Eylül 1540 tarihinde resmen kurulmuştur.²⁶¹

1541 yılının Nisan ayında Ignatius Loyola, oybirliğiyle tarikatın yüksek generali yani genel başkanı olarak seçilmiştir. Loyola çalışmalarına başlayarak Cizvit Tarikatı'nın anayasası olacak olan "Constitutions"ı (Anayasalar) kaleme almıştır.²⁶² Cizvitler başlangıçta bir ruhban hayatı sürerek, Martin Luther'in başlattığı hareketin dışında kalarak kilise içinde reformlar yapmak niyetinde olmakla beraber diğer tarikatlardan farklı bir özelliğe sahip olmamıştır. Ancak Constitutions'ta Loyola'nın ortaya koyduğu sistem ve yöntemler Cizvitleri diğer tarikatlardan farklı kılmış ve daha fazla ünlenmelerine neden

²⁵⁹ Dhotel, a.g.e., 66-68; Çavdar, a.g.e., 36.

²⁶⁰ Packer, a.g.m., 419.

²⁶¹ Dhotel, a.g.e., 70-72; Tümer, a.g.m., 41; Donnelly, J. P. (2004). "Cizvitler". *Hristiyanlık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 421.

²⁶² Dhotel, a.g.e., 73-74.

olmuştur.²⁶³ Constitutions eseri on bölüme ayrılmıştır: Kabul, Çıkarılma, Çıraklık Dönemi, Skolastik Eğitim, Meslek ve Diğer Üyelik Dereceleri, Tarikat Tarafından Gözlenen Dini Yeminler ve Diğer Yükümlülükler, Misyonlar ve Diğer Nezaretler, Topluluklar ve Birlik ve Bütünlük Aracı olarak Yerel ve Genel Toplantılar, Genel ve Baş Amirler, Tarikat Ruhunun Korunması. Loyola tarafından tasarlanan ve uzun müzakereler sonrasında yazılan Constitutions 1558’de tarikatın ilk toplantısında kabul edilmiş ve hiçbir zaman değişmemiştir.²⁶⁴

Loyola, on altı yıl boyunca ölümüne kadar Cizvitlerin lideri olarak tarikata hizmet etmiştir. Bu süreçte Cizvit üyelerini tüm Avrupa’ya ve dünyanın dört bir yanına göndermiştir. Yaklaşık yedi bin mektup yazarak bunları kilise ve devletteki yüksek ve alt kesimlere, kadın ve erkeklere göndermiştir. Bununla birlikte mektuplarının çoğunu Cizvit arkadaşlarına yazmıştır.²⁶⁵ Loyola’nın 1524’ten sonra yazmaya başladığı 1547’ye kadarki mektupları kitap haline getirilmiştir. Spiritual Exercises ve Constitutions gibi yukarıda bahsedilen eserleri haricinde Loyola’nın yazdığı başka eserleri de bulunmaktadır. 1544’te yazdığı “Spiritual Diary” (Manevi Günlük) bu eserlerdendir. Eserlerinden bir diğeri ise kendi hayatını yazdığı fakat bitiremediği “Autobiography” (Otobiyografi) isimli çalışmasıdır. Loyola burada 1521 yılında Pamplona’daki yaralanmasından başlayarak 1538 yılında Roma’ya gelişine kadar ki hayatının on sekiz yılını anlatmıştır. Autobiography’nin yazdığı kitapların sonuncusu (1553) olmasına rağmen Loyola’nın diğer eserlerini daha iyi anlamak için ilk sırada okunması gerektiği tavsiye edilmiştir.²⁶⁶

1556 yılının temmuz ayının başlarında Ignatius Loyola kendisini oldukça bitkin ve dayanılmaz acılar içinde bulmuştur. Ayın sonlarına doğru kendisini doktorların ellerine bırakmıştır. 31 Temmuz 1556 gününde ise 65 yaşında iken vefat etmiştir.²⁶⁷ Loyola’nın ölümü sırasında 12 idari birime bölünmüş yaklaşık 1000 Cizvit üyesi vardı. Bu idari birimlerin üçü İtalya’da, üçü İspanya’da, ikisi Almanya’da, biri Fransa’da biri Portekiz’de ve diğer iki birim ise denizaşırı ülkeler olan Hindistan ve Brezilya’da bulunmaktaydı.²⁶⁸

²⁶³ Tümer, a.g.m., 41.

²⁶⁴ İnternet: Catholic Encyclopedia, Web: <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=6312> adresinden 16 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁵ Traub, Mooney, a.g.m., 4-5.

²⁶⁶ Ganss, G. E. (1991). *Ignatius of Loyola The Spiritual Exercises and Selected Works*. New York: Paulist Press, 49, 57-58.

²⁶⁷ Dhotel, a.g.e., 94.

²⁶⁸ İnternet: Ryan, E. A. (2020). St. Ignatius of Loyola. Encyclopedia Britannica. Web: <https://www.britannica.com/biography/St-Ignatius-of-Loyola> adresinden 16 Mart 2020’de alınmıştır.

Aynı zamanda sayısı 35'i bulan okulları kurulmuştu. 25 yıl sonra ise Cizvit okullarının sayısı 144'e yükselmiş ve bundan 35 yıl sonrasında 400'e yaklaşmıştır.²⁶⁹

Ignatius Loyola 1609 yılında Papa V. Paul tarafından aziz ilan edilmiştir. 1622 yılında ise Papa XV. Gregory tarafından azizler listesine alınmıştır. 1922 yılında da Papa XI. Pius tarafından tüm ruhsal inzivaların koruyucusu olarak ilan edilmiştir.²⁷⁰

3.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Cizvitler

Cizvit Tarikatı'nı tarihsel süreç içerisinde üç farklı dönemde ele almak mümkündür. İlk dönem, tarikatın resmen 1540 yılından kuruluşuyla başlayıp 1773 yılındaki yasaklanmalarına kadar geçen süreçtir. İkinci dönem olarak 1773'ten 1814'e kadar yasaklanmış olmalarına rağmen kısıtlı da olsa faaliyetlerine devam ettikleri dönemdir. Üçüncü dönem ise 1814 serbest bırakılmalarıyla başlayıp günümüze kadar devam eden süreçtir.²⁷¹

Cizvit Tarikatı'nın büyümesi bir süreklilik göstermektedir. Kuruluşlarının ilk yıllarında artışları özellikle hızlı olmuştur. 1556'da Ignatius Loyola'nın ölümü sırasında yaklaşık 938 Cizvit üyesi bulunmaktaydı. Üye sayısı 1565'te 3 bin 500'e, 1626'da 15 bin 544'e ulaşmıştır. 1710 yılında 19 bin 998'i bulan üye sayısı ılımlı bir artış göstermeye devam etmiştir. 1749'da ise 22 bin 589 Cizvit mevcuttur ve bunların 11 bin 293'ü rahiptir.²⁷²

Cizvitler kuruluşlarından itibaren büyük bir hızla yayılmaya başlamışlardır. 1556 yılında Loyola'nın vefatı sırasında tarikatın üyeleri Japonya, Brezilya, Etiyopya, Orta Afrika kıyılarıyla birlikte hemen hemen tüm Avrupa ülkelerine dağılmış bulunuyorlardı. Bu sıralarda iki Cizvit, Papa'nın İrlanda ve Polonya'daki elçilik görevlerini üstlenmişlerdi. Birçok Cizvit, Kilise'de yüksek makamlara sahip olmuştur. Avrupa'nın en büyük üniversitelerinde profesörlük görevlerini yerine getirmişlerdir. Loyola tarafından ilk

²⁶⁹ Traub, Mooney, a.g.m., 5.

²⁷⁰ Ryan, a.g.m. 6.

²⁷¹ Tümer, a.g.m, 41.

²⁷² Broderick, J. F., Lapomarda, V. A. (2002). Jesuits. *New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), Volume 7, Washington: Gale, 781.

kurulduklarında yarım düzine üye sayısına sahip olan tarikat, Loyola'nın ölümü esnasında binin üzerinde üyeye ulaşmıştır.²⁷³

Misyonerlik, eğitim ve yardım faaliyetleriyle tanınmaya başlayacak olan Cizvit Tarikatı ayrıca Karşı-Reform hareketinin de başlıca yürütücüsü olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda Kilise'nin modernleşmesine öncülük etmişleridir.²⁷⁴

Martin Luther'in 1517 yılında Kilise içerisinde başlattığı Reform hareketi ile Hristiyanlıktaki bölünmeler başlamıştır. Bu bölünmeler karşısında Katolik Kilisesi ve din adamları Luther'in eleştirilerine cevap vermeye çalışmış ve bu süreç Karşı-Reform ya da diğer bir deyişle Katolik Reformu olarak ifade edilmiştir.²⁷⁵ Karşı-Reform, Protestanlık karşısında Katolik Kilisesi'nin kendisine çeki düzen vermesi ve bir iç yenilenmeye gitmesi anlamına gelmektedir.²⁷⁶ Katı kurallarıyla, askeri karakterleriyle ve entelektüel özellikleriyle diğer tarikatlardan ayrılan Cizvit Tarikatı da Katolik Kilisesi'nin Reforma karşı başlatmış olduğu "Karşı-Reform" hareketinde önemli rol oynamışlardır.²⁷⁷ Gittikçe büyüyen Protestan sorunuyla ilgilenmek, Kilise içindeki bölünmelerden kaynaklanan sorunları halletmek ve Katolik Kilisesi'ni yenilemek için Papa III. Paul liderliğinde Trent Konsili toplanmıştır. Üç farklı tarihte (1545-1547, 1551-1552 ve 1562-1563) gerçekleşen bu konsile Cizvit Tarikatı'nın kısa sürede herkes tarafından tanınan iki üyesi Diego Laynez ve Alfonso Salermon katılmıştır.²⁷⁸ Kilisenin yenilenmesinin anahtarı olarak bireyin yenilenmesini gerekli gören Loyola'nın reform anlayışı Trent Konsili'ni harekete geçirmiştir. Cizvit üyeleri de bu konsilde Papalık ilahiyatçıları ve teolojik danışmanları olarak kilit bir rol oynamışlardır.²⁷⁹

Protestanlık hareketi karşısında önemli faaliyetlerde bulunan Cizvit Tarikatı esasında Protestanlığa karşı çıkma amacıyla kurulmamıştır. Böylesi bir amaç ne Papalık resmi izin mektuplarında ne de tarikatın nizamnamesinde belirtilmemektedir. Ignatius Loyola kendisini Kilise'nin hizmetine adamaya başladığı sırada, muhtemelen Protestan

²⁷³ Linder, R. D. (2004). "Katolik Reformu". *Hristiyanlık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 423.

²⁷⁴ Hopkins, E. W., Moore, G. F., Halidi, M., Ferruh, Ö. (2006). *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 21.

²⁷⁵ Esen, S. (2017). "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler". *Dini Araştırmalar*, 20 (52), 111.

²⁷⁶ Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 362-363.

²⁷⁷ Tümer, G., Küçük, A., (1993). *Dinler Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ocak Yayınları, 286-287.

²⁷⁸ Linder, a.g.m., 417-420.

²⁷⁹ Lindberg, a.g.e., 348-349.

Reformcularının isimlerini bile duymamıştır. Onun ilk planı, Hristiyanların İspanya'daki Moriskolar üzerindeki zaferinden birkaç on yıl sonra, Müslümanların dönüştürülmesi yani dinlerinin değiştirilmesi meselesi olmuştur. Bu nedenle Cizvitlerin amaçları Türklere karşı savaşmak ve Hristiyan inancını yaymaya yardımcı olmaktır. İlk Cizvitler, Loyola tarafından önceleri putperest kabul edilen topraklara veyahut Katolik ülkelere gönderilmişlerdir. Reform hareketinin beşiği sayılan Almanya'ya gibi Protestan topraklara ancak Papa'nın özel isteği üzerine gitmişlerdir. Fakat tarikatın amacı her yerde Katolik inancının yayılması ve güçlendirilmesi olduğundan Cizvitler doğal olarak Protestanlığın yayılmasına karşı koymaya gayret etmişlerdir.²⁸⁰

Zamanla Cizvitler sahip oldukları düzenleriyle Karşı-Reformun etkili bir silahı olarak kabul görmüştür.²⁸¹ Güney Almanya, Fransa ve özellikle de Doğu Avrupa'da Cizvitler, Protestanlara karşı çalışmalarda bulunmuşlardır. Avusturya'da bazı üniversiteleri etkileri altına almışlardır. Katolik mezhebinin Avusturya'da tutunabilmesi Cizvitler sayesinde olmuştur. Protestanların etkinlikleri kırmak için her yola başvurmaktan geri durmayarak pek çok bölgenin yeniden Roma Katolik Kilisesi'ne katılmasını sağlamışlardır. Cizvitler, Protestanlara karşı yürüttükleri bu çalışmalar nedeniyle "Karşı Reform'un ürküten ve korkutan fırtına birlikleri" unvanını almıştır. Protestanlara karşı çoğu yerde başarılı olan Cizvitler sadece İngiltere'de başarı sağlayamamışlardır.²⁸²

Hristiyan tarikatlar arasında Cizvitlerin seçkin bir yere sahip olması ve Papa'yı her koşulda desteklemeleri zamanla çeşitli düşmanlıkların oluşmasına neden olmuştur. XVIII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde hem dinsel hem de din dışındaki pek çok grup Cizvitleri ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca bu dönemde Papalığa ve din adamlarına karşı duyulan düşmanlıkta bunun en önemli nedenlerinden olmuştur.²⁸³ Cizvitlerin zamanla kazandıkları başarılar hem Protestanlar hem de Katolikler arasında da korkuya ve kızgınlığa neden olmaya başlamıştır. Cizvitlerin en çok eleştirildikleri konuların başında Hristiyan ahlak kurallarını kendilerine göre yorumlamalarıydı. Ayrıca "sonuca ulaştıran

²⁸⁰ İnternet: Catholic Encyclopedia, Web: <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=6312> adresinden 20 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁸¹ Lindberg, a.g.e., 342.

²⁸² Linder, a.g.m., 423; İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 228.

²⁸³ Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 22.

her yol mubahtır” düşüncesiyle hareket etmekteydiler. Netice Cizvitler, Kilise’nin “gizli polisleri” olarak kabul edilmeye başlamışlardır.²⁸⁴

Zamanla Papadan daha Papacı görülmeye başlayan Cizvitler büyük bir sıkıntı olarak algılanmışlardır. 1740-1758 yıllarındaki Papa XIV. Benedict, Cizvitlerin faaliyetleri hakkında bir soruşturma başlatmıştır. Tarikatın para kazanmayı sürdürmesi ve ne pahasına olursa olsun kişileri elde edip din değiştirmelerini sağlamak için yerli inançları benimsemeleri nedeniyle suçlanmışlardır.²⁸⁵ XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren tarikat, varlığı için mücadele edeceği ağır bir saldırı altında kalmıştır. Bu dönemde Cizvit misyonu o kadar çeşitlenmiş, dünyaya geniş bir şekilde yayılmıştır ki, özetle meydan okuyacak şekilde dini ve laik tarihin dokusunda karmaşık bir şekilde iç içe geçmişti.²⁸⁶

Cizvit Tarikatı üyelerinin gizlilik içinde ve bağlılıkla çalışmaları, zamanla hükümdarlar nezdinde itibar kazanmaları ve sahip oldukları bağımsızlıkları başta diğer tarikatlar olmak üzere herhangi bir tarikata bağlı olmayan rahiplerin ve üniversite çevrelerinin tepkilerine yol açmıştır. Ayrıca muhalifleriyle aralarında birtakım teolojik tartışmalar da gerçekleşmiştir. Cizvitler teolojik tartışmaları en çok Jansenizm²⁸⁷ üyeleriyle yaşamışlardır.²⁸⁸ Tanrı’nın inayeti üzerine gerçekleşen bu tartışmalarda Jansenizm taraftarlarını kurtuluşun yalnızca Tanrı’dan geleceğini ve insanın yapsa yapsa kötü bir şey yapabileceğini söylemiştir. Bu düşüncenin karşısında yer alan Cizvitler kendileri için Jansenizmi tehlikeli bulmuşlardır. Seçkin tabakaları hümanizmle eğiten Cizvitler başka bir eğitim yönteminin gelişmesine kaygıyla bakmışlardır. Öte yandan Jansenizm taraftarı Blaise Pascal, Les Provinviales (Taşra Mektupları) isimli eserinde Cizvitlere sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu süreçte Jansenizm sapkınlıkla suçlanmış ve mahkum edilmişlerdir. Fakat Jansenizm yaşamaya devam etmiş ve XVIII. yüzyılda Cizvitlere karşı siyasi bir güç haline gelmeye başlamıştır. Özellikle İtalya’da yaşamayı başarmış ve XVII. yüzyıldan sonra Fransız toplumu aracılığıyla Avrupa üzerinde etkileri olmuştur.²⁸⁹ Cizvitlerin Jansenizm ile yaşadığı tartışmalar dışında Cizvit misyonerlerinin Paraguay, Çin ve Japonya’daki faaliyetleri de tepkileri yol açmış ve yapılan şikayetler üzerine bu

²⁸⁴ Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 538.

²⁸⁵ Davies, a.g.e., 640.

²⁸⁶ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 781.

²⁸⁷ Teolojik anlamda bir Katolik hareketidir.

²⁸⁸ Tümer, a.g.m., 41.

²⁸⁹ Tanilli, S. (1994). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*. (Üçüncü Baskı). Cilt 3. İstanbul: Cem Yayınevi, 324-326.

bölgelerde Cizvitlere Papalığın müdahalesi gerçekleşmiştir. Cizvitlerin Paraguay'da oluşturdukları otuz sekiz üitedeki 110 bin yerlinin seksen üç Cizvit papazı tarafından yönetilmesi tartışma konusu olmuştur.²⁹⁰ Uzak Doğu'da faaliyet gösteren Cizvit misyonerlerinin uyguladıkları yöntemler ve ritüeller üzerine muhalefetler oluşmaya başlamış ve teolojik uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır.²⁹¹

XVIII. yüzyıl başında İspanya'da tahta geçen Bourbon Hanedanı III. Şarl döneminde tarım, sanayi ve ticaret alanlarında ilerlemeler kaydetmiş ve kiliseyi devletin nüfuzuna almıştır. Bunun ardından da Cizvitler hanedan topraklarından kovularak eğitim kurumları ellerinden alınmıştır.²⁹² XVIII. yüzyılda evlilik yoluyla Fransa, Portekiz, İspanya, Sicilya ve Napoli saraylarını işgal eden Bourbon Hanedanı muhtemelen Cizvit Tarikatı'na ideolojik hakimiyet mücadelesi nedeniyle düşman olmuştur.²⁹³

Dolayısıyla Cizvitler 1759 yılında Portekiz'den ve 1767 yılında Napoli'den kovulmuşlardır. 1761'de Fransız parlamentosu kararıyla 23 Cizvit'in kitapları yakılmıştır. 1762'de parlamento kararıyla okulları kapatılmıştır. 1764'te de Fransa'dan kovulmuşlardır. Ayrıca 1767'de İspanya topraklarından Güney Amerika da dahil olmak üzere Cizvitlerin mahiyetindeki kilise, okul ve evlere el konulmasına karar verilmiş ve 6 bin Cizvit tutuklanarak İtalya'ya gönderilmiştir. Böylece de Cizvitlerin kovulma ve dağılma dönemi başlamıştır. XIV. Benedict'ten sonraki yeni Papa XIII. Clement ise tarikata destek olmaya çalışmıştır.²⁹⁴

1769 yılında yeni papa seçimi esnasında olaya dahil olan Bourbon Hanedanı, Cizvit Tarikatı'nı yasaklayacak ve ortadan kaldıracak bir papayı tanıyacıklarını açıklamışlardır. Bunun üzerine Kardinal Lorenzo Ganganelli, Cizvitleri lağvedeceği sözünü vermiş ve XIV. Clement adını alarak yeni papa seçilmiştir. Yeni Papa XIV. Clement 1772 yılında ilk iş olarak Roma'daki ve kendisine ait devletlerdeki Cizvit okullarını kapatmıştır. 21 Temmuz 1773 yılında ise "Dominus ac Redemptor" isimli kararnameyle Cizvitleri resmen yasaklamıştır.²⁹⁵ Kilisenin en güçlü kurumu olan Cizvitlerin yasaklanması, kilisenin huzuru için Papa'nın gerekli gördüğü şekilde açıklanmıştır. Bunun neticesinde dünyanın

²⁹⁰ Tümer, a.g.m, 41.

²⁹¹ Güngör, A. İ. (2016). *Cizvitler*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 70.

²⁹² Maarif Vekaleti. (1933). *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar*. İstanbul: Devlet Matbaası, ?

²⁹³ Yel, a.g.m., 39.

²⁹⁴ Davies, a.g.e., 640; Yel, a.g.m., 39; Çavdar, a.g.m., 39.

²⁹⁵ Yel, a.g.m., 39.

farklı yerlerinde faaliyetlerde bulunan Cizvit üyelerinin dağılması ve mallarının laik rahiplere devredilmesi emredilmiştir.²⁹⁶ Yasaklanma kararı Cizvitlere ağır bir darbe indirmiş, Katolik eğitimi ve misyonları felce uğramıştır. Mutlak itaatkarlıklarıyla bilinen tarikat bu emiri bir ölüm cezası olarak yorumlamışlar fakat itaat ederek kabul etmişlerdir.²⁹⁷

Cizvitler bu şekilde yasaklamalarına rağmen Rusya'daki çalışmalarına devam etmişler, Hindistan ve Yakın Doğu'da faaliyetlerine ise Fransa izin vermiştir.²⁹⁸ Alman ve Avusturya Cizvitleri de eğitim veya akademik uğraşlarını terk etmek zorunda kalmamışlardır. Bu şekilde Cizvit yasaklanması dünyanın her yerinde tam olarak uygulamaya konmamıştır. Cizvit düzeni tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Polonya'nın parçalanması Cizvitlerin kurtuluşu olmuştur. 1772'de Polonya'nın parçalanması sonucunda 201 Polonyalı Cizvit, Rus İmparatoriçesi II. Katerina'nın hakimiyetine girmişlerdir. İmparatoriçe, Cizvitlere öğretmen olarak saygı duyması ve okullarını canlı tutmak istemesi nedeniyle Cizvit yasaklanmasını kabul etmemiştir. Beyaz Rusya'daki Cizvitler yasalara uygun bir şekilde Papa VI. Pius ve VII. Pius'un onayıyla tüzel varlıklarını uzatmışlardır. Papa VII Pius ayrıca Avrupa, İngiltere ve Amerika'daki Cizvit üyelerinin Beyaz Rusya'daki üyelerle bağlantı kurmalarına izin vermiştir. Nitekim Papa 7 Ağustos 1814'te Cizvitlerin yasaklanma kararını iptal ederek tarikatı eski haline getirmiştir.²⁹⁹

Cizvit Tarikatı, 1814'teki restorasyondan sonra süre gelen birçok değişime katlanmak zorunda kalmışlardır. Cizvit düzeninin düşmanlarından ve topluluktaki değişikliklerden kaynaklanan birçok zorluğun üstesinden gelmişlerdir ve bu durum kısmen seçilen Cizvit liderleri sayesinde olmuştur. Restorasyonlarının sonraki dönemlerinde kendilerine karşı artan zorluklara rağmen sayıları artmaya devam etmiştir. 1916 yılının başlarında üyelerinin sayısı 17 bine ulaşmıştır ve bu sayının 8 bin 448'ini rahipler oluşturmuştur. 2000 yıllarına gelindiğinde Cizvitler Hindistan'da 3 bin 559, Amerika'da 3 bin 495 ve İspanya'da 1774 olmak üzere asgari olarak 21 bin üyeye ulaşmıştır. Dünya

²⁹⁶ Frazee, C. A. (2009). *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. (Çev. C. Erdek). İstanbul: Küre Yayınları, 202.

²⁹⁷ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 787.

²⁹⁸ Tümer, a.g.m., 41.

²⁹⁹ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 787.

çapında 112 ülkede çalışan Cizvit Tarikatı okulları, kolejleri ve üniversiteleriyle faaliyetlerine devam etmektedir.³⁰⁰

Günümüzde ise Cizvit Tarikatı, 20 binden fazla üyesi ile dünyanın en büyük dini topluluğu olmaya devam etmektedir. *Biblica*, *Civiltà Cattolica* ve *Theological Studies* gibi Katolik dergilerinden bazılarını yayınlıyorlardır.³⁰¹

3.3. Cizvitlerin Özellikleri

Hristiyanlığın Katolik mezhebine ait geçmişten günümüze kadar gelen pek çok tarikat bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan üç önemli ve büyük tarikat vardır. XIII. yüzyılda faaliyetlerine başlayan Dominiken ve Fransisken tarikatları ve bunların ardından ortaya çıkan Cizvit tarikatı Katolikliğin yayılmasına ve gelişmesine hizmet etmişler ve Karşı Reformun temsilcileri olmuşlardır. Her üç tarikatın da kendine özgü özellikleri bulunmakla birlikte Cizvitler hem dini bir tarikat olarak hem de organize bir teşkilat olarak sahip oldukları kendilerine has özellikleriyle Dominiken ve Fransiskenlerden ayrılmaktadırlar.³⁰²

Tüm insanlığa hizmet etmeyi hedefleyen Cizvitler kendilerine üç önemli görev belirlemişlerdir. Bunlar eğitim, Protestanlara karşı koymak ve Hristiyanlığı yaymaktır.³⁰³ Cizvitler bu görevler içerisinde en çok tüm insanlığı Hristiyanlaştırmayı ve Hristiyan olanların ise inançlarına bağlı bir şekilde yaşamalarını sağlamayı hedeflemişlerdir.³⁰⁴ Cizvitler hedeflerine ulaşmak için “amaç, araçları meşru kılar” ilkesini benimsemişler ve eylemlerinde büyük esneklik göstermişlerdir. Karşıtlarıyla olan savaşlarında kendilerine her yolu mübah görmüşlerdir.³⁰⁵ Tarikatın özdeyişi “Ad majorem gloriam Dei” yani “Tanrı’nın büyük zaferi için” dir.³⁰⁶

Hristiyanlıktaki geleneksel tarikat anlayışının temel unsurlarını barındıran Cizvitler, bu unsurları sistemli bir hale getirip günün şartlarına ve ihtiyaçlarına uydurmalarıyla yeni

³⁰⁰ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 795; Campbell, T. J. (1919). Jesuits. *The Encyclopedia Americana*. 11, 40.

³⁰¹ Flinn, F. K. (2007). *Encyclopedia of Catholicism*. New York: An Imprint of Infobase Publishing, 384.

³⁰² Güngör, A. İ. (2002). *Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 33-34.

³⁰³ Linder, a.g.m., 423.

³⁰⁴ Tümer, a.g.m., 40.

³⁰⁵ Tanilli, a.g.e. 131.

³⁰⁶ Flinn, a.g.e., 383.

tip bir tarikat olmuşlardır. Bununla birlikte Cizvitler misyonerlikleriyle, itaat anlayışları ve eğitim sistemleriyle, teolojik, felsefi ve ahlak düşünceleriyle, teşkilatlanma biçimleriyle Katolik Kilisesi içinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.³⁰⁷

Cizvitlerde en büyük otorite olarak Papa kabul edilir. Papa'dan sonra ise tarikatın kontrolü genel kongrenin eline verilmiştir. Loyola, Constitutions'da tarikatın genel başkanı da dahil olmak üzere tüm üyelerin genel kongrenin emri altında olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸ Kongre, tam yasama yetkisine, daha büyük konulardaki meseleleri kalıcı olarak yürürlüğe koyma, Cizvit anayasasının (Constitutions) bazı bölümlerini değiştirme ya da kaldırma, yeni kararnameleri yürürlüğe koyma gibi etkileri vardır. Kongre, tarikatın genel başkanı (yüksek general de denilir), genel başkan yardımcısı, tüm asistanlar ve eyaletlerden sorumlu kişiler, her eyaletten eyalet cemiyeti tarafından seçilen iki seçmen ve bağımsız eyalet ve misyonların temsilcilerinden oluşmaktadır. Genel kongrenin toplantıları düzenli aralıklarla yapılmamaktadır.³⁰⁹

Kaynaklarda “Yüksek General” adıyla geçen tarikatın genel başkanı son derece merkezileşmiş yönetimin başındadır. Genel başkan, genel kongre tarafından ömür boyu süreyle seçilir ve ancak ciddi bir sebepten dolayı genel kongre tarafından görevden alınır. Başkanın otoritesi anayasalarında tanımlandığı şekliyle çok geniştir. Üyelerin kabulü veya reddedilmesi, tüm düzen ile ilgili nihai kararın verilmesi ve tüm yüksek rütbelilerin atama ve kaldırma yetkilerine sahiptir.³¹⁰ Genel başkan, tarikatın tüm idari ve diğer işlerinden sorumludur, ayrıca alt birimlerin görev ve sorumluluk alanlarını belirler, görevlilerin sahip oldukları yetkilerin sınırlandırılması ve kaldırılmasından yetkilidir, eğitim kurumlarının açılıp kapanmasına da karar verir. Genel başkan bu görevi hayatı boyunca sürdürür, ölümü üzerine yeni başkan seçilir. Genel başkanın görevden alınması Papa ve genel kongrenin kararına bağlıdır, bir başkan ancak çok ciddi bir suç işlemişse görevinden uzaklaştırılır.³¹¹

Cizvit tarikatı, merkezi otoriteye yakınlık bakımından dört farklı dereceden oluşmaktadır. Birinci derecede “Yeminli Rahipler” isimli mal edinmeme, evlenmeme ve Papa'ya itaat yemini etmiş din adamları sınıfı yer almaktadır. Bu sınıftaki rahipler tarikatın

³⁰⁷ Güngör, a.g.e., 34.

³⁰⁸ Yel, A. M. (1998). “Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler”. *Divan*, 2, 36.

³⁰⁹ Broderick, J. F., Lapomarda, V. A. (2002). Jesuits. *New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), (Vol. 7). Washington: Gale, 779.

³¹⁰ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 779.

³¹¹ Güngör, a.g.e., 56-57.

genel başkanı ya da yardımcıları olabilir ve başkanlık seçiminde oy kullanabilme hakkına sahiptirler. İkinci derecede “Manevi Yardımcılar” isimli Yeminli Rahiplere yardımcı olan sınıf yer almaktadır. Bu sınıf ayrıca rahiplik hizmetinde bulunmak ve Cizvit evlerinin düzeninden sorumlu olmuşlardır. Üçüncü derece de ise “Kardeşler” isimli sınıf bulunmaktadır. Bu sınıf rahip değildir. Cizvit evlerindeki işlerin sorumluluğu onlara aittir. Son olarak dördüncü derecede genç ve eğitim almaya devam eden Cizvit üyeleri bulunmaktadır. Teoloji ve felsefe başta olmak üzere sosyal bilimler ya da diğer bilim alanlarında eğitim alan Cizvitler sonrasında başarı seviyelerine göre Yeminli Rahip ya da Manevi Yardımcı sınıflarına geçiş yapabilmişlerdir.³¹²

Özetle Cizvit tarikatının hiyerarşik yapısında en üst sırasında “genel kongre” yer almaktadır (Papa’dan sonra en yetkili kurum). İdari yapının en yukarisında ise yetkisini genel kongreden alan “genel başkan” bulunmaktadır. Bunlardan sonra ise sırasıyla genel başkan vekili, temsilci yardımcıları, taşra sorumluları, rektörler ve ev sorumluları gelmektedir.³¹³

Cizvit Tarikatı’nın kurallarını içeren Constitutions’a göre Cizvit adayları uzun bir eğitim ve öğretim sürecinden geçmeliydi. Tarikata yeni üyelerin seçilmesinde de titizlikle davranılmaktaydı. Loyola yeni üyelerin özenle seçilmesini ve zorunlu bir eğitimden geçirilmesini istemiştir. Loyola’nın vurguladığı zorunlu eğitim yaklaşık 15 yıl gibi bir süreci kapsamaktaydı. Cizvit adayı iki yıl acemilik döneminin ardından felsefe eğitimi, beşeri bilimlerinden birinde uzmanlaşma sonrasında ise staj ve dört yıllık teoloji eğitimi almalıydı. Bu süreçten sonra Cizvit adayı bir yıl süren ikinci bir adaylık dönemine giriyordu. Bu eğitimin neticesinde aday fakirlik, bekaret ve Papa’ya itaat yemini ederek bir Cizvit üyesi olmaktadır.³¹⁴

Aynı zamanda Cizvit Tarikatına yeni üyelerin kabul edilmesinde ve iş bölümünün yapılmasında adayların manevi yapıları dikkate alınmış, Spiritual Exercises’da yer alan kriterlere göre bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Adaylar, 8 ila 30 gün süreyle Spiritual Exercises’a uygun bir şekilde yaşayarak bir testten geçmeleri gerekiyordu. Ancak bu sınavdan geçebilenler Cizvit eğitimi alamaya hak kazanıyordu.³¹⁵ Cizvit adayları

³¹² Yel, a.g.m., 37.

³¹³ Güngör, a.g.e., 54-55.

³¹⁴ Donnelly, a.g.m., 421; Tümer, a.g.m., 41.

³¹⁵ Yel, a.g.m., 38.

Loyola'nın ruhsallığını ve askeri düzen ile itaatkarlığını da yansıtmalıydılar. Adayların sağlıklı, yakışıklı ve hitap yeteneğine sahip olmaları gerekmekteydi. Kötü bir karaktere sahip ya da imanında ufak bir zayıflık olan kişinin Cizvit üyesi olması mümkün değildi.³¹⁶ Cizvit adaylarının bu şekilde uzun bir deneme ve sınavdan geçerek kabul edilmelerini isteyen tarikat, kadınların tarikata alınmasını istememişlerdir.³¹⁷

Cizvitler fakirlik, bekaret ve dine bağlılık hususlarını kendilerine ana ilke olarak edinmekle birlikte Papa'ya ve tarikata koşulsuz şartsız itaat ilkesini benimsemişlerdir. Bununla birlikte tarikat bir ordu gibi disiplinli bir şekilde örgütlenmiştir.³¹⁸ Sorgusuz sualsiz mutlak asker tarzında bir itaat anlayışı tarikatın önemli bir unsuru olmuştur. Tarikatın her bir üyesi Papa'ya ve düzenin liderine hiç sorgulamadan itaat etmesi Cizvitlerin en önemli hükmü haline gelmiştir.³¹⁹ Kuruluşunun doğası nedeniyle Loyola özellikle itaat erdemini vurgulamıştır. Ancak Cizvitlerin itaat anlayışı askeri değil dinsel özelliktedir.³²⁰

Ignatius Loyola, tarikatta sayıdan daha çok kaliteye önem vermiştir. Nitekim Cizvitler hızla genişlemeye başlamıştır. 1556 yılında Cizvitler İtalya, İspanya, Portekiz, Fransa, Almanya, Benelüks ülkeleriyle birlikte Hindistan, Brezilya ve Afrika'ya yayılmışlardır. 1626 yılında Cizvitlerin sayısı 15 bin 544'e ulaşmış ve bundan sonraki 130 yıl boyunca sayıları yavaş ancak düzenli bir şekilde artış göstermeye devam etmiştir. Bu şekilde dünyanın hemen her köşesinde faaliyette bulunmuşlardır.³²¹

Dinsel yaşama birçok yenilik getiren tarikat değişen koşullara ayak uydurmak ve hareket özgürlüğü kazanmak amacıyla zorunlu oruç, bir örnek giysi, korolu ayin ve pişmanlık duaları gibi Kilise'nin Orta Çağdan kalma uygulamalarını ortadan kaldırmışlardır. Esneklik anlayışları sayesinde Cizvitler, dünyanın her tarafındaki kilise kuruluşlarıyla beraber çalışabilmişlerdir.³²² Sahip oldukları hareket özgürlüğünün yanında "yürümek" önemli bir unsur olmuştur. Yürüme eylemi Cizvit rahiplerin olgunlaşmalarında önemli bir ibadet olarak kabul edilmiştir. "*Yürüyün rahiplerim*" diyen Loyola, Cizvitleri dünyanın farklı bölgelerine göndermiştir. XVI. yüzyıldan beri devam etmekte olan yürüme

³¹⁶ Linder, a.g.m., 423.

³¹⁷ Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 22.

³¹⁸ İnalçık, a.g.e., 227.

³¹⁹ Linder, a.g.m., 420.

³²⁰ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 780.

³²¹ Donnelly, a.g.m., 421.

³²² Hopkins, Moore, Halidi, Ferruh, a.g.e., 22.

eylemleri sayesinde pek çok yeni coğrafi bölge keşfetmişlerdir. Keşfettikleri yeni bölgelerdeki insanlar Cizvitler sayesinde batılıların kendileriyle iletişim kurabileceği bir dile ve üsluba kavuşmuşlardır.³²³

Son büyük Orta Çağ manastır tarikatı olan Cizvitler, Loyola'nın bakış açısıyla manastır hayatına bir değişim ve gelişim getirmişlerdir. Loyola'nın bakış açısıyla eski manastır idealleri olan dünyadan elini eteğini çekme ve tefekkürün yerini dünyada eylem vurgusu almıştır. Aktif bir yaşama vurgu yapan bu düşünceye göre Cizvitler bir manastır içinde soyutlanmayarak dünyada misyon konusunda aktif oluyordular.³²⁴

Entelektüel ağırlıkları ve siyasal becerileri sebebiyle Cizvitler Avrupa'da yüksek mevkilere ulaşarak kralların sarayında nüfuz elde etmeyi başarmışlardır.³²⁵ Dünya çapında örgütlenmeye giden tarikat kuruluşundaki pratik düşünceyle hükümdarları ve hükümet makamlarını etkileri altına almışlardır. Avrupa'da prenslerin saraylarında vaiz ya da öğretmen olarak yerleşmişlerdir. Zamanla hükümdarları, idare sınıflarını, üniversiteleri ve aydın çevreleri etkilemişlerdir. Hükümdarlarının güvenlerini kazanmışlardır. Bu şekilde Cizvitler hükümdarlar nezdinde kazandıkları nüfuz sayesinde devletlerin politikalarını etkilemişlerdir.³²⁶

Cizvitler zamanla isteksizce kraliyet itiraftıları (günah çıkartan papaz) olmuşlardır. Büyük ölçüde bu pozisyonlarını tekelleştirmişlerdir. Böylelikle III. Henry'den XV. Louis'e kadar iki yüzyıl boyunca tüm Fransız krallarının kraliyet itiraftıları olmuşlardır. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Alman imparatorlarına, 1579'dan sonra tüm Bavyera düklerine, Polonya ve Portekiz yöneticilerinin çoğuna, XVIII. yüzyıl boyunca İspanyol krallarına, İngiltere'de II. James'e ve Avrupa'daki birçok yönetici ve soylu ailelerde bu görevi yerine getirmişlerdir.³²⁷

Cizvitler Hristiyanlığı yeni ülkelerde yayma konusunda önemli başarılar elde etmişlerdir. Keşifler çağında Cizvit rahipler, İspanyol ve Portekizli keşiflerle birlikte yeni kıtalara yolculuklar yapmıştır. Cizvit rahipler, Hristiyanlığa yeni kişileri kazanmak için Asya, Afrika ve Amerika kıtalarına gitmişlerdir. Bu yolculuklarıyla aynı zamanda Avrupalı

³²³ Çavdar, a.g.m., 34-35.

³²⁴ Lindberg, a.g.e, 345.

³²⁵ Roberts, J. M. (2009). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 322.

³²⁶ İnalçık, a.g.e., 227.

³²⁷ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 783.

tüccar ve askerilerin emperyalizmine de yararlı olmuşlardır. Cizvit rahipler gittikleri ve ziyaret ettikleri yeni bölgelerin tarihi ve coğrafi araştırmalarını yapmışlardır.³²⁸ Bununla birlikte Latince ya da Avrupa dilleri konusunda herhangi bir kısıtlamaya gitmeyen Cizvitler, gittikleri bölgelerde ilk iş olarak dil öğrenmişlerdir. Onlara göre Tanrı tüm dilleri biliyordu ve tüm dillerde dua etmek mümkündü. Dil öğrenmekle kalmayan Cizvitler, gittikleri bölgelerin kültürünü, bilimsel bilgilerini, tıbbını, el sanatlarını, dahası şarkı ve danslarını öğrenerek Avrupa'daki okullarına taşımışlardır.³²⁹

3.4. Cizvitlerin Çalışma Alanları

3.4.1. Cizvitler ve Misyonerlik

Cizvit anayasasında tarikat, misyoner bir topluluk olarak tanımlanmıştır. Cizvitlerin bu mesleği çeşitli yerlere seyahat etme ve ruhların kurtuluşu için umudun olduğu dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşamaya istekli olmayı gerektirmiştir. Loyola, Hristiyanlık ve Katoliklik dışındaki toplumların dönüşümüne hayati derecede önem vermiştir. Bu sebeple de tarikatın kuruluşundan aylar sonra Francis Xavier'ı üç arkadaşıyla birlikte Doğu'ya göndermiştir. Ignatius vefat ettiği sıralarda takipçileri İncil'i Afrika, Asya ve Yeni Dünya'ya yaymaktaydı.³³⁰

Cizvit Tarikatı zamanla dünyanın büyük irşat ve misyoner topluluklarından biri haline gelmişlerdir. Cizvit misyonerler sayesinde Katolik Hristiyanlık, Hindistan'dan Çin'e Uzak Doğu'dan yeni keşfedilen Amerika kıtasına kadar yayılmayı başarmıştır.³³¹ Bu şekilde dünyanın farklı bölgelerine yayılan Cizvitlerin ana gayesi Katolik Hristiyanlığı yaymak olmuştur. Bu nedenle de yoğun misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca Cizvitler kimi ülkelerde Protestanlığa karşı çalışmaya devam etmişlerdir.

Cizvit misyonerler Katolik inancını yaymak amacıyla dünyanın farklı ülkelerine gitmekle beraber Protestan ülkelerde de faaliyette bulunmuşlardır. Sadık Katoliklere yol göstermek ve onları güçlendirmek; Britanya Adaları, Hollanda, İskandinavya ve

³²⁸ Linder, a.g.m., 243.

³²⁹ Çavdar, a.g.m., 37.

³³⁰ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 783.

³³¹ Wells, H. G. (1972). *Kısa Dünya Tarihi Başlangıçtan 1946'ya Kadar*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Z. İshan). İstanbul: Varlık Yayınevi, 236-237.

devletlerin Protestanlığı desteklediği Almanya gibi bölgelerde geleneksel inancını (Katolikliği) terk edenleri geri kazanmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir.³³²

Avrupa'nın farklı bölgelerinde faaliyetlerine de devam eden Cizvitlerin çalışma alanlarından birisi de Polonya olmuştur. XVI. yüzyılda Polonya-Litvanya devletlerindeki Ortodoks halk Kiev'in yetkisini tanımış durumdaydı. Polonya'ya yerleşen Cizvit misyonerler kısa zamanda Protestan muhaliflerini bozguna uğratıp ardından 1565 yılı ve sonrasında Ortodoks Hristiyanlarını Katolikliğe çevirmek için çalışmalar yapmışlardır. Ortodoks Hristiyanlığı için Roma Katolik öğretisinin savunuculuğu yapan Cizvitlerin kanıtlarını çürütmek güç bir iş olmuştur. Çünkü bu sıralarda Rus kilise kitaplarında bazı kopya ve çeviri yanlışlıkları bulunmaktaydı ve bu kitaplar her yerde aynı değillerdi. Cizvitler bu yanlışlıklara suçlayıcı bir tutum takınmışlardır.³³³

Misyonerler tarafından Asya kıtası çok daha yoğun ve kapsamlı bir şekilde Hristiyanlığa döndürülmeye çalışılmıştır. Cizvitler Küçük Asya, Yakın Doğu, İran, Tibet, Seylan, Burma, Malay Yarımadası, Siam, Çinhindi ve Doğu Hint Adalarına nüfuz etmişlerdir. Ancak esas gayretlerini Hindistan, Çin, Japonya ve Filipinler'e yöneltmişlerdir. Cizvitlerden Uzak Doğu'ya ilk ulaşan, dünyanın bu bölgesinde 12 yıl boyunca çalışan, Hindistan'dan Japonya'ya kadar yaklaşık 30 bin kişiyi Hristiyanlaştıran Francis Xavier'dır. Xavier çalışmaları neticesinde Pavlus'tan bu yana en büyük misyonerlerden biri olarak kabul edilmiş, Papa XI. Pius tarafından "Tüm Misyonun Koruyucusu" olarak tanımlanmıştır.³³⁴

Cizvit Tarikatı'nda Ignatius Loyola'dan sonra en önemli yere sahip olan ve saygı duyulan Francis Xavier³³⁵ (1506-1552), Hindistan ve Japonya'da misyonerlik görevini yerine getirmiştir. 1548-1549 yıllarında Japonya'ya ayak basan Francis Xavier, Budizm ve Şintoizm öğretilerine inanan Japon toplumunu Hristiyanlıkla tanıştırmıştır. Francis Xavier, Japonya'nın "bozulmamış bir dünya" olduğuna inanmış ve bu ülkeye ilk girenler arasında yer almıştır. Japon kültürü ve sahip oldukları onur kendisini büyülemiş ve Xavier,

³³² Broderick, Lapomarda, a.g.m., 783.

³³³ McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. (Altıncı Baskı). (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi, 509-511.

³³⁴ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 784.

³³⁵ Asil bir İspanyol ailesinden gelen Francis Xavier, Cizvit Tarikatı'nın ilk üyelerindendir. Ignatius Loyola, Xavier'ın etkin bir Tanrı hizmetkârı olacağını hemen fark etmiştir. Xavier, tüm zamanların en çok beğeni toplayan Cizvit müjdecisi olmuştur. Papa'nın elçisi olarak atanarak 1542'de Doğu Hint Adaları'na misyonerlik amacıyla gönderilmiştir. Malezya, Vietnam ve Japonya'da faaliyetlerde bulunmuştur. (Linder, a.g.m., 423-424).

Japonya'dan Kyoto'ya kadar yüzlerce kilometre süren yolu kar altınca çıplak ayakla yürüyerek geçmiştir.³³⁶

Francis Xavier, Japonların inandığı Şintoizm ve Budizm inançlarının Hristiyanlığa yakın olduğunu düşünerek onların Hristiyanlığa geçmesinin kolay olacağına inanmıştır. Ancak bu inancın aksine bu dinler arasında bir uçurum bulunmaktadır. Ayrıca Uzak Doğu toplumları yüzyıllarca kapalı bir toplum şeklinde yaşamıştır. Bu sebeple Xavier'ın işi düşündüğünden daha zor olmuştur. XVI. yüzyıl itibariyle Portekizlilerle iletişime geçen dünyaya açılmaya başlayan Japonya'da feodal beyler olan Daimyo'lar, kendisiyle birlikte Portekizli tacirleri de limanlara getireceği düşüncesiyle Xavier'e kapılarını açmışlardır. Daimyo'lar Portekizlilerden altın ve ateşli silahlar elde edebilmek gayesiyle misyonerlere vaaz ve vaftiz etme izni vermişlerdir. Xavier'ın yüz kadar Japon'u Hristiyanlaştırmasına rağmen Japonlar kendisine karşı çıkmışlardır. Bu şekilde Xavier zamanla Hristiyanlık ile Japon dinleri arasındaki farkların bilincine varmaya başlamıştır. Tüm bunlara rağmen 1551 yılının temmuz ayından itibaren soylular, saray kadınları ve okumuşlar arasından Hristiyanlığa geçenler olmuştur. Ancak bu kişiler Hristiyanlığı Budizmin yeni bir biçimi olarak kabul etmişlerdir. Budist rahipler ise Hristiyanlığı Çinliler öğretmedikleri için gerçek bir din olarak görmemişlerdir. Bu sebeple Xavier 30 ay kadar kaldığı Japonya'dan 1551 Ekim'inde Çin'e hareket etmiştir (Ancak Çin'e ulaşmadan 1552 yılında vefat etmiştir). Kendisinin yerini de başka Cizvit misyonerler geçerek Japonya'daki çalışmalara devam etmişlerdir. Cizvit misyonerler pek çok Japon'u Hristiyanlığa geçirmişlerdir. Fakat sonuçları hep geçici olmuştur. 1570 yılı sonrasında Cizvitler bir Daimyo'yu Hristiyanlaştırmayı başarmıştır. Japon devletinin yeniden yapılanmasıyla birlikte Hristiyanlaşma artmıştır. Hristiyan ruhban sınıfı da oluşmaya başlamıştır. XVI. yüzyılın sonlarında Japonya'da Hristiyan sayısı 150 bine ulaşmıştır. Japon devletinin yeniden kuruluşunun ardından Hristiyanlık engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü Cizvitlerin, Daimyolar üzerindeki etkisinden, senyörlerin muhalefetini desteklemelerinden ve olası bir Portekiz saldırısını kolaylaştırmalarından korkulmuştur. Ayrıca Japonya'da Şintoizm ve Budizmin ortadan kalkması istenmiyordu. Bu gibi nedenlerle 1587'de çıkan bir fermanla Cizvitler bu ülkeden kovulmasına karar verilmiş ancak bu ferman uygulanmamıştır. Bu tarihten itibaren Japonya'da Hristiyanlık engellenmeye devam etmiştir. XVII. yüzyılda bu

³³⁶ Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*. (Çev. M. Cedden). Ankara: İmge Kitabevi, 75-76, 79; Kuşçuluo, A. (2007). "Japonya'da Hristiyan Misyoner Hareketleri (1542-1587)". *Bilimname*. 2, 139-151.

politika devam etmiş Japon Hristiyanlığı gizli bir şekilde devam etmiştir.³³⁷ Fransız misyonerler 1860'da Japonya'ya giriş yaptıklarında 30 bin Japon Hristiyan ile karşılaşmışlardır.³³⁸

Cizvit misyonerlerinin Uzak Doğu'da bir diğer faaliyet alanı olan Çin olmuştur. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Çin'de misyonerlikte bulunan Cizvitler Japonya gibi kapalı bir toplum olan Çin'de de hedeflerine ulaşmanın zorluklarının farkına varmışlardır. Öyle ki *“bir zenciye beyazlaştırmanın, Çin'i Hristiyanlaştırmaktan daha kolay”* olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple Cizvitler Çin'in Hristiyanlığa ters düşmeyen örf ve adetlerine uymaya ve Çince öğrenmeye karar vermişlerdir. Bu fikirleri destekleyen ve Çinlilerin dünyasına girmek isteyen İtalyan Cizvit Michele Ruggieri 1580'den itibaren Çin nezaketine uyarak, alçakgönüllü olarak, Avrupalı yerine Budist rahipler gibi giyinerek Çinlilerin gönlünü kazanmıştır. Ruggieri, 1583'te de Çin'deki ilk Katolik kilisenin temellerini atmayı başarmıştır. Çok geçmeden Ruggieri kendisi gibi İtalyan Cizvit Matteo Ricci ile tanışmış ve birlikte çalışmaya başlamışlardır. 1585 yılında ilk Hristiyanlığa geçiş yaşanmış, aynı yılın sonunda Hristiyan sayısı 20'ye ulaşmıştır. Bir yıl sonra ise sayıları 40 olmuştur.³³⁹

1601 yılı başlarında Cizvit Misyonerler aralarında bulunan İtalyan Cizvit bilgin Matteo Ricci'yle birlikte Pekin'de saraya kabul edilmişlerdir. Bu dönemde Çin sarayında gerçekleşen hanedan değişikliği Cizvit misyonerlerini pek etkilememiştir. Cizvit misyoner grubunun başı olan Johann Adam von Schall 1640-1664 yılları arasındaki uzun süreçte genç Mançu imparatoru ile dostluk kurarak imparatorluk yönetiminde az olsa da bir etkisi olmuştur. Bu şekilde Çin halkına Kitab-ı Mukaddes'i öğretmek isteyen Cizvitler, Çin imparatorluk sarayında bir saygınlığa sahip olmuşlardır.³⁴⁰ Çin Sarayı'nın ve Konfüçyüs öğretisinin yeni düşüncelere hoşgörüyü yaklaşma politikası Cizvit misyonerlere pek çok fırsat sağlamıştır. Fakat aynı zamanda Cizvit misyonerler de Çin'e önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.³⁴¹ Bu dönemde Çin takviminde birçok hatalar mevcuttu. Buna ek olarak başta matematik olmak üzere bilime önem verilmemiş ve teknik gerilemiştir. Matteo Ricci ilk olarak Eukleides düzlem geometrisini Çinceye kazandırmıştır. 1610'da Ricci'nin

³³⁷ Tanilli, a.g.e., 553-561.

³³⁸ Campbell, a.g.m., 38.

³³⁹ Tanilli, a.g.e., 563-565.

³⁴⁰ McNeill, a.g.e., 542.

³⁴¹ Roberts, a.g.e., 395.

ölümünün ardından Çin Cizvitlerinin genel amiri olarak Longobardo geçmiştir. O da Avrupa'dan Çin'e matematikçiler ve astronomlar getirmiştir. Rahipler teleskopla birlikte Galilei'nin buluşlarını tanıtmışlardır. Tycho Brahé'nin gezegenlerin Güneş'in çevresinde döndüğü sistemi kabul ettirmişlerdir. Bu şekilde Çin takvimini düzene sokmuşlar, sayı tablolarını yeniden yapmışlardır. Çin ay takvimi ile gregoryen güneş takvimini uzlaştırmışlardır. Cizvitler mühendis, mekanisyen ve topçu olup Çinlilere Avrupa usulü kale topları dökmeyi öğretmişlerdir. Cizvitler bu şekilde hizmetlerde bulununca 1692 yılında yayınlanan fermanla Çin halkının kiliselere gidip Tanrı'ya hizmet etmelerine izin verilmiştir. Böylece Çin'de Hristiyanlık kanunlaşmıştır. 1693 yılı itibariyle Cizvitler İmparatorluk sarayına yerleşmişler ve bir kiliseye sahip olmuşlardır. 1706-1716 yıllarında Fransız Cizvitler de Çin İmparatorluğu'nun haritasını hazırlamışlardır. Tüm bu gelişmelerin yanında Avrupa, Çin İmparatorluğunu ve Çin kültürünü Cizvit Gonzales de Mendoza'nın kitabı, Matteo Ricci'nin notları ve Trigault'un anılarıyla tanımışlardır.³⁴²

1662-1722 yıllarında saltanat sahibi olan Çin imparatoru K'ang-hsi'nin yönetiminde ise Cizvitler, ev sahiplerinin gözüne girebilmek için ihtiyatlı adımlarla çabalamışlardır. Başlangıçta hiç dinden söz etmeyerek dil öğrenmeye çalışmışlardır. Bu sırada Çin kıyafetleri giyerek iyi bir izlenim yaratmışlar ve sonrasında başarıyı yakalayabilmişlerdir.³⁴³ Çin'deki Cizvit misyonerler, Hristiyan öğretisiyle çatışmadığı sürece yerel gelenekleri ve törenleri hoş karşılamışlardır. Çin'de yapılan atalarına ve Konfüçyüs'e saygı törenleri Cizvitlere göre dinsel karakterde törenler olarak görülmemiştir. Sivil törenler olarak kabul edilerek Hristiyanlığa geçmiş Çinlilerin bu törenlere katılması yasaklanmamıştır. Cizvitlerin bu politikası Hristiyan çevreler, özellikle de Fransiskanlar tarafından tepkiye neden olmuş ve Papa'ya şikayet edilmişlerdir. Uzunca bir süre Papa, tarafları uzlaştırmaya çalışmış ancak bunu sağlayamayınca 1715'te Cizvitler aleyhinde bir karara varmıştır. Bu sırada aynı sorun Çin İmparatoruna da sunulmuş, imparator Cizvitlerden yana bir tutum takınmıştır. Çin İmparatoru aynı zamanda Cizvit tutumunu benimsemeyen Hristiyan misyonerlerin ülkesine girmesini yasaklamıştır. Bu sebeple 1715'ten sonra Cizvitler haricindeki Papa'ya bağlı Katolik misyonerler Çin'de ya yasaklanmışlar ya da yasa dışı bir konuma düşmüşlerdir. Bazı misyoner gruplar ise yasal olmayan yollarla Çin'e girmeyi başarmış ancak sadece aşağı sınıftan kişilerle iletişime geçebilmişlerdir. Cizvitler ise Çin sarayında az sayıda olmakla birlikte gökbilimci olarak

³⁴² Tanilli, a.g.e., 566-571.

³⁴³ Roberts, a.ge., 395-396.

görev almışlardır. Bu görev, Cizvitlerin 1773'te Papalık tarafından dağıtılmasının adından Lazarist tarikatına verilmiştir.³⁴⁴

Hindistan'da Cizvitler sadece sahil boyunca değil, aynı zamanda ülkenin iç kısımlarına da nüfuz etmeye başarmışlardır. Ekber Şah'ın hakimiyetindeki Hindistan'a 1579'da İtalyan Cizvit Rudolf Acquaviva ve üç arkadaşı misyon görevini yerine getirmek üzere gönderilmiştir. İki yüzyıl boyunca Cizvitler Hindistan'da misyonerlik çalışmalarını yerine getirmeye emek sarf etmişlerdir. Madura'da İtalyan Cizvit Robert de Nobili, 1606'da inkültürasyonun yeni yöntemini kullanarak ünlü ve önemli bir göreve başlamıştır.³⁴⁵

Coğrafi Keşifler döneminde yeni kıtaların keşfiyle birlikte ve sonraki dönemlerde ele geçirilen bölgelerin yerli halkları misyonerler tarafından yoğun bir şekilde Hristiyanlaştırılmaya çalışılmıştır. Keşifler çağında altın bulma çabasındaki fatihlerin ilk hızlarının geçmesiyle birlikte onların oynadığı rol misyonerlere geçmiştir. Diğer Hristiyan tarikatları gibi Cizvitler de din adamları aracılığıyla yerlilerin hem ruhlarını kurtarmak hem de onlara Avrupa'nın zanaatlarını öğretmek için bedenlerini uyarlaştırmak istemişlerdir. Bu amaçlar doğrultusunda Cizvitler Paraguay'da faaliyetlerde bulunmuşlardır. Paraguay'daki Cizvit misyonerleri kendi yararlarını düşünerek bölgede ilkel bir yaşam süren yerlilerden refah içinde büyük bir topluluk kurmayı planlamışlardır. Cizvit misyonerler kurdukları yönetimle yerlilerin emek ürünlerini Avrupa pazarlarında satmışlar, bu sayede kendi giderlerini karşılayabilmişlerdir. Çok geçmeden Cizvitler, Paraguay'daki düzenlerinden büyük karlar elde etmişlerdir. Bu sıralarda Amerikan yerlileri keşiflerle birlikte gelen salgın hastalıklara karşı fazlasıyla dirençsiz durumdaydılar bu sebeple çoğu yerli hayatlarını kaybederek yok olmuştur. Paraguay'daki Cizvit misyonerler arasında "bakterilerin yayılmasından çok manevi hastalıkların yayılmasını" önlemek amacıyla yerlilerin topraklarından ayrılmasını engelleyerek karantina uygulamışlardır. Bu şekilde bazı salgın hastalıkları önleyebilmişlerdir.³⁴⁶ Cizvitlerin Güney Amerika'da Paraguay'dan başka misyonerlikte buldukları bir başka bölge Brezilya olmuştur. 1549'da Portekizli Cizvit Manuel de Nobrega ile beş arkadaşı Brezilya'ya ulaşmıştır. 1597'ye kadar misyoner sayısı 120'ye yükselmiştir. Bu bölgede Cizvitlerin yerlilerin ve Afrika'dan getirilen kölelerin dönüştürülmesi ve eğitilmesinde önemli hizmetleri olmuştur. Cizvitler zamanla

³⁴⁴ McNeill, a.g.e., 624-626.

³⁴⁵ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 784.

³⁴⁶ McNeill, a.g.e., 513-515.

ülkenin temel eğitimcileri olmuşlardır. Brezilya kültürünün ve ulusunun evriminde Cizvitler rol oynamıştır. 1567’de Peru ve 1572’de Meksika ilk kalıcı Cizvit misyonları haline gelmiştir. Misyonerlerin sayıları 1625’te 908’e, 1710’da 1768 ulaşarak bu bölgelerden daha geniş bölgelere kademeli olarak yayılmışlardır. Cizvitlerin gelişinden kısa bir süre sonra okulları Lima ve Mexico City’de ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında İspanyol Amerika’sında Cizvit kontrolü altında iki üniversite, 79 kolej ve 16 papaz okulu vardır. Cizvitler Güney Amerika ile sınırlı kalmayarak faaliyetlerini Kuzey Amerika’ya da taşımışlardır.³⁴⁷

Cizvit misyonerler Afrika’da batı ve doğu kıyılarındaki Portekiz yerleşimlerinde, Kongo’da ve Madagaskar adasında çalışmışlardır. Ayrıca kıtanın kuzey kıyısına, Fas ve Mısır’a erken dönemlerde ulaştılar. Loyola ilk misyoner gruplarından birini de Etiyopya’ya göndermiştir.³⁴⁸

Cizvit misyonerler gittikleri ülkelerde okullar ve kiliseler açarak yerel halkı kendi öğretileri çerçevesinde eğitmişlerdir. Ancak bununla sınırlı kalmayarak gidip gördükleri yerleri, tanıdıkları insanları ve öğrendikleri bilgileri yazdıkları mektuplarla Avrupa’ya taşımışlardır. Bu sayede Avrupalı krallar ve tacirler dünyanın neresinde, nasıl insanlarla karşılaşacağını ve nasıl bir zenginlikle karşılaşacağını öğrenmişlerdir. Dahası Cizvitler buldukları bölgeleri işgal eden Avrupalı krallar ve askerler ile yerel halk arasında bir köprü oluşturmuşlardır. Bu sebeple Cizvitler özellikle sömürgelerde yerel ticaretin, politikanın, eğitimin kaçınılmaz bir parçası haline gelmişlerdir.³⁴⁹

Cizvit misyonerlerin Çin ve Japonya gibi Uzak Doğu ülkelerinde Hristiyanlığı yaymak için uyguladıkları yöntemler misyonerlik tarihinde büyük bir yere sahiptir. Cizvit misyonerlerin yüzyıllar boyunca Avrupa kültürüne kapalı olan bu ülkelere nüfuz etmesi oldukça güç olmuştur. Bu sebeple de Cizvitler bu toplumlara ulaşmak için Hristiyanlığı onların kültürlerine uyarlamışlardır. Hristiyan inancını, mesajlarını ve hayat tarzını Uzak Doğu toplumlarının kültürlerine adapte etmeye çalışmışlardır. Hristiyan inancını Batılı olmayan sembollerle, sistemlerle ve sosyal yapılarla toplumlarla sunmuşlardır. Sonraki

³⁴⁷ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 785.

³⁴⁸ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 784.

³⁴⁹ Çavdar, a.g.m., 37-38-39.

yüzyıllarda “İnkültürasyon” adını alacak olan bu uygulamada Cizvitler tarihi bir tecrübeye sahip olmuşlardır.³⁵⁰

Neticede Cizvitler, misyonerlik çalışmalarıyla Roma Kilisesini denizaşırı ülkelere hızla ulaştırmıştır. Bu faaliyetlerle Meksika, Orta ve Güney Amerika, Afrika, Hindistan, Doğu Hint Adaları, Uzak Doğu'nun bir bölümü ve Filipinler'in büyük bölümü Roma Kilisesi'ne bağlanmıştır.³⁵¹

3.4.2. Cizvitler ve Eğitim

Ignatius Loyola, Kudüs seyahati dönüşünde önce kendi eğitimi üzerine düşünerek çalışmaya başlayıp Avrupa'nın önemli yerlerinde eğitim görmüştür. Kendi eğitiminin ardından Loyola, takipçilerinin eğitimiyle, daha sonra tüm insanlığın eğitimiyle ilgilenmeye başlamış ve kişilerin Kilise'ye dönmesini sağlayacak eğitim sisteminin temellerini atmıştır.³⁵² Böylelikle Cizvitlerin misyonerlik dışındaki en önemli diğer faaliyet alanı eğitim ve öğretim olmuştur. Cizvitler kurdukları eğitim müesseseleriyle öne çıkmışlar ve Katolik kilisesinin başlıca öğretim teşkilatı haline gelmişlerdir.³⁵³

Neredeyse en başından beri eğitim tarikatın temel işi olmuştur. Başlangıçta Loyola eğitim alanında böyle bir konsantrasyon öngörmemiştir. Fakat zamanın ihtiyaçları, Papa'nın, piskoposların ve laik çevrelerin teşvik etmesiyle Loyola'nın görüşlerinin yönü değişmiştir. Ve Loyola'nın genel başkanlığı zamanında tarikat kararlı bir şekilde eğitime adanmıştır. 1579 yılında 144 Cizvit koleji; 1626'da ise 444 kolej, 56 papaz okulu ve 44 eğitim evi; 1749'da 669 kolej, 176 papaz okulu ve 61 eğitim evi bulunmaktaydı. Kolejler çoğunlukla ortaöğretim düzeyinde eğitim vermiştir. Ancak 1749'da 24 üniversite tamamen veya kısmen Cizvit kontrolüne girmiştir.³⁵⁴

Cizvit eğitimi, tarikatın misyonerlik idealinin en önemli parçasını oluşturmuştur. Ve bu durum Cizvit eğitim sistemine kendine özgü bir karakter kazandırmasını sağlamıştır. Bu eğitim anlayışının temelini Ignatius Loyola'nın ruhaniyeti, mistisizmi, sahip olduğu dünya

³⁵⁰ Güngör, A. İ. (2002). “Kilise'nin Yeni Misyon Anlayışında İnkültürasyon'un Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 173-177; Güngör, a.g.e., 206-207.

³⁵¹ Linder, a.g.m., 424.

³⁵² Güngör, a.g.e., 80.

³⁵³ Tümer, a.g.m., 41.

³⁵⁴ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 781.

görüşü ve misyoner hedefleri oluşturmaktadır. Cizvit eğitim felsefesine, Loyola'nın dünya görüşü ilham kaynağı olmakla birlikte bu eğitimin hedeflerine de yön vermiştir. Cizvit Tarikatı, eğitim aracılığıyla kişide başlayan ruhani yenilenme sürecine toplumsal bir boyut kazandırarak devam etmesini ve insanlığın kurtuluşuyla sonuçlanmasını tasarlamaktadır. Bununla birlikte tarikat topluma yetenekli liderler sunmayı ve onları bu yolla etkileyerek Kilise'ye sevk etmeyi amaçlamaktadır.³⁵⁵ Loyola, dinsizlikle savaşmak için gençlerin iyi yetiştirilmesinin önemi vurgu yapmış ve bütün eğitim kurumlarının Cizvitler tarafından yardım görmesini ileri sürmüştür.³⁵⁶ Ignatius Loyola ayrıca Cizvit Tarikatı'nın Anayasası konumundaki Constitutions eserinin dördüncü bölümünü Cizvit eğitimine ayırmış ve bu bölümde Cizvit okullarının gelecekte rahip ve misyoner olacaklar ile diğerlerinin eğitiminin genel kurallarından bahsetmiştir.³⁵⁷

Tüm Cizvit okullarındaki organizasyon, yöntem ve konular için tekdüze normlar 1599 tarihli Ratio Studiorum'da (Eğitim Planı) ortaya konulmuştur. Bu okullarda önem beşeri bilimler üzerinedir. Kraliyet ailesinden fakir aile çocuklarına kadar her sınıftan öğrenci öğrenim görmüştür. Eğitim ücretsiz verilmiştir. Öğrencilerin çok azı yatılı okula gitmiştir. 1749'da sadece dörtte bir okul yatılı kabul etmiştir. Rahip eğitimi de büyük ölçüde Cizvit sorumluluğu haline gelmiştir. Rahip okullarının en bilineni ve tüm Cizvit eğitim kurumlarının en göze çarpanı Roma Koleji (Roman College) olmuştur. 1551'de kurulan ve Gregoryen Üniversitesi olarak da bilinen bu okul XII. Gregory döneminden beri ilk modern rahip okulu idi.³⁵⁸

1548'de Cizvitler Messina'da ilk yüksek öğrenim kurumlarını açmışlardır. Bunu kısa bir süre sonra Roma'daki kolejleri izlemiştir.³⁵⁹ 1551 yılında Ignatius Loyola tarafından Cizvit kolejlerinin prototipi olarak tasarlanan Roma Koleji'nin öğrenci sayısı bir sonraki yıl 300'e ulaşmıştır. Başlangıçta dilbilgisi ve beşeri bilimlerin öğretimi tasarlanmış olmasına rağmen 1553 yılında felsefe ve teoloji dersleri vermeye başlamıştır. Ayrıca 1552 yılında Loyola, Almanya'nın gelecekteki misyonerlerinin eğitimi için Alman Kolejini kurmuştur.³⁶⁰ 1570 ve 1580'lerde Cizvit eğitim anlayışı Almanya'da Papalığın

³⁵⁵ Güngör, a.g.e., 81, 83.

³⁵⁶ Kanad, H. F. (1963). *Pedagoji Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 267.

³⁵⁷ Alatlı, A. (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler – II*. İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, 657.

³⁵⁸ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 781.

³⁵⁹ Flinn, a.g.e., 383.

³⁶⁰ Dalmases, C. D. (2002). Ignatius of Loyola, St. *New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), Volume 7, Washington: Gale, 313.

kontrolündeki ilahiyat fakülteleri için bir model olmuşlardır. Tarikatın eğitim alanındaki girişimleri sadece Roma Katolikliğine yeni bir örgün eğitim çağı başlatmakla kalmamış, aynı zamanda günümüze kadar ulaşacak bir üne kavuşmuşlardır.³⁶¹

1551'de Loyola'nın açtığı Roma Koleji'nin (Roman College) devamı günümüzde Cizvitlerin en önemli eğitim kurumları ve üniversitelerinden biri olan Gregorian Üniversitesidir. Bu üniversite ismini Papa XIII. Gregory'nin adından almıştır.³⁶² Bu üniversitesi Karşı Reform sürecinde stratejik bir rol oynamıştır. Cizvitler aynı zamanda Hollandalı Canisius'un Viyana ve Prag'daki faaliyetleri neticesinde bu bölgelerde eğitim alanında rakipsiz bir hale gelmişlerdir.³⁶³

1556 yılında Paris'te bir Cizvit üniversitesi kurulmuştur. Ardından Leuven, Köln, Padova, Alcalá, Valencia ve Coimba üniversiteleri kurulmuştur. Coimba Üniversitesi, Portekiz Kralı III. Joao'nun davetiyle açılmıştır. Bu üniversite Portekiz sömürgeciliğinin neferlerini yetiştirmiştir. Ayrıca Cizvitler sömürge bölgelerinde kurdukları okullarda iki farklı sistem geliştirmişlerdir. Bu okullara gelen yerli öğrenciler için ayrı, Avrupalı öğrenciler için ayrı bir eğitim programı geliştirmişlerdir. Avrupalı öğrenciler yönetim dersi başta olmak üzere tüm dünyayı kapsayan bir coğrafya eğitimi de almışlardır.³⁶⁴

1626 yılına gelindiğinde Cizvit üye sayısı 15 bin 544'e ulaşmakla birlikte Cizvit kolejlerinin sayısı 400'ü bulmuştur. 1749 tarihinde ise İlahiyat fakültelerinin dahil olmasıyla 800 olmuştur. Cizvit kolejleri her sınıftan insana açık olmuş ve eğitimin parasız yürütülmesi kararlaştırılmıştır. XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyıl başlarında Katolik Avrupa'da eğitilmiş insanları büyük bir çoğunluğu Cizvit kolejlerinden mezun olmuştur.³⁶⁵

Cizvitler sundukları yüksek eğitim düzeyindeki kurumlar sayesinde hem Katoliklerin eğitim düzeylerini yükseltmişler hem de toplumda fikir üreten kişilerin Roma Katolik Kilisesi'ne kazandırılmalarını sağlamışlardır. Bu okullarda eğitim gören seçkin sınıflara mensup öğrenciler böylelikle Katolikliğe kazandırılmıştır. Cizvit okulları çok kısa bir zaman zarfında sahip oldukları yüksek standartlar ve kazandıkları başarılarla ünlenmeye başlamıştır. Cizvitler aynı zamanda çocuklara özel bir ilgiyle yaklaşmışlardır. Ve çok

³⁶¹ Lindberg, a.g.e., 347.

³⁶² Güngör, a.g.e., 90.

³⁶³ Davies, a.g.e., 545.

³⁶⁴ Çavdar, a.g.m., 37.

³⁶⁵ Donnelly, a.g.m., 421.

geçmeden şu deyiş kişilerin hafızlarına yerleşmiştir: “Bir çocuğu bana yedi yaşına kadar ver, hayatı boyunca Katolik kalacaktır.”³⁶⁶ Cizvitler bu şekilde sahip oldukları akademik itibarları “Avrupa’nın okul yöneticileri” olarak bilinmelerine neden olmuştur.³⁶⁷ Böylelikle Katolikliği sağlamlaştırmak ve yaymayı hedefleyen Cizvitler, Avrupa’nın en iyi okullarını kurarak Protestan ailelerin bile bu okullara çocuklarını göndermelerine neden olmuşlardır.³⁶⁸

Cizvitlerin eğitim alanındaki başarıları tarihlerinde büyük bir yer tutmaktadır. Eğitim yöntemleri “Ratio Studiorum” (Çalışma Planı) isimli programlarında yer bulmaktadır. Bu program tam bir pedagoji sistemidir ve Loyola’nın kendisi tarafından en düşük gramer sınıfından felsefeye kadar tüm alanları kaplamaktadır ve daha sonra haleflerinden birisi olan Claudio Acquaviva tarafından detaylandırılmıştır. XX. yüzyılın en önemli pedagoglarından biri olan Compayre, Cizvit eğitimi sadece ezberleme sistemi olarak görmüştür.³⁶⁹ Claudio Acquaviva, tarikatın genel başkanlarının okullara karışabileceklerini ve her Cizvit’in bulunduğu yerdeki okullar hakkında genel başka bilgi vermesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁷⁰

1599 tarihli Ratio Studiorum’da Cizvit eğitimi Rönesans hümanizminin sadeleştirilmiş halidir. Öğrencilerinin derslere devamını isteyen bu eğitim programı öğrencileri adım adım ileriye götürmeyi planlamıştır.³⁷¹

Cizvit okullarının eğitim dili Latince dir. Eğitimin ilk sınıflarından itibaren Latince öğrenimine önem veren Cizvitler bunun yanında Yunancanın öğrenilmesini de desteklemişler ve okullarında eğitim programına Yunancayı da eklemişlerdir.³⁷² Öğrencinin Latinceyi öğrenip yazması Cizvitlerin en büyük isteği olmuştur. Eğitimin özünü oluşturan Latince ve Yunanca dışında ana öğrencilerin anadili ihmal edilmiş, hatta anadilde konuşma yasaklanmıştır.³⁷³ XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Cizvit eğitim programında Almanca yer almamıştır. Tarih, coğrafya ve matematik gibi dersler de

³⁶⁶ Linder, a.g.m., 423.

³⁶⁷ Broderick, Lapomarda, a.g.m., 781.

³⁶⁸ Ata, B. (2015). “Eğitimin Tarihsel Temelleri”. E. Karip (Editör). *Eğitim Bilimine Giriş*. Yedinci Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 60.

³⁶⁹ Campbell, a.g.m., 39.

³⁷⁰ Kanad, a.g.e., 267.

³⁷¹ Donnelly, a.g.m., 421.

³⁷² Korkmaz, B. (2016). “Cizvit Okullarında Dil Öğretimine Bakış”. B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 44-52.

³⁷³ Kansu, N. A. (2017). *Pedagoji Tarihi*. Ankara: Telgrafhane Yayınları, 86.

okullarının ilk kısımlarında bulunmuyordu. Ancak bu yüzyılda Protestan okullarıyla rekabet edebilmek için programlarına bu dersleri birer birer eklemişlerdir.³⁷⁴ Kilise tarihi ve Hristiyanlık tarihine önem veren Cizvitler, bu konular üzerine çalışarak pek çok eser kaleme almışlardır. Ayrıca misyonerlerin gittikleri bölgeler hakkında mektup, günlük, hatıra ve yıllık raporlar yazarak tarih alanına belgeler bırakıp katkıda bulunmuştur. Özellikle XVIII. yüzyıl sonrasında sayıca artan Cizvit tarihçi, Cizvitlerin tarih alanına önem verdiği ve okul programlarına tarih derslerini eklediğini göstermiştir.³⁷⁵

Okullarda seçilmiş yazarların seçilmiş parçaları öğrencilere okutulmuştur. Bir eserin sakıncalı olarak kabul edilen kısımları çıkartılarak yerine örnek alınacak bilgiler yerleştirilmiştir. Kitaplarda okunacak yerler işaretlenmiş okuma işlemi bittikten sonra kitaplar toplanarak bir sansür politikası uygulanmıştır. Eğitim programlarında dindar olmayan, Latin pagan yazarların eserlerine kusursuz Latinceyi dolayısıyla yer verilmiştir. Cizvitler eğitimleri altındaki öğrencileri dindar kılmak ve Hz. İsa'yı tanıtmak düşüncelerinde olmalarına rağmen pagan yazarların eserlerini okutmalarından dolayı kendileriyle çelişmişlerdir. Bu karşıtlığın üzerinden gelmek için de eserlere sansür politikası gütmeyi uygun görmüşlerdir.³⁷⁶

Cizvit okulları en başından itibaren beşeri bilimler, felsefe ve teoloji alanlarında titiz bir eğitim vermişlerdir.³⁷⁷ Eğitimin amacı dindar olmak ve ahlaklı yaşamaktır diyen Cizvitler okullarında din öğretimine büyük önem vermişlerdir. Din eğitimiyle çocuklardan kiliseye itaat etmeleri ve Papa'ya sevgi ve saygı duymaları beklenmiştir. Din eğitiminde duaların ve ilahilerin öğretimine dikkat edilmiştir.³⁷⁸

Bilimdeki en son gelişmelere önem verilmiş ve öğretmenler hümanizm ilkelerini takip etmişlerdir. Bu okullarda öğrencilerin dış dünya ile ilişkileri en aza indirgenmiş ve sıkı disiplin kuralları uygulanmıştır. Ayrıca disiplin cezaları öğretmenler tarafından uygulanmamış, bu iş için ücretli olarak tutulan kırbaççılar tarafından yerine getirilmiştir.³⁷⁹ Disiplinli bir eğitim tercih eden Cizvitler, kullandıkları ödül ve cezalarla disiplini

³⁷⁴ Kanad, a.g.e., 270.

³⁷⁵ Ata, B. (2016). "Cizvitler ve Tarih Öğretimi". B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 116-126.

³⁷⁶ Bumin, K. (1998). *Batı'da Devlet ve Çocuk*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yol Yayınları, 28-30.

³⁷⁷ Ellwood, R. S., Alles, G. D. (2007). *The Encyclopedia of World Religions, Revised Edition*. New York: An Imprint of Infobase Publishing, 238.

³⁷⁸ Kanad, a.g.e., 268.

³⁷⁹ Ata, Eğitimin Tarihsel Temelleri, 60.

muhafaza etmeye çalışmışlardır. Doğru davranış gösteren öğrenciler haç, nişan gibi materyallerle ödüllendirilirken yanlış davranışta bulunan öğrenciler fiziksel şiddete maruz kalarak cezalandırılmıştır. Öğrenciler arasındaki rekabetin fazla olduğu bu okullarda arkadaşının hatalı davranışını bildiren öğrenci de ödüllendirilmiştir.³⁸⁰

Günlük ders saatinin fazla olmamasına dikkat eden Cizvit okulları günde en fazla beş saat ders işlemişler ve teneffüs aralarını uzun tutmuşlardır. Öğrencilerin sağlığına önem veren bu okullarda jimnastik alıştırmalarıyla beden kuvvetlendirilmesi istenmiştir.³⁸¹ Eskrim, binicilik, yüzme, geziler ve tiyatro okulların müfredatında bulunan ve uygulanan dersler olmuştur.³⁸²

Cizvitlerin teşkilatlandıkları ilk dönemlerde Rönesans düşüncesinin Avrupa'ya hakim olması nedeniyle Cizvitler sanata ve sanat eğitime kayıtsız kalmamışlardır. Bu sebeple Cizvit eğitiminin temelini oluşturan teoloji ve gramer derslerinin yanında sanat derslerine de önem verilmiştir. Sanat derslerinin başında tiyatro gelmiş ve çoğu okul yılda en az bir oyun sergilemiştir. Öğrencilerinin hitabetlerini geliştirmede ve propaganda yapmada tiyatronun etkisine inanmışlardır. Latince sergilenen bu oyunlarda din ve ahlak kuralları dile getirilmiş ve Kitab-ı Mukaddes'ten, azizlerin hayatından konular seçilmiştir. Cizvit okullarında tiyatro kadar müziği de yer verilerek önemli müzik insanlarının yetişmesi sağlanmıştır. Tiyatro ve müzik dışında zamanla edebiyat, resim, heykel, dans ve hatta bale gibi sanat dallarının eğitimi de Cizvit okullarının müfredatında yer bulmuştur.³⁸³

Öğrencilerin çok azını yatılı olarak kabul eden Cizvit okulları bu öğrencileri ayrı bir seçimden geçirmiş, fazla yaşlı olanları veya farklı bir eğitim kurumundan gelenleri kabul etmemiştir. Yatılı ve gündüzcü öğrenciler arasındaki ilişkiyi en düşük seviyede tutmuşlardır. Dış dünya ile etkileşimi en aza indiren bu politikalarıyla birlikte yatılı öğrencilerin aileleriyle görüşmelerini kısıtlamışlar, ancak önemli olaylarda görüşmelerine izin vermişlerdir. Büyük çocuklar için tatil süresini iki haftayla kısıtlamışlardır. Kapalı bir pedagojik dünya yaratan yatılı sistemde öğrenciler olabildiğince dış dünyadan uzak

³⁸⁰ Çalık, O. (2016). "Cizvit Eğitiminde Ödül ve Ceza". B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 53-63; Kansu, a.g.e., 87.

³⁸¹ Kanad, a.g.e., 269.

³⁸² Kansu, a.g.e., 87.

³⁸³ Emiral, O. (2016). "Ignatius Loyola ve Cizvitlerde Sanat", B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 106-115.

tutulmuştur. Dış dünyanın günlük yaşamı ve konuştuğu günlük dil Cizvit okullarında yer bulamamıştır.³⁸⁴

Cizvit okullarının dünyanın her yerinde sıkı disiplin anlayışlarıyla tanınmışlardır. Bu okullarda yetişen Cizvitler kendi zamanlarının en etkili entelektüelleri arasında sayılmışlardır. Voltaire, Pedro da Fonseca, Francesco Suarez, Galileo Galilei, Guillame Bertheir, Claude Buffier, Diderot, D'Alembert, Moliere, Goldini, Heinrich Kilber, Ignaz Neubauer, XX. yüzyılda Karl Rahner, Walter J. Ong, Arthur Conan Doyle, James Joyce, Fidel Castro, Alan Alda, Bill Clinton, Alfred Hitchcock ve daha pek çok isim Cizvit okullarından mezun olmuştur.³⁸⁵

³⁸⁴ Bumin, a.g.e., 26-27.

³⁸⁵ Çavdar, a.g.m., 37.

4. XIX. YÜZYILDA CİZVİT MİSYONERLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

4.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Misyonerlik

Kuruluşundan sonraki yüzyıllarda askeri genişlemenin neticesinde üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti'nin topraklarının ekonomik potansiyeli, petrol kaynakları, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında olup kara ve deniz yollarını birbirine bağlayan stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle tarihin her döneminde çeşitli devletlerin dikkatlerini çektiği ve ilgilendiği bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti konumu itibariyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Akdeniz ve Karadeniz ile Suriye, Irak ve Süveyş üzerinden Hindistan'a uzanabilmesi sonucunda her zaman bir çatışma alanı olagelmıştır.³⁸⁶ Bu gibi nedenlerden dolayı Osmanlı coğrafyası, tarihinin her döneminde başta Rusya olmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya ve daha sonraki süreçte ABD gibi devletlerin hakimiyet kurmak istedikleri bir bölge olmuştur.

Güçlü olduğu dönemlerde kendisine yönelik saldırıları bertaraf etmeyi başaran Osmanlı Devleti zayıflamaya başladığı ve yıkılış sürecine girdiği dönemde bu saldırılar karşısında başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'ne yönelik yapılan saldırılar kimi zaman askeri mahiyette olmasına rağmen her zaman askeri yol tercih edilmemiştir. Osmanlı topraklarına hakim olmak isteyen batılı devletler emperyalist politikalarına ulaşmak için misyonerlik faaliyetlerini kullanmaktan geri durmamışlardır. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Batılı devletler "Doğu Sorunu"nu çözüme kavuşturmak ve emperyalist politikalarını gerçekleştirmek için misyonerlik teşkilatlarını araç olarak kullanmışlardır.³⁸⁷

Doğu Sorunu'nu, emperyalist politikalar takip eden Batılı devletler arasında Osmanlı Devleti'nin başta Avrupa'daki olmak üzere Ortadoğu ve Afrika'daki geniş topraklarının paylaşılması, Osmanlı hakimiyet sahası üzerinde baskı kurulması ve gayrimüslim halkların bağımsızlık mücadelelerinin desteklenmesi amacıyla kendi aralarında gerçekleşen rekabet

³⁸⁶ Yalçın, E. (2015). "Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası". *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(4), 77.

³⁸⁷ Sezer, A. (1999). "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri". *Osmanlı*. Cilt 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 183.

ve anlaşmazlıklar şeklinde özetlemek mümkündür.³⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl sonları itibariyle savaşları ve akabinde hakimiyetindeki toprakları kaybetmesi, ekonomisinin bozulmasıyla, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren gerileme ve zayıflamasıyla toprakları üzerinde Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve ABD'nin mücadeleleri görülmeye başlamıştır.³⁸⁹

Doğu Sorunu içerisinde Batılı devletlerin takip ettikleri politikalardan biri de Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan azınlıkların arasında milliyetçilik söylemleri yaratarak bağımsızlıklarını kazandırmaktır. Bu hedefe ulaşmak için de misyonerlik faaliyetlerinden yararlanarak kendilerine taraftarlar oluşturmak istemişlerdir.³⁹⁰ Bu sebeple Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunu Rusya, Katoliklerin koruyuculuğunu Fransa ve Avusturya, Protestanların koruyuculuğunu ise İngiltere, ABD ve Almanya üstlenmiştir.³⁹¹ Bu devletler emperyalist hedefleri için Osmanlı azınlıklarını himayeleri altına alarak kendi hedefleri doğrultusunda onlara çeşitli vaatlerde bulunarak kullanmayı tasarlamışlardır.³⁹²

Osmanlı toplumunda bireylerin statüsünü belirleyen temel faktörün din olmasından dolayı Osmanlı toplumu Müslüman ve gayrimüslim şeklinde iki farklı sınıftan oluşmuştur. Toplum bu şekilde inanç temelinde, bir din veya mezhebe bağlı topluluk anlamına gelen "millet"lere ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kullanılan millet kavramı herhangi bir ırkı ifade etmek için kullanılmamış aynı inanca veya mezhebe mensup toplulukları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Osmanlı coğrafyasında yaşayan toplulukların bu şekilde din veya mezhep esasına göre yönetme şekline "millet sistemi" denilmiştir. Gayrimüslimler, İslam hukuku çerçevesinde "zımmiler"³⁹³ adı altında yönetilmişlerdir. Buna göre devlet nezdinde tebaa olarak kabul edilip mal ve can güvenliği ile çalışma, din ve vicdan hürriyeti bakımından devletin himayesi altındadırlar.³⁹⁴ İslam orduları tarafından işgal edilen bölgelerdeki Hristiyan ve Yahudi halklara semavi dinlere mensup olmaları nedeniyle

³⁸⁸ Beydilli, K. (2009). "Şark Meselesi". *Halil İnalçık Armağanı – I Tarih Araştırmaları*. Ankara Doğubatu Yayınları, 388.

³⁸⁹ Yalçın, a.g.m., 77.

³⁹⁰ Sezer, a.g.m., 183.

³⁹¹ Hülügü, M. M. (2007). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye". *Journal of Islamic Research*, 20(4), 430-431.

³⁹² Kılıç, R. (1999). "Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları (XIX. Yüzyıl)". *Türk Kültürü*. 431, 152.

³⁹³ Zımmi, İslam hukukunda devlet tarafından kendisine güvence verilen, koruma altına alınan gayrimüslim kimse anlamına gelmektedir. İslam ülkelerinde vatandaş olarak Müslümanlarla birlikte yaşayan bu kişilere zımmi ya da ehl-i zımme denilmektedir. (Şahin, M. (2016). *Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Son Çağ Yayıncılık, 382.)

³⁹⁴ Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 11-14.

dokunulmamıştır. Ehl-i Kitap da denilen bu unsurlar İslam devletleri idaresinde istedikleri gibi ibadet etme, çalışma ve ticaret yapma haklarına sahip olmuşlardır. Ayrıca cizye vergisi ödeme koşuluyla askerlik görevinden muaf tutulmuşlardır. İslam dinine mensup olmamaları nedeniyle İslam hukukuna göre değil Osmanlı hükümeti denetimi altında kendi kendilerini yönetmekten sorumlu tutulmuşlardır. Bununla birlikte gayrimüslim Osmanlı halkı kendi dini, eğitim ve adli kurumlarını kurma yetkisiyle sınırlı da olsa bir özerkliğe sahip olmuşlardır. Bu şekilde özetlenecek olan millet sistemi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar hem yöneticileri hem de tebaayı memnun etmiş ancak XIX. yüzyıl itibarıyla diğer kurumları gibi millet sistemi de bozulmaya başlamıştır.³⁹⁵ Bozulan bu düzen Doğu Sorunu'yla birlikte Osmanlı gayrimüslimlerinin ve azınlıkların etnik temele dayalı milliyetçilik peşinde hareket etmelerine neden olmuştur.³⁹⁶

Osmanlı Devleti topraklarında barındırdığı farklı etnik kökene ve inanca mensup unsurlar nedeniyle Batılı devletler kadar misyonerlerin de ilgisini üzerine çekmiştir. Devletin gayrimüslim vatandaşlarına din, dil, örf, adet ve geleneklerinde tanıdığı hoşgörü de misyonerlik faaliyetlerine bir kapı aralamıştır. Bununla birlikte Osmanlı toprakları içinde bulunan Kudüs, Filistin, İskenderiye, Antakya gibi şehirler ve Anadolu'da bulunan bazı bölgeler Hristiyanlık için dini ve tarihi bir öneme sahiptir. Misyonerlerin hedeflerinden biri de bu bölgelerde yeniden Hristiyan hakimiyeti kurmaktır. Bu şekilde misyonerler XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında resmen çalışmalarda bulunmaya başlamışlardır. Zamanla Osmanlı Devleti'nin azınlıklara tanıdığı haklar ve yabancı devletlere verdiği kapitülasyonlar gibi gelişmeler misyonerlerin faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Osmanlı topraklarını ele geçirmek ve Osmanlıların zenginliklerinden faydalanmak isteyen Batılı devletler misyonerleri her açıdan desteklemişlerdir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen misyonerlik çalışmaları incelenirken faaliyet sadece dini yönü ile değil aynı zamanda siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel yönleri de incelenmesi gerekmektedir.³⁹⁷

Osmanlı topraklarındaki misyonerlerin faaliyetlerini yürütmelerinde Batılı devletlerin diplomatik temsilciliklerin etkisi büyük olmuştur. Misyonerlerin çeşitli

³⁹⁵ Öke, M. K. (1982). "Şark Meselesi ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)". *Osmanlı Araştırmaları-III*, 253.

³⁹⁶ Yalçın, a.g.m., 83.

³⁹⁷ Sezer, a.g.m., 183.; Akgün, Ş. (1992). "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları". *OTAM*, 3, 1.; Gündüz, Ş. (2005). *Misyonerlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 61.

durumlarda karşılaştıkları sorunların çözümünde elçilikler arabuluculukta bulunmuşlardır. Elçilikler misyonerleri korumuş ve himaye etmişlerdir. Farklı bölgelerde görev yapan misyonerler haber ve bilgi kaynağı olarak görülmüş ve elçilikler Osmanlı Devleti hakkında hazırladıkları raporları misyonerlerin raporlarıyla destekleyerek ülkelerine göndermişlerdir. Ayrıca temsilcilikler kendi ülkelerinin çıkarlarını en üstte tutarak misyonerlerin faaliyetlerini kontrol etmiş ve yönlendirmişlerdir. Bu şekilde elçilikler, misyonerlerin sigorta poliçeleri konumunda olmuşlardır.³⁹⁸

XVI. yüzyıl gibi erken bir dönemde Osmanlı topraklarına gelen misyonerlerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dönem XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başları olmuştur. Özellikle bu dönemlerde yoğunlaşmalarının en önemli nedeni kapitalizmin emperyalizme dönüşmesi ve misyonerlerin bu gelişmelerden yararlanmak istemesidir.³⁹⁹ XIX. yüzyıl ayrıca misyonerliğin altın çağı olarak kabul edilmiştir. Kapitalizmin emperyalizme dönüşmesiyle birlikte misyonerlik ekonomik, siyasi, kültürel, ticari çıkarların ve yayılmacılığın bir aracı haline gelmiştir. İlk yüzyıllarda sadece Hristiyanlığı yayma amacıyla hareket eden misyonerlik XIX. yüzyıl ile birlikte kendisine dünyevi amaçlar da edinmiştir.⁴⁰⁰ Böylelikle misyonerlik emperyalist devletlerin görünmeyen gücü haline gelmiş ve Batılı devletler misyonerliği kendilerine bağlı siyasi teşkilat haline getirmişlerdir.⁴⁰¹ Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflaması ve gerileme sürecine girmesiyle Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik faaliyetleri de siyasi ve emperyalist bir karakter kazanarak devam etmiştir.⁴⁰²

Farklı zamanlarda Osmanlı coğrafyasına gelen misyonerler ilk olarak faaliyetlerini Müslüman ve Yahudiler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fakat bu dinlere mensup insanlar arasında fazla etkili olamayacaklarını anladıktan sonra Hristiyan azınlıklara yönelmişlerdir. Hristiyan azınlıkları kendi mezheplerine kazandırmaya çalışan misyonerler verdikleri eğitimle bu gruplar arasında milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalıştılar. Başta Ermeni ve Rumlar üzerinde etkili olan misyonerler sonraki süreçte Bulgar, Arap, Kürt, Nasturi,

³⁹⁸ Demirkol, T. P. (2018). "Diplomasi Gölgesinde Osmanlı Topraklarında Misyonerlik Faaliyetleri". Y. E. Tekinsoy-M. Hanılçe (Editörler). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Misyonerler ve Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 41-48.

³⁹⁹ Sezer, a.g.m., 183.

⁴⁰⁰ Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'da Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayınları, 15.

⁴⁰¹ Oymak, İ. (2010). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 60.

⁴⁰² Akgün, a.g.m., 1.

Süryani ve Kıpti gibi azınlıklar üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir.⁴⁰³ Osmanlı Devleti'nin her tarafına dağılan Katolik ve Protestan misyonerler, okul ve kurumlar gibi çeşitli şekiller altında çalışmışlardır. Dini teşkilatlar olarak kutsal kitaplarını dağıtmak, dergiler çıkarmak, insanlara yardımda bulunmak gibi faaliyetlerle kişileri Hristiyanlığa kazandırmaya çabalamışlardır. Eğitim müesseseleri aracılığıyla Hristiyan çocuklarını eğiterek tabiiyetinde bulunduğu unsura üstün bir hale getirmeye, diğer dinlerdeki çocukları Hristiyan yapmaya veya kendi milli ve dini değerlerinden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki misyonerler kendilerini gizleyerek ve iyi niyetli göstererek halkın arasına karışmışlardır.⁴⁰⁴

XVIII. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerinin canlandığı görülmüştür. Misyonerlerin faaliyet merkezi İstanbul olmakla birlikte ilerleyen dönemde Anadolu içlerine kadar yayılmışlardır. Batılı devletlerin kültürel yayılcılığının önemli araçlarından birini oluşturan misyonerler, Osmanlı topraklarında kurdukları okullar vasıtasıyla Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik düşüncesinin azınlıklar arasında yayılmasını sağlamışlardır.⁴⁰⁵ Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaa, Fatih döneminden beri kendi okullarına sahip olmuştur. Bu ruhban okulları ile hem dinlerini ve gelenekleri sürdürmek hem de ayinlerinde yardımcı olacak ve dini kuralları yerine getirmelerini sağlayacak kişilerin yetişmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde örgün eğitim-öğretim faaliyetlerine girişen okullar azınlık grupları içinde teşkilatlanmış zamanla da yabancı devletlerin himayesi altına girmişlerdir. Yabancı devletlerin buradaki amaçları eğitim yoluyla toplulukları bir arada tutabilmek, Osmanlı tebaasını kendilerine bağımlı hale getirmek ve onları kendi gözetimleri altına almak olmuştur.⁴⁰⁶

Misyonerlik çalışmalarının önemli bir yapı taşı oluşturan eğitim Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlerin de başvurduğu önemli bir araç olmuştur. Çünkü misyonerler kişilere kendi ideallerini kazandırabilmek, hedeflerini gerçekleştirebilmek ve toplumlara nüfuz edip genç nesillere ulaşabilmek için en uygun araç olarak eğitimi seçmişlerdir. Bu sebeple Osmanlı Devleti, misyonerlerin ve yabancı devletlerin eğitim alanındaki çalışmalarına sahne olmuştur. Açılan bu okulların tek gayesi Hristiyan grupların eğitim

⁴⁰³ Sezer, a.g.m., 183; Gündüz, a.g.e., 69.

⁴⁰⁴ Karabekir, K. (1939). "Misyonerlerin Faaliyeti". *Yeni Sabah*. 11 Kânunusani 1919. 5.

⁴⁰⁵ Yalçın, a.g.m., 84.

⁴⁰⁶ Polat Haydaroglu, İ. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 10-11.

ihtiyaçlarını karşılamak olmamıştır. Bununla birlikte okullar aracılığıyla Osmanlı azınlıkların uluslaşma süreçlerinin hızlandırılması hedeflenmiştir.⁴⁰⁷ Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde herhangi bir zararı olmayan bu okullar, devletin gücünün azalmasına paralel olarak azınlıkları ayrılıkçı hareketlere yönlendirmiştir. Batılı devletler emperyalist politikalarını gerçekleştirmek için misyonerler aracılığıyla XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı topraklarında kurdukları okullarla azınlıklara öğrenci, din adamı ve casuslar vererek yardımcı olmuşlardır.⁴⁰⁸

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren en eski yabancı ve misyoner okullar Fransız Katoliklerine aittir. Protestan misyonerlerinin okulları ise Tanzimat Fermanı öncesinde açılmaya başlamıştır. İngiltere ve ABD destekli Protestan misyonerler Ortadoğu ve Anadolu'da kurdukları okulları aracılığıyla hem mezheplerini yaymışlar hem de ülkelerinin siyasi çıkarlarına hizmet etmişlerdir. Bu okullarda önceleri dini ağırlıklı eğitim verilmekle birlikte daha sonraları laik bir eğitime yönelmiş ve siyasi temalar ön plana çıkarılmıştır.⁴⁰⁹

Eğitim alanı dışında misyonerlerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları bir diğer alan ise sağlık olmuştur. Misyonerler, Osmanlı vilayet, kaza ve köylerinde açmış oldukları hastaneler ile kişileri kendilerine çekmeye çalışmışlardır.⁴¹⁰ Misyonerlerin bir kısmı aynı zamanda doktordur. Doktor olan misyonerler ülkenin her tarafında dolaşarak hekimlik yapmıştır. Zaman içerisinde doktor misyonerler klinik, hastane ve dispanser gibi yerler açarak misyon merkezlerini donatmıştır.⁴¹¹

Topraklarında faaliyetler yürüten misyonerlerin esas amaçlarını iyi bilen Osmanlı Devleti onları ciddi ve sıkı bir şekilde kontrol altına almaya çalışmış fakat misyonerliğe karşı açık bir siyaset gütmekte başarılı olamamıştır. Çünkü dış görünüş itibariyle İngiltere, Amerika veya Fransa uyruklu olarak gelen misyonerler imkanları dahilinde faaliyetlerini gizlilik içinde sürdürmeye çalışmış ve Osmanlı Devleti'nin kontrol mekanizmasına maruz kalmaları halinde hemen mensup oldukları ülkelerin konsolosluklarına sığınmışlardır.

⁴⁰⁷ Hülügü, a.g.m., 434.

⁴⁰⁸ Kılıç, Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları, 151-152.

⁴⁰⁹ Kılıç, D. (2014). "Osmanlı Ermenilerine Yönelik Misyoner Faaliyetleri". M. M. Hülügü, M. Şaşmaz vd. (Editörler). *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Kilisesi Misyonerlik*. Cilt 8. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 99-101.

⁴¹⁰ Hülügü, a.g.m., 434.

⁴¹¹ Tozlu, N. (1999). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları". *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 334.

Konsolosluklar da yabancı uyruklu gibi görünen misyonerleri her koşulda savunmaktan geri durmamışlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla da misyonerlere olan desteklerini arttırmışlardır.⁴¹²

Osmanlı Devleti hızla gerileme sürecine devam ettiği esnada azınlıkların devlete karşı başlattıkları bağımsızlık ayaklanmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu ayaklanmaları engelleyebilmek ve bütünlüğünü koruyabilmek için Osmanlı Devleti azınlıklara birtakım hak, reform ve güvenceler vermeye başlamıştır.⁴¹³

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti açısından 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, Osmanlı-Rus Savaşı 1877-1878, I. Meşrutiyet'in ilanı ve kaldırılması gibi etmenler nedeniyle devlet bünyesinde pek çok değişikliğin gerçekleştiği bir yüzyıl olmuştur.⁴¹⁴ Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilan edilmesiyle Osmanlı tebaaları arasındaki hak ve sorumluluk eşitliği güvence altına alınarak yeni bir anlayış başlatılmıştır. Bu fermanların ilan edilmesi sonucunda sağlanan Müslüman-gayrimüslim eşitliğiyle birlikte misyonerlik faaliyetlerinde bir artış gözlenmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki bu yeni dönem misyonerlik çalışmaları için uygun bir zemin oluşturmuştur. Misyonerler ilk dönemlerinde Müslüman tebaadan ziyade gayrimüslimlere yönelmek zorunda kalmıştı. Ancak Tanzimat sonrasında gerçekleşen görece serbestlik sayesinde misyonerler dikkatlerini Müslüman tebaaya çevirmeye başlamıştır. Ayrıca İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Stratford Canning'in yoğun çabasıyla yapılan müzakereler neticesinde irtidat edenlerin yani İslamiyet'ten başka bir dine geçenlerin ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski dinine dönmek isteyenlerin idama kadar varan cezalandırılmaları kaldırılmıştır. Böylece din değiştirmede Osmanlı ülkesinde resmen serbestlik kazanmıştır. 1856 Islahat Fermanı'na kadar Osmanlı'da daha çok Hristiyanlar arasındaki mezhep değişikliğine yönelik çalışan misyonerler bu tarihten itibaren Müslümanlar arasında faaliyete başlamışlardır.⁴¹⁵ Sonuç olarak 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı vatandaşlarına mezhep değiştirme hürriyetinin tanınmasıyla misyonerler daha geniş ve rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Islahat Fermanı sonrasında misyonerlerin çalışmaları kökleşip gelişerek ileriye dönük stratejileri bu

⁴¹² Yüceci, O. S. (1994). "Ön Asya'ya Yönelik Misyoner Faaliyetleri". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 329-330.

⁴¹³ Akgün, a.g.m., 3.

⁴¹⁴ Kılıç, Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları, 155.

⁴¹⁵ Özcan, A., Buzpınar, Ş. T. (1997). "Church Missionary Society İstanbul'da Tanzimat, Islahat ve Misyonerlik 1858-1880". *İstanbul Araştırmaları*, 1, 63-67.

dönemden sonra güçlenmiştir. Aynı zamanda ilan edilen fermanlar ve yenileşme hareketleri misyonerlerin çalışmalarına hız kazandırmıştır. Bununla birlikte Osmanlı millet sistemi ve kapitülasyonlardan çok daha fazla istifade edebilmişlerdir.⁴¹⁶

XIX. yüzyıla kadar yabancı devletlerin ve misyonerlerin elindeki gayrimüslim okulları çoğalarak dengesiz bir şekilde Osmanlı Devleti'nin her köşesine yayılmıştır. Bu okullar Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim konusunda bir yasa olmaması nedeniyle istenilen yerde, istenilen nitelikte ve sayıda açılmıştır. Herhangi bir kanuni denetimin de olmamasıyla okullar belli bir siyasi amaç çerçevesinde teşkilatlanmış ve Osmanlı Devleti için zarar verici bir boyuta ulaşmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayıp Islahat Fermanı'yla gelişen haklar sonucunda bu okullar hızla yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti ise sınırlarındaki eğitim-öğretimi düzenlemek, okulları bir nizam ve denetim altına almak için 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesini çıkarmıştır (7 Eylül 1869). Bu nizamname ile yabancı okullar da kontrol altına alınmaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilindeki tüm okullar ve eğitim faaliyetleri yasal bir denetime bağlanmıştır. Bu nizamnamenin 129. ve 130. maddeleri özel okullarla ilgili olmakla birlikte yabancı ve misyoner okullarını da ilgilendirmektedir.⁴¹⁷

4.1.1. Osmanlı Devleti'nde Katolik Misyonerliği

Bizans İmparatorluğu'ndan beri Papalığın ve İtalya kent devletlerinin korumasında olan Katolik misyonerler ve rahipler durumu Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. Ancak II. Selim'in 1569'da Fransa'ya imtiyazlar tanınmasıyla birlikte bu durum değişmiş ve Fransa Osmanlı Devleti'ndeki Katolik tebaanın koruyuculuğunu üstlenmeye başlamıştır. Bu şekilde Katolikleri himaye eden birinci devlet konumundaki Fransa'yı XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İtalya ve Avusturya takip etmiştir. Bu ülkeler özellikle misyonerlerin açtıkları okullar konusunda dayanışma halinde olmuşlardır. Papalık ise her zaman olduğu gibi Katolikler ve onların açtıkları okullarla ilgilenmekten geri durmamıştır.⁴¹⁸

Osmanlı Devleti topraklarına ayak basan ilk misyoner gruplar Katolik misyonerler olmuşlardır. Fransa himayesinde 1583 yılında Hristiyan Katolik mezhebinin üyeleri olan

⁴¹⁶ Hülagü, a.g.m., 433; Tozlu, a.g.m., 331.

⁴¹⁷ Polat Haydaroglu, a.g.e., 18-29.

⁴¹⁸ Aksoy, E. (2015). "Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Fransız Okulları". *Synergies Turquie*, 8, 33.

Cizvitler İstanbul'a gelmişlerdir. Ardından 7 Temmuz 1626 tarihinde Katolik Kapusen misyoner grubu İstanbul'a gelerek Galata'daki St. Georges Kilise'ne ve yanındaki eve yerleşmişlerdir. Bu şekilde İstanbul'a gelen misyonerler Hristiyanlığı öğretmeye, hastalara, esirlere ve limanlardaki Fransız gemicilerine yardım etmeye bunun yanı sıra Katolikliği yaymaya başlamışlardır. Ve sonraki süreçte kilisenin yanına bir okul açmayı başarmışlardır.⁴¹⁹

Cizvitler dışında Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan Katolikliğin diğer tarikatları Fransiskan, Dominiken, Kapusen ve Frerler rahipleri okullar açarak bu coğrafyada çalışmalara başlamıştır. Katolik misyonerlerin kurdukları okullar dışında Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinde açtıkları pek çok hastane ve yetimhane bulunmaktaydı.⁴²⁰ Katolik rahiplerin faaliyetleri önceleri tepkilere neden olmuş yerli Osmanlı Hristiyanları bu faaliyetleri engellemeye çalışmıştır. Özellikle Ortodoks ve Gregoryen Kiliseleri "heretik" olarak adlandırdıkları Katolik rahiplerin propagandalarına tahammül edememişlerdir.⁴²¹

Osmanlı topraklarında açılan ilk misyoner okulları Katolıklere aittir. Katolik misyonerler, kiliselerin hemen yanına Katolik çocukların eğitim görmeleri için okullar açmışlardır. 1839 yılına geldiğinde bu okulların sayısı erkekler için 21, kızlar için 19'a ulaşmıştır.⁴²² 1629'da Beyoğlu'na taşınan Kapusen rahipleri Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji önemlidir. Bu kolejde Fransız hükümeti, elçilik ve konsolosluklarında ve Orta Doğu'daki limanlarında çalıştırmak üzere Fransız tercümanlar yetiştirilmesine karar vermiştir. Bu amaçla Fransa'dan bu koleje öğrenciler gönderilmiştir. Sonraki dönemlerde okul, İstanbul'daki Fransız ailelerinin ve diğer gayrimüslimlerin çocuklarını da kabul etmiştir. Kolej 1873'te kapanmıştır fakat Kapusen misyonerleri 1882'de Doğu'daki misyoner teşkilatları için yerli çocuklardan rahip yetiştirmek üzere Saint-Louis Ruhban Okulu'nu kurmuşlardır. Bunun dışında Kapusen misyonerler, 1629'da Saint Georges Kilisesi'nin yanına ikinci bir okul daha açmışlardır. Önceleri çevredeki Latin ailelerinin çocuklarına eğitim veren okul sonraları Rum ve Ermeni çocuklarını da kabul etmiştir. Okul, Hristiyanlığın esaslarını öğretmekle birlikte müfredatında Fransızca dersleri de yer vermiştir.⁴²³ Bu okullar dışında Fransa destekli Katolik misyonerler tarafından farklı

⁴¹⁹ Kılıç, R. (2006). "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 334-335.

⁴²⁰ Sezer, a.g.m., 184-185.

⁴²¹ Ortaylı, İ. (1996). Galata. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, 305.

⁴²² Kılıç, Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları, 153.

⁴²³ Aksoy, a.g.m., 32-33.

tarihlerde Saint Benoit Okulu (1583), Saint Georges Okulu (1629), Galata Saint Benoit Fransız Erkek Koleji (1803), Saint Joseph Fransız Koleji (1864), Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi (1856) vs. isimli pek çok okul kurulmuştur.⁴²⁴

Katolik misyonerler eğitim dışında sağlık ve sosyal hizmet alanlarında da faaliyet yürüterek propagandalarına devam etmişlerdir. Fakir ve kimsesiz çocuklar veyahut yaşlılar bu faaliyetlerin hedefi konumundadırlar. Çok sayıda yetimhane, fakirhane, hastane ve bakımevleri açarak misyonlarını yerine getirmeye gayret göstermişlerdir.⁴²⁵

Bu faaliyetlerinin yanında Fransız Katolik misyonerler dergi ve gazete basımıyla da ilgilenmişlerdir. Özellikle Suriye ve Lübnan bölgesinde çalışarak Fransa'nın bölgeye yönelik emperyalist politikalarına hizmet etmişlerdir. Fransız misyonerler dışında Katolik mezhebine mensup İtalya destekli misyonerler de Osmanlı topraklarında çalışmışlardır.⁴²⁶ İtalyan misyonerler de özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren muhtelif okullar açarak başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nde Katolikliği yaymak ve İtalya devletinin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁴²⁷

Katolik misyonerler Osmanlı sınırları içerisinde açtıkları okullar, hastaneler, yetimhaneler, bakımevleri ve diğer kuruluşlarıyla Osmanlı'nın son dönemlerinde yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Bu faaliyetlerde hedef kitle olarak Hristiyan kökenli Osmanlı azınlıkları Ermeniler, Keldaniler ve Süryaniler seçilmiştir. Katolik misyonerlerin faaliyetleri sonucunda bu gruplar arasında Katoliklik inancını benimseyenler olmuştur. Fakat bu gruplar sadece Katolik olmakla kalmamış Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya yönelmişlerdir. Katolik misyonerler bu gruplar arasında en çok Ermenileri etkilemişlerdir. Önceleri Ermeni cemaati içerisinde Katolik propagandasına karşı olanlar Osmanlı Devleti'nde bu etkinliklerin yasaklanması istenmiş. Fakat Osmanlı Devleti'nin engellemelerine rağmen Katolik propagandası devam etmiş zamanla ortaya Ermeni Katolik

⁴²⁴ Ertuğrul, H. (1998). *Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi*. İstanbul: Nesil Basım Yayın, 181-190.

⁴²⁵ Vahapoğlu, M. H. (1992). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*. (İkinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 30.

⁴²⁶ Sezer, a.g.m., 185.

⁴²⁷ Polat, İ. (1989). "Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları". *Atatürk Yolu Dergisi*. 1(4), 563-575.

cemaati oluşmuştur. Neticede misyonerlik faaliyetleriyle ve Fransa'nın desteğiyle 1830 yılında Ermeni Katolik Cemaati devlet tarafından resmen tanınmıştır.⁴²⁸

1856 yılına kadar uzunca bir süre Osmanlı topraklarındaki Hristiyan toplulukların dışına çıkmayan Katolik misyonerler faaliyetlerini özellikle İstanbul, İzmir ve Selanik gibi büyük merkezlerdeki gayrimüslim mahalleleriyle sınırlı tutmuştur. Ancak bu tarihten itibaren Müslümanları etkileyebilmek için çalışmalara başlamışlardır.⁴²⁹

Katolik misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinde başarılı olmalarında büyük ölçüde Osmanlı-Fransa arasındaki ilişkiler ve Fransız devlet adamlarının misyonerlere hamilik yapmaları etkili olmuştur. Fransa, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren misyonerleri maddi, manevi ve siyasi olarak destelenmiş, onları yalnız bırakmamıştır. Misyonerlere Fransa'nın desteği Osmanlı yöneticilerini misyonerlere karşı tedbir almada çaresiz bırakmış bu durum misyonerleri çalışmalarında cesaretlendirmiştir.⁴³⁰

Osmanlı Devleti'nde ilk faaliyetlerde bulunan Fransız himayesindeki Katolik misyonerlerinin çalışmalarını özellikle XIX. yüzyılda yoğunlaşan İngiliz ve özellikle Amerikan destekli Protestan misyonerlerin faaliyetleri gölgelemiştir. İngiltere ve Amerika devletleri tarafından ekonomik imkanları ve siyasi güçleriyle desteklenen Protestan misyonerler faaliyetleriyle Katolik misyonerlerin önüne geçmişlerdir.⁴³¹

4.1.2. Osmanlı Devleti'nde Protestan Misyonerliği

Katolikler dışında Osmanlı ülkesinde misyonlarda bulunan bir diğer Hristiyan mezhebi Protestanlıktır. Protestan misyonerler başta ABD olmak üzere İngiltere ve Almanya'nın himayesinde hareket etmişlerdir. 1815 yılında İngiliz Church Missionary Society (CMS) aracılığıyla bir papazın Mısır'a gelmesiyle Osmanlı topraklarına ilk Protestan misyoner ayak basmıştır. Bunun akabinde 1820 yılında Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions⁴³² (Amerikan Yabancı Misyonlar Komisyon Kurulu),

⁴²⁸ Küçük, A. (2011). *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 73-75.

⁴²⁹ Aksoy, a.g.m., 34.

⁴³⁰ Vahapoğlu, a.g.e., 30.

⁴³¹ Güngör, E. (2012). *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 21.

⁴³² Kısaltılmış haliyle ABCFM ya da BOARD diye de anılan bu misyoner örgütü ABD'deki Protestan misyoner kurumlarının en kıdemlisi ve en büyüklerinden biridir. 1810 yılında Boston'da Calvinci geleneği

(ABCFM) isimli Amerika menşeli Protestan kuruluşu iki misyonerini İzmir'e göndermiştir. ABCFM ilerleyen dönemlerde Osmanlı ülkesinde çeşitli alanlarda en fazla faaliyette bulunan misyonerlik kuruluşu olmuştur. Başlangıçta Yahudiler ve Müslümanlar üzerinde faaliyette bulunmayı hedeflemişlerdir. Fakat Müslümanların din değiştirmesinin yasak ve cezasının olduğunu ve Yahudilerin de bu konuya pek sıcak bakmadıklarını kısa zamanda öğrenmişlerdir. Bu durumda Amerikalı misyonerler faaliyetlerini başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı Hristiyan topluluklarına yoğunlaştırmaya karar vermişlerdir.⁴³³ Amerikalı misyonerlerin Osmanlı topraklarında 1820'lerden başlayarak I. Dünya Savaşı'nın çıkış tarihine kadar süren faaliyetlerinde Osmanlı Ermenileri odakları olmuştur. Bu durum Osmanlı toplum düzenini ve toprak bütünlüğünü olumsuz bir şekilde etkilemiştir.⁴³⁴

Protestan misyoner kuruluşlarının dünyayı paylaşma planları neticesinde Osmanlı Devleti ABD'nin payına düşmüştür. Bu sebeple ABCFM, Protestan misyonerlik kuruluşu olarak 1870'li yıllara kadar bu coğrafyada tek başına faaliyet göstermiştir. Bu tarihten itibaren Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC) ile birlikte çalışmaya başlamıştır.⁴³⁵

Amerikalı misyonerler Osmanlı topraklarını stratejik olarak üç misyon bölgesine ayırmışlardır. Buna göre Trabzon-Mersin arasından çekilen bir çizginin batısında kalan bölge "Batı Türkiye Misyonu", Sivas'ın güneyinden Mersin'e Mersin'den Halep'e çekilen çizgi içerisinde kalan ve Maraş, Antakya, Urfa, Adana, Antep gibi şehirleri içine alan bölge "Merkezi Türkiye Misyonu" ve bu iki misyon bölgesinin doğusundaki Mardin, Diyarbakır, Van, Erzurum, Bitlis ve Harput şehirlerini içine alan bölge ise "Doğu Türkiye Misyonu" olmuştur.⁴³⁶

Protestan misyonerlerin faaliyetleri neticesinde 1846 yılında İstanbul'da ilk Protestan Kilisesi açılmış ve ardından 1850 yılında Osmanlı Devleti'nde Protestanlar müstakil millet

temsil eden Puritan akımının üç temsilcisinden biri olan Congregationalistler tarafından kurulmuştur. (Kocabaşoğlu, a.g.e., 16.)

⁴³³ Turan, Ö. (1999). "Avrasya Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri". *Avrasya Etüdləri*. Sonbahar- Kış 16, 17.; Akgün, a.g.m., 2.

⁴³⁴ Karakaş, N. (2014). "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'daki Faaliyetleri ve Ermeniler". M. M. Hülagü, M. Şaşmaz vd. (Editörler). *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Kilisesi Misyonerlik*. Cilt 8. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 143.

⁴³⁵ Kocabaşoğlu, a.g.e., 17.

⁴³⁶ Kılıç, Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri, 337.

statüsüne padişah fermanı ile sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti ve ABD ilişkileri neticesinde Amerikan elçiliği ve konsolosluğu açılıncaya kadar Protestan misyonerler İngiliz büyükelçisi tarafından desteklenmişlerdir. Protestanların müstakil bir statüye erişmelerinde de başat rol oynamıştır.⁴³⁷

Amerikalı Protestan misyonerler ilk olarak eğitim ve sonrasında sağlık hizmetleriyle Osmanlı halkına yakınlaşmış ve faaliyetlerini devletin en uzak köşelerine kadar yaymışlardır. Açtıkları okullar aracılığıyla çocuklara ve onların ailelerine ulaşmaya çalışmışlardır. Misyonerler sundukları hizmetlerde özellikle de sağlık alanında Türk ya da Ermeni farkı gözetmemişlerdir. Türklerle iletişime geçmelerinde okullar ve sağlık merkezleri etkili olmuştur. Açtıkları sağlık merkezlerinde verdikleri hizmetler nedeniyle Türklerle fazlasıyla muhatap olmuşlardır. Sağlık hizmetleri esnasında Türklere Hristiyanlığı tanıtmışlar ve bu sırada Türkleri tanıma fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca kadın misyonerler de Türk kadınlarıyla iletişime geçmiştir. Bu şekilde hazırladıkları raporları Amerika'ya göndermişlerdir. İlk zamanlarda Amerikan misyonerlerinin kurdukları okullarda Türk çocuklarının katılımı pek yaygın değildir. Fakat zamanla okullarının sayıları arttıkça az da olsa Türk çocuklar bu okullarda eğitim görmüştür. Misyonerler propagandalarını ev ev gezerek, kilise ve erkeklerin fazlaca vakit geçirdiği kahvehanelerde vaazlar vererek yapmışlardır.⁴³⁸

Eğitim, ABCFM misyonerlerinin odak noktası olmuştur. Çok sayıda okullar açmakla birlikte öğrencilerinin çoğunu Ermeniler meydana getirmiştir. Bu okullar devlet okullarının çok üzerinde bir eğitim vermiştir.⁴³⁹ Amerikalı Protestan misyonerlerine ait okulların başında 1859 yılında açılan Harput Amerikan Koleji gelmektedir. Harput Amerikan Koleji'ni 1863'te açılarak Robert Koleji izlemiştir. Robert Koleji hem Amerikalıların Türkiye'deki eğitim çalışmalarında hem de Türk eğitiminde önemli bir yere sahip olmuştur. 1863'te açılan bir diğer okul ise Merzifon Amerikan Kolejidir. Bu kolej herkese açık olmakla birlikte en çok Rum ve Ermeniler tarafından tercih edilmiştir. 1866'da açılan Beyrut Amerikan Koleji diğer kolejlerle aynı amaca sahip olarak eğitim hizmeti sunmuştur.⁴⁴⁰ Bu kolejler dışında Amerikalı Protestan misyonerlerin Kayseri, Talas,

⁴³⁷ Turan, a.g.m., 17.

⁴³⁸ Akgün, a.g.m., 3-6.

⁴³⁹ McCarthy, J. (2019). *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma*. (Çev. F. Sarıkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 238.

⁴⁴⁰ Polat Haydaroglu, a.g.e., 127-146; Tozlu, a.g.m., 336.

Tarsus, Van, İzmir, Adana, Sivas, Maraş, Beyrut ve Suriye’de kız ve erkekler için okulları ve kolejleri bulunmaktadır.⁴⁴¹ Eğitim faaliyetlerini sadece İstanbul ile sınırlı tutmayan Amerikalı misyonerler, İzmir’de de çalışmışlardır. 1833 yılında Malta’daki matbaalarını İzmir’e taşıyarak okullarına doküman sağlayabilmişlerdir.⁴⁴²

Amerikalı misyonerler yukarıda bahsedildiği şekilde okulları ve diğer hizmet kurumlarıyla kişileri Hristiyanlığa çekip Protestanlaştırmaya çalışırken bir taraftan da Osmanlı Devleti’nde ayrılıkçı fikirlerin uyanmasına zemin hazırlamışlardır. İsyân hareketlerini desteklemişler, terör faaliyetlerinin merkezi konumunda bulunmuşlardır.⁴⁴³ Bu konuma Amerikalı misyonerler kendi çıkarlarını korumak için Hristiyan azınlıklara yönelmiş ve azınlıklardan en çok Ermenileri etkilemişlerdir. Amerikalı misyonerler açtıkları okullarla Ermenilerin bağımsızlık hareketine yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır.⁴⁴⁴

Osmanlı toplumunda ayrıştırıcı faaliyetlerde bulunan Amerikalı misyonerler, kişilere verdikleri eğitim ve dil çalışmalarıyla Ermeni bağımsızlığının alt yapısını oluşturmaya çalışmışlar ve devrimci fikirlerin yolunu açmışlardır. Amerikalı misyonerler Osmanlı topraklarındaki Ermeni isyanlarını taraflı ve dramatik bir şekilde ülkelerinin kamuoyuna sunmuşlar ve Ermenileri haklı göstermeye çalışmışlardır. Bu şekilde Ermeni Meselesi’nin uluslararası bir nitelik kazanmasında katkıları olmuştur. Misyonerler, Batılı ülkelerde Ermeni davasını canlı tutmaya çalışarak İngiltere ve ABD gibi ülkeleri Doğu Sorunu’nu çözmeye yöneltmeye çalışmıştır.⁴⁴⁵ Misyonerler, ABD ve Avrupa ülkelerinde Türk aleyhinde kamuoyu oluşturmaya gayret ettiler. Emellerine ulaşmak için Türkleri karalamaktan ve olumsuz tasvir etmekten kaçınmamışlardır. Bu şekilde misyonerler Türk aleyhtarlığı üzerine odaklı hikayelerini gazetecilere aktarmış, gazeteciler de bu hikayeleri yayınlamıştır. Neticede bu hikayeleri okuyan Batılı halkta Türklere karşı bir önyargı oluşmuştur.⁴⁴⁶

Osmanlı coğrafyasının İngiliz sömürgelerine giden yolda bulunması nedeniyle bu coğrafya ve buradaki gayrimüslim azınlık İngiliz devletinin ve misyonerlerinin de ilgisini

⁴⁴¹ Güngör, a.g.e., 28-29.

⁴⁴² Kılıç, Osmanlı Türkiye’sinde Azınlık Okulları, 153.

⁴⁴³ Hülagü, a.g.m., 435.

⁴⁴⁴ Günay, N. (2008). “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri”. *Gazi Akademik Bakış*, 1(2), 117.

⁴⁴⁵ Karakaş, a.g.m., 144.

⁴⁴⁶ McCarthy, a.g.e., 3, 241-247.

çekmiştir. İngiliz misyonerler Osmanlı topraklarında yaşayan başta Ermeniler olmak üzere Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler, Yezidiler ve Nasturiler ile ilgilenmişlerdir. İngiliz misyonerler Ermeniler konusunda kimi zaman diğer Batılı devletlerin misyonerleriyle iş birliği yapmaktan kaçınmamıştır. İngiliz misyonerlerinin özellikle Ermeniler üzerinde etki kurmak istemelerinin en önemli sebebi Osmanlı coğrafyasındaki çıkarlarının Rusya ile çakışmasıdır. Orta Doğu'da güçlü bir Rusya'yı sömürgeleri için ciddi bir tehdit olarak gören İngiltere hükümeti bununla her sahada mücadele etmekten kaçınmamıştır. Ve misyonerlerini de bu yolda etkili bir araç olarak kullanmıştır. İngiltere misyoner aracılığıyla Osmanlı Devleti üzerinde himaye hakkına kavuşmak ve Ermenileri kendine çekebilmek için görkemli kilise, okul ve hastaneler açmıştır. İngiliz misyonerlerinin bu coğrafyadaki faaliyetleri bütünüyle dini bir karakter çerçevesinde gösterilmek istenmiş ve esas amaçları gizlenmiştir. Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasına imkan vermeyen, tampon bir bölge şeklinde oluşturulmak istenen, İngiliz güdümünde bir Ermenistan devleti için Ermeniler Osmanlı Türkleri ile çatıştırılmaya yönlendirilmiştir. Misyonerler bu amaç için Ermenileri, bağımsız bir Ermenistan hayaliyle komitacılık faaliyetlerine sürüklemişlerdir. Bazı Ermenilere, İngiliz pasaportları dağıtarak kendi uyruklarına geçirmişlerdir. İngiltere misyonerlere yoğun bir şekilde diplomatik destekte de bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki bazı İngiliz konsolos ve diplomatlar bizzat misyonerlik faaliyetlerini yerine getirmişlerdir. Misyonerlerin en büyük koruyucusu olmuşlardır. İngiltere destekli misyonerler eğitim ve kültür alanında çalışmalarda bulunarak Ermeni gençlerinin düşünce dünyasına nüfuz etmeye çalışmışlar ve onları ayrılıkçı hareketlere sevk etmişlerdir. Böylelikle İngiltere Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması durumunda aslan payını alabilmek için kendisine bağlı bir zümre oluşturmayı başarabilmiştir.⁴⁴⁷

Misyonerlerin Ermeniler dışında Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Bulgar ve Arap toplumlarını da bağımsızlık mücadelesine sürüklemişlerdir.

4.2. Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Kapitülasyonlar Çerçevesinde Cizvitler

Cizvit misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelişi ve buradaki faaliyetleri Fransa ve Fransız elçiler desteğiyle olmasından dolayı öncelikle Osmanlı-Fransız ilişkilerine ve bu

⁴⁴⁷ Bolat, B., Ayaz, R. (2018). "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Ermenileri Üzerindeki Etkileri". Y. E. Tekinsoy-M. Haniççe (Editörler). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Misyonerler ve Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 126-128.; Kılıç, Osmanlı Ermenilerine Yönelik Misyoner Faaliyetleri, 124-125.

çerçevede Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katolikleri himaye etmesine değinmek gerekmektedir.

1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman ve Fransa Kralı I. François arasında imzalanan sözleşme ile taraflar birbirlerine ticari, hukuki ve diplomatik ayrıcalıklar tanıyarak ilk kapitülasyonları tahsis etmişlerdir. Bu sözleşmede Osmanlı topraklarına gelen Fransızlara din, vicdan ve ibadet özgürlüğü tanınacağı belirtilmekteydi. Bu şekilde iki devlet arasında birbirlerine tanınan haklar sonraki dönemlerde yenilenerek devam etmiştir. 1536 ve 1569 yılındaki sözleşmelerde açık bir şekilde Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri himaye hakkı yer almamış ancak bu hakkı almaya yönelik çalışmaların alt yapısı Fransa tarafından hazırlanmaya başlamıştır. 1604'teki yenilenmeyle birlikte Hristiyanlara ait kutsal mekanlar ve din adamlarının mevcut hak ve özgürlükleri Fransa'nın inayetiyle bağlayıcı hale getirilerek Katolikleri himaye meselesi için gerekli zemin yaratılmıştır. 1673 yılına gelindiğinde ise bu yıl yapılan sözleşme neticesinde Fransa, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katolikleri himaye hakkını elde etmiştir. Galata'da bulunan Cizvitler ve Kapusenler ruhbanı ellerindeki kiliseleri muhafaza etmeyi ve olası bir yangında tamir onayı almaya muvaffak olmuşlardır. 1740 yılında ise kapitülasyonlar sürekli hale getirilmekle birlikte Fransızların Katolikleri himaye hakkı da sürekli hale getirilmiştir.⁴⁴⁸

1740 Kapitülasyonları neticesinde I. Mahmut, eski kapitülasyon antlaşmalarındaki maddeleri daha da genişleterek Fransa'ya yeni imtiyazlar tanımıştır. Ve böylece Fransa, Osmanlı Devleti nezdinde en imtiyazlı devlet olmuştur. Bu kapitülasyonların 50. ve 51. maddeleri doğrudan Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Katolikleri himaye hakkına işaret etmiştir. 50. maddeye göre Osmanlı Devleti'ndeki Frank piskopos ve rahipler hangi ulusa mensup olduğuna bakılmaksızın Fransa Kralı'nın himayesinde olacaktır. 51. madde ise Kudüs'teki Kutsal Yerler Fransa Krallığının idaresi altında olacaktır.⁴⁴⁹ 1740 Kapitülasyonlarının 35. maddesinde ise Cizvitlere de yer verilmiştir. Buna göre Galata'da bulunan ve eskiden beri ellerinde iki kilise bulunduran Fransız Cizvit ve Kapusen

⁴⁴⁸ Bozkurt, A. (2011). "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi". *Tarih Dergisi*, 52, 123-130.

⁴⁴⁹ Yorulmaz, Ş. (2000). "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl-20. Yüzyıl Başları)". *OTAM*, 11, 699, 708.

tarikatlarının kiliseleri ellerinde kalmaya devam edecek, kiliselerinin mülkiyetine ve yaralanma hakkına sahip olacaklardır.⁴⁵⁰

Kapitülasyonlar, sayesinde Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim tebaayı himaye hakkı elde eden Fransa, Cizvit misyonerleriyle Osmanlı Devleti'nde başlattığı Katolik propaganda ile sadece dini değil, ticari ve ekonomik hedeflere de sahipti.⁴⁵¹ Fransa bu şekilde sahip olduğu ayrıcalıkları suiistimal ederek himayesi altında bir Katolik kolonisi meydana getirmeye çalışmak ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek isteyecektir.⁴⁵² Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki elçilerine her şartta Katolik misyonerleri koruma ve faaliyetlerini sürdürmede destek olma, Cizvitler ve diğer Katolik tarikatlarının kiliselerini koruma, Ortodoks papazların Katoliklerden üstün olmasını engelleme ve papazlar arasındaki rekabeti önleme talimatları vermiştir. Fransız elçileri böylece siyasi, hukuki ve sosyal görevlerinin yanı sıra dini görevlerde üstlenmişlerdir. Zamanla elçilerin çalışması ve ayrıcalıkları neticesinde Katoliklik Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte Katolik Kilisesi ve Katolik tebaa Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki bir politikasının bir parçası haline gelmiştir.⁴⁵³

Fransa Kralı I. Francis (1515-1547)'dan itibaren Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir dostluk ilişkisi gelişme göstermiştir. Bu dostluğun neticesinde Fransa Krallığı'nın isteği üzerine Osmanlı hükümeti Cizvitlere karşı olumlu bir tavır takınarak Galata'da oturmalarına izin vermiştir.⁴⁵⁴

İstanbul'da bulunan Fransız elçileri dini işleri görevlerinin bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre Doğu'daki her Fransız din adamı Osmanlı topraklarındaki Fransız gücü için bir değer olarak telakki edilmiştir.⁴⁵⁵ Daha sonraki dönemlerde Fransa Kralı IV. Henry (1589-1610), Cizvitlerin İstanbul'daki Fransız elçisinin himayesi altında bulunmasını uygun görmüştür. Bu suretle İstanbul'daki Fransız elçisinin himayesinde

⁴⁵⁰ Collas, B. C. (2005). *1864'te Türkiye Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni*. (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Bileşim Yayınevi, 325.

⁴⁵¹ Küçük, C. (2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat". *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phonix Yayınevi, 377-378.

⁴⁵² Bozkurt, a.g.m., 130.

⁴⁵³ Gözübüyük, S. (2018). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerin Rolü". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 639, 642.

⁴⁵⁴ Uzunçarşılı, İ. H. (2019). *Osmanlı Tarihi*. 3. Cilt, 2. Kısım. (Sekizinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 117-118.

⁴⁵⁵ Aydın, M. (2004). "Türkiye'ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 104.

hareket eden Cizvitler, İstanbul başta olmak üzere İzmir, Atina, Selanik, Sakız ve Nakşa Adası'na yerleşerek propagandalarını yürütmüşlerdir.⁴⁵⁶

Uzun bir geçmişe sahip olan Osmanlı-Fransız ilişkileri ve bunun neticesinde Fransa'ya verilen çeşitli imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlamasıyla birlikte büyük bir sorun teşkil etmiştir. Fransa özellikle XIX. yüzyılda izlediği Doğu politikasına uygun olarak Katolik misyonerleri ve Cizvitleri desteklemekten geri durmamıştır. Osmanlı Devleti'nde açılan Fransa destekli yabancı ve misyoner kurumlar çoğunlukla Fransa'nın Doğu politikasının ürünü olmuşlar ve bu politikaya hizmet etmişlerdir.⁴⁵⁷

4.3. Cizvitlerin Osmanlı Topraklarına Gelişleri ve İlk Faaliyetleri

Cizvitlerin Osmanlı topraklarına ilk defa 1561 yılında gelmişlerdir. Papa IV. Pius (1559-1565), Cristobal Rodrigues ve Giovanni-Battista Eliaono isimli iki Cizvit tarikatı üyesini Mısır'daki Kıptiler üzerine Roma'yla birleştirme gayesiyle göndermiştir. 1561 yılının Kasım ayında İskenderiye'ye varan Cizvitler, Kahire'deki Patrik tarafından soğuk bir şekilde karşılanmışlardır. Bu duruma rağmen Cizvitler görevlerini yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak Cizvitlerin Mısır'daki hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁵⁸

Cizvitler, İstanbul'a ise ilk defa 1583 yılında ayak basmışlardır. Galatalıların en büyük eksikliklerin bir okul olduğunu ve aynı dönemde İstanbul'da Katolik nüfusun gittikçe azaldığını iletmeleri üzerine Papa III. Gregorius ve Cizvitlerin lideri Claudio Aquaviva harekete geçerek beş misyoneri İstanbul'a göndermiştir. Misyonerler Başrahip Giuliano Mancinelli, Peder Onorio Caze, Mauricio Timpanizza ve Martino ile Francesco kardeşlerden oluşmaktaydı. St. Benoît Kilisesi'ne yerleşen Cizvitler kısa sürede okullarını kurarak eğitim ve vaaz görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Cizvit misyonerler, Saint Benoît'ya yerleşir yerleşmez burada okul açmalarının ardından hastane ve hapishanelerde bulunan Katoliklerle de ilgilenmişlerdir. Misyonerler akşamları hapishaneye giderek oradaki Hristiyanlarla meşgul olup geceyi orada geçirmişlerdir. Cizvitler böylelikle İstanbul'da görevlerine başlamalarından bir müddet sonra şehir veba

⁴⁵⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., 118.

⁴⁵⁷ Yorulmaz, a.g.m., 767.

⁴⁵⁸ Frazee, C. A. (2009). *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. (Çev. C. Erdek). İstanbul: Küre Yayınları, 74-75.

salgınına maruz kalmış ve misyonerler ölmüştür. Cizvitlerin İstanbul'daki ilk hareketleri salgın sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁵⁹

Galatalıların okul isteği üzerine Papalık tarafından 1583'te İstanbul'a gönderilen Cizvitler, Osmanlı başkentine gelişlerinin ardından St. Benoît Kilisesi'ne yerleşmişlerdir. Kısa bir süre sonra kilisenin yanında Saint Benoît Koleji'ni kurmaya muvaffak olmuşlardır. Latin çocukların eğitimi için açılan kolej 1586'da başlayan salgın sonrasında dört Cizvit'in ölmesiyle okul kapanmak zorunda kalmıştır.⁴⁶⁰

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı ve gayrimüslim okullarının ilk halkasını oluşturan Saint Benoît Koleji, Osmanlı toplumunu pek çok yönden etkileyen Fransa destekli misyon faaliyetlerinin de hareket noktasıdır. 1609'da Cizvit misyonerlerinin Osmanlı topraklarına geri dönmesiyle 20 Eylül 1609'da tekrar açılmıştır. Aynı yıl kolej subaşılardan basılıp öğretmenler tutuklanmış ancak Fransa elçisinin araya girmesiyle serbest bırakılmışlardır. 1612'de bulaşıcı hastalıklar sebebiyle kapanan okul bir sene sonra tekrar eğitime başlamıştır. Kolejin programı okuma, dilbilgisi, Grekçe, matematik, lisan ve serbest sanatlardan oluşmaktadır. 1693'ten itibaren okul derslerinin arasına Türkçeyi de eklemiştir. 1703'te Cizvitler tarafından bir matbaa kurulmuştur.⁴⁶¹ Latin, Rum ve hatta bazı Yahudi aileler çocuklarını bu Cizvit okuluna göndermiştir.⁴⁶² Aleksandros Mavrokordatos, Patrik Naibi II. Kirillos Kondaris ve Trabzon Metropoliti Kirillos gibi şahsiyetler öğrencileri arasında yer almıştır. Saint Benoît'da öğrenciler hazırladıkları tiyatro oyunlarını sahnelemiştir.⁴⁶³

Osmanlı-Fransız ilişkilerinin Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar uzanmasının bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okul ve diğer müesseselerin en eskileri Fransa'ya aittir. Bu hususta Saint Benoît Koleji önemli bir örnektir. Cizvitler, Saint Benoît'yı Katolik olmayanlara yönelik canlı bir misyonerlik merkezi haline getirmişlerdir.⁴⁶⁴ Saint Benoît Koleji, Osmanlı Devleti sınırlarında kurulan, yüz binden

⁴⁵⁹ Marmara, R. (2006). *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. (Çev. S. Özen). İstanbul: Kitap Yayınevi, 36; Frazee, a.g.e., 85-88; Polvan, N. (1952). *Türkiye'de Yabancı Öğretim*. Cilt 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 78-79.

⁴⁶⁰ Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. Cilt 1-2. İstanbul: Eser Matbaası, 769-770.

⁴⁶¹ Polat Haydaroglu, a.g.e., 113-115; Ergin, a.g.e., 770-771.

⁴⁶² Polvan, a.g.e., 81-82.

⁴⁶³ Roussos-Milidonis, M. N. (2011). "19. Yüzyıl İstanbul'unda Katolik Azınlık". P. Stathis (Editör). *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 92-93.

⁴⁶⁴ Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 100; Marmara, a.g.e., 36.

fazla öğrenciyi toplayan ve sayısı birkaç yüzü bulan Fransız okullarının ilkidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi, sosyal ve dini etkileri olmuş Fransız misyonerlerin eğitim öğretim faaliyetlerinin hareket noktası olmuştur. Saint Benoit Koleji sadece Fransız eğitim öğretim faaliyetlerinin değil ayrıca bütün yabancı öğretimin başlangıcı sayılabilir. Genellikle kilise okulları öğrencilerin mezheplerine bağlı kalmaları ile yetinirken Cizvit idaresindeki Saint Benoit Koleji bu amacın ötesinde Katolik mezhebini diğerlerine de öğretmek, Katolikliği yaymak gibi daha geniş bir hedefleri vardır. Bu sebeple Saint Benoit hem bir misyoner müessesesi hem de bir okul karakteri taşıyan ilk yabancı okul mahiyetine sahiptir.⁴⁶⁵

Osmanlı Devleti'ne gelen Cizvitlerin görünürdeki amaçları Katolik cemaate dini liderlik etmek ve onlara ibadetlerinde ve dini eğitimlerinde yardımcı olmak olmuştur. Esas amaçları ise Doğu ve Batı Kiliselerini Roma Katolik Kilisesi bünyesinde birleştirmek, Hristiyanlığı güçlendirmek ve kutsal yerleri ele geçirmektir. Bu hedefe ulaşmak için dünyanın farklı yerlerine dağılan Cizvitler, Osmanlı Devleti'nde Hristiyan olmayanlarını Hristiyanlaştırmak ve Katoliklik dışındakileri Katolik yapmak için çalışmışlardır.⁴⁶⁶ Cizvitler İstanbul'a ilk gelişlerinde Saint Benoit'ya yerleşmelerinin ardından burasını bir Cizvit merkezi haline getirmişlerdi. Sonrasında eğitim kurumlarını kurarak dinden sapmış aileleri ve onların çocuklarını eğitmeye başlamışlardır. Saint Benoit'daki Cizvit öğreticilerin iki hedefi bulunmaktaydı. İlk hedefleri İstanbul'daki Hristiyanları eğitmek, ikincisi eski Doğu Roma topraklarındaki Hristiyanlara ulaşmaktır. Cizvitler arasında ikinci hedef daha ağır basmış ve kısa sürede Doğu'daki Hristiyanlarla görüşmelere başlamışlardır.⁴⁶⁷

Cizvitlerin İstanbul'a dönüşleri 1609 yılında gerçekleşmiştir. 21 Ocak 1609'da Paris'te ayrılan Père de Canillac başkanlığındaki Cizvit misyonerler Korfu, Mikonos ve Sakız'da molalar verdikten sonra Eylül ayında İstanbul'a ulaştılar. Bu Cizvit grubu İstanbul'a geldiklerinde Fransızlar tarafından karşılanmış ve Fransa Büyükelçisi De Salignac tarafından himaye edilmiştir. Cizvitlerin ikinci gelişlerinde karargah olarak Galata'daki St. Sebastian Kilisesi'ne yönlendirilmişlerdir. Fakat daha sonra ilk ikamet yerleri olan St. Benoit Kilisesi kendilerine verildi. Cizvitler St. Benoit'da sabahları

⁴⁶⁵ Polvan, a.g.e., 146-147.

⁴⁶⁶ Gözübüyük, a.g.m., 638.

⁴⁶⁷ Birsal, H. (2014). "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'in Mektubu)". *Turkish Studies*, 9(4), 213.

İtalyanca akşamları Fransızca ayinler vermiştir. Bu sırada dini propaganda sahasında ilk başarılarını Protestan olan kendi elçilerine karşı alarak De Salignac'a Katolikliği kabul ettirmişlerdir. Cizvitlerin Osmanlı topraklarındaki öncelikli hedefleri Ortodoks Kilisesini Roma'yla birleştirmek olmuştur. Bu süreçte Cizvitlerin Osmanlı Devleti'ndeki amiri olan Henry de François de Canillac, Ortodoks Patriklerle iyi bir iletişim kurmayı başarmıştır. Bu sırada Cizvitlerin düşmanlarını boş durmayarak tüm dünyanın bu rahiplerden nefret ettiğini, bunların tehlikeli olduklarını, Papa ve İspanya Kralı adına casusluk yaptıklarını dile getirerek Osmanlı topraklarından kovulmaları için resmi makamları teşvik etmişlerdir. 1609'da Cizvit okulu subaşı tarafından basılıp rahipleri hapsedilmiştir. Ancak Fransız elçisinin araya girmesiyle serbest kalmışlardır. Bu olaydan kısa bir süre sonra Cizvit düşmanlarının teşvikiyle rahiplerin kovulmasına karar verildiyse de Fransız elçinin teşebbüsüyle verilen emir iptal edilmiştir.⁴⁶⁸

Fransız elçisi himayesinde olan Cizvitler, elçi Baron de Salignac'ın 1610 Ağustos'undaki vefatı üzerine güç bir duruma düşerek tutuklanmışlar ve yeni elçi gelinceye kadar hapiste kalmışlardır. Yeni gelen Fransız elçi Achille de Harlay-Sancy'nin ilk görevi Cizvitlerin serbest bırakılmasını sağlamak olmuştur. Bu şekilde Cizvitlerin işleri düzelmekle birlikte 1616'da Sadrazam Damat Halil Paşa'nın atanmasıyla İstanbul'da Katoliklerin durumunda önemli değişiklikler gözlenmiştir. Halil Paşa, Fransız nüfuzunun artmasına ve Katolikliğin ilerlemesine yönelik engeller bulmaya çalışmıştır. Bunun ardından St. Benoît'daki Cizvitleri, Rusya Kazak güçleri ve Habsburglarla ilişkileri olduğuna ve Müslüman çocukları vaftiz etmekle suçlayarak tutuklamıştır. 1620 yılında İstanbul'a gelen yeni Fransız elçisi bu durumu telafi etmiştir.⁴⁶⁹

Cizvitleri himaye eden Fransız elçisi Philippe de Harlay (1620-1631 yılları arasında bu görevi yerine getirmiştir), Cizvitleri İstanbul'a sokmak ve bu suretle Katolik ve Ortodoks Kiliselerini birleştirmek için yapılan faaliyetlere ve propagandalara yardım etmiştir. İngiliz ve Felemenk elçilerinin karşı olduğu beş Cizvit'i İstanbul'a yerleştirip neşriyat yapmalarını desteklemiştir. Bu şekilde açılan matbaa bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiş ve matbaa basılmıştır. Burada Cizvitler ise sınır dışı edilmek üzere tutuklanmıştır. Bu gelişme üzerine Fransa elçisi bu kararı engellemeye çalışmış ve

⁴⁶⁸ Frazee, a.g.e., 96-99; Polvan, a.g.e., 81.

⁴⁶⁹ Frazee, a.g.e., 96-99.

tehditlerde bulunmuş fakat başarılı olmamıştır.⁴⁷⁰ Elçinin tehditlerine karşı Sadrazam Kaymakamlığı “*Osmanlı Padişahı, Fransa Kralına eski ve sadık bir müttefiki nazarıyla baktığından bu kadar eski bir dostluğun birkaç hainin cezalandırılmasıyla bozulacağına inanmamaktadır.*” cevabını vermiştir. Bir müddet son Cizvitler yeniden İstanbul’a gelerek Saint Benoit Kilisesi ve Manastırına yerleşmişlerdir. Cizvit misyonerler Fransız soyundan olmaları nedeniyle her zaman Fransız elçisi tarafından korunmuştur. Fransız korumasının olmaması halinde aleyhinde yapılan propagandalar neticesinde İstanbul’da barınmaları imkansız bir hal alırdı. Bu koruma sayesinde hiçbir faaliyetten geri durmayan Cizvitler, okullarındaki eğitim öğretim propagandalarına devam ettikleri gibi Saint Benoit Kilisesi’nde, Tersane Zindanlarına, Yedikule Hapishanesinde, liman bulunan gemilerde, hatta Rum ve Ermeni kiliselerinde ateşli vaazlar vermiş, günah çıkarmış ve ayinler yapmışlardır. Vaazları Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Türkçe vermişlerdir. Halka yakın görünmek için cüppe ve kalpak giymişlerdir. Ancak bu giyim şeklini 1673-1674’te Papalık isteği üzerine bırakarak Cizvit mantosu giyip ruhani kisvelerine bürünmüşlerdir.⁴⁷¹

Cizvitlerin Osmanlı Devleti’ndeki faaliyetleri ile ilgili Fransa dışında Papa’nın da birtakım amaçları vardır. Papa, Cizvitler sayesinde Protestan ve Kalvinistlere karşı Osmanlı topraklarındaki genç Ortodoksları kolejlerinde yetiştirip Katolikliğe geçirmek istemekteydi. Böylelikle Papa yüzyıllardır gerçekleştiremediği Doğu ve Batı Kiliselerini birleştirmeyi planlamıştır. Cizvitler ise Akdeniz adalarına ayak basmak, Kıbrıs, Halep, Şam, Beyrut ve Kudüs’e yerleşmek istemişlerdir. Osmanlı topraklarındaki Cizvitler ve Fransiskanlar İstanbul, İzmir, Orta Yunanistan, Kıbrıs, Halep, Suriye, Irak, Mısır ve Filistin eyaletlerinde faaliyette bulup buralardaki teşkilatlar Paris ve Britanya tarafından idare edilmiştir.⁴⁷²

Roma’ya göre Katolik misyonerlerin faaliyetleri doğrudan Papa’ya rapor veren bir kurum halinde teşkilatlanmaları gerekmektedir. Bu sebeple Papa XV. Gregory 1622 yılında kısaca “Propaganda” denilen “İnanç Propagandası İçin Kutsal Cemaat” isimli bir teşkilat meydana getirmiştir. Katolik kilisesinin en etkili ve yapıcı organlarından biri haline gelen teşkilat Doğu misyonunu da emri altına almıştır. Böylelikle Osmanlı toprakları bu organizasyonun ilgi alanına girmiş ve bu coğrafyadaki misyonerlik faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Propaganda Teşkilatı, Doğu’da eğitim ve insani yardım faaliyetlerine ağırlık

⁴⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., 118-119.

⁴⁷¹ Polvan, a.g.e., 83-84.

⁴⁷² Uzunçarşılı, a.g.e., 119.

vererek insanların sempatisini kazanmaya çalışmış ve bu yöntem sayesinde Katolik misyonunu Doğu Hristiyanları arasında yerleştirmeye çalışmıştır.⁴⁷³ XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Katolikliğin ilerlemesi için Propaganda Teşkilatı ve Fransız elçileri çalışmaktaydı. Bu iki grup da Avrupa'daki diğer güçler ve mezheplerden yararlanarak konumlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Kimi zaman geçici engellerle karşılaşan bu iki grup çoğunlukla mücadelelerinde başarılı olmuştur. Neticede Katoliklik, İstanbul'da ciddiye alınması gereken bir konuma ulaşmayı başarmıştır.⁴⁷⁴

Papalar, Cizvit rahipleri ve diğer Katolik tarikatları aracılığıyla Osmanlı topraklarında Katolik inancını yaymak ve kendilerine taraftar zümreler oluşturmak istemişlerdir. Bu amaçla Papa V. Sixtus (1585-1590) Boğdan voyvodalığına Cizvit rahipler yollamış ve rahipler Erdel'deki Sakson ve Macar köylerine dağılmıştır. V. Sixtus ayrıca Mezopotamya bölgesinde yaşayan ve Halep ile Diyarbakır arasında ticaret yapan Yakubi Hristiyanlarına da iki Cizvit rahip göndermiştir. Ancak bu rahipler hedeflerinde başarılı olamayarak geri dönmüşlerdir.⁴⁷⁵ 1622'de Papalık tarafından Propaganda Teşkilatı'nın kurulmasının ardından Papalık tarafından desteklenen Cizvitler Halep ve Musul'da çalışmaya başlamıştır. Bu yüzyılın sonuna doğru faaliyet alanları da genişlemiştir. 1681-82 yıllarında Mardin'de çalışan Cizvit rahip Michel Nau 1683'de Mardin'de vefat etmiştir.⁴⁷⁶

Fransa Kralı XIV. Louis döneminde (1643-1715) ise Osmanlı hükümetinin Fransa'ya karşı hoşgörü politikası nedeniyle topraklarındaki Katolik propagandası hızla artış göstermiştir. XIV. Louis, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katoliklerin hamisi sıfatıyla elçileri ve Katolik papaz aracılığıyla Katoliklerin sayısını artırmaya yönelik bir politika gütmüştür. Fransisken ve Cizvitlerden oluşan bu Katolik papazlar en çok İstanbul, İzmir, Adalar, Irak, Suriye, Halep, Mısır, Irak, Filistin ve Kudüs'te faaliyet göstermiştir. Cizvitler, Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve Suriye'yi kendilerine merkez edinmiştir. Fransa Krallarının koruması altında hareket eden Cizvitler faaliyetlerini ülkesinin çeşitli bölgelerinde yoğunlaştırmıştır.⁴⁷⁷ XIV. Louis, 17 Mayıs 1675 tarihli "Cateau-Cambrésis"

⁴⁷³ Aydın, a.g.m., 102-103, 109.

⁴⁷⁴ Frazee, a.g.e., 124.

⁴⁷⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., 136-137.

⁴⁷⁶ Guest, J. S. (1987). *The Yezidis. A study in Survival*. Londra: Routledge and Paul, 55,57. Aktaran Aydın, S. (2001). "Anadolu Hıristiyanlığında Dönüşüm Misyoner Faaliyetlerinin Doğu Hristiyanlığı Üzerindeki Etkisi ve Modernleşme". *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*. Ankara: Evrak Yayınları, 77-78.

⁴⁷⁷ Yorulmaz, a.g.m., 707.

emirnamesiyle Osmanlı Devleti'ndeki Cizvit misyonerlerine "Chapelains Royaux et Consulaires" (Fransız Elçilik ve Konsolosluklarının resmi papazları) unvanını vermiştir.⁴⁷⁸

1673'te Kapitülasyonların yeniden imzalanmasının ardından Osmanlı topraklarındaki Katolikler XIV. Louis'nin tebaası sayılarak Fransa'nın koruması altına alınmıştır. Böylelikle Hristiyan hacılara Kutsal Toprakları ziyaret hakkı tanınmış ve Fransız Cizvitlerin İstanbul'daki varlığı garanti altına alınmıştır.⁴⁷⁹ 1696 yılında Saint Benoit Kilisesi'nin yanması üzerine Cizvit misyonu biraz yavaşlamıştır. Fakat 1697'de kilise hemen onarılmış ve bu seferki onarılma çok esaslı olmuştur. Müftüden alınan fetvayla Osmanlı Hükümeti kiliseye bir kubbe yapılmasına ve çatısının kurşunla örülmesine izin vermiştir. Buradaki önemli husus bu tarihe kadar çatıların kurşunla örülmesi camilere mahsus bir imtiyazken artık bir kilisenin de aynı şekilde yapılmasıydı. Kilisenin bu şekilde onarılmasının ardından misyonerler Ermeniler arasındaki propagandalarına hız vermişlerdir.⁴⁸⁰

XVII. yüzyılda Cizvitler Ege Adalarında da birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çin'e yolculukları esnasında bir fırtına nedeniyle Nakşa limanına sığınan iki Cizvit sonrasında Papalık izni ile adada daimi olarak kalmıştır. Cizvitlerin gelişiyle Nakşa halkı ve Ortodoks ruhban sınıfı kendilerinin hizmetinden yararlanmışlardır. Nakşa'da Cizvitler dini öğütler vermek ve Hristiyanların tövbelerinin dinlemenin yanı sıra eğitim hizmetinde de bulunmuşlardır. Açtıkları okullarda hem Yunanca hem İtalyanca dersler verilmiştir. XVI. yüzyılın sonuna doğru Sakız adasına ulaşan bir Cizvit grup burada da bir okul açmıştır. 1627 yılında iki Fransız Cizvit Kıbrıs'a ayak basmıştır. İtalyanlar, bu Cizvitlerin İspanyol ajanı olduklarını Türklere bildirmeleri üzerine iki Cizvit tutuklanıp kovulmuşlardır. 1640 yılında ise François Blaizeau ve Rene de St. Cosme isimli iki Fransız Cizvit, Yunan toprakların ayak basmıştır. Blaizeau 1645'te Atina'da bir okul açmaya muvaffak olmuştur. Ancak okulun çok az öğrenciye sahip olması nedeniyle okul Eğriboz'daki Halkis'e taşınmıştır. 1672 yılında bir başka Cizvit Atina'yı ziyaret etmiş ve şehrin tasvirini yazmıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Polvan, a.g.e., 87.

⁴⁷⁹ Frazee, a.g.e., 123-124.

⁴⁸⁰ Polvan, a.g.e., 87.

⁴⁸¹ Frazee, a.g.e., 140-154.

Cizvitler faaliyetlerini sadece İstanbul ve Ege Adaları ile kısıtlamayıp Anadolu'nun doğusuna da gitmişlerdir. Anadolu'nun doğusunda ve İran İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenileri misyonlarında hedef seçmişlerdir. XVII. yüzyılın son yarısında Cizvitler Erzurum, Bitlis, İsfahan ve Erivan'da merkezler oluşturmuştur. Eçmiyazin'deki Katoğikos'u ziyarette bulunmuşlardır. Bu bölgede Cizvit misyonerler Katolikliği pekiştirmeye çabalamıştır.⁴⁸²

Cizvitlerin bir diğer faaliyet alanı ise Suriye topraklarıdır. Hem XIII. Louis hem de Papa VIII. Urbanus tarafından desteklenen Cizvitler XVII. yüzyılın başlarında Halep şehrine ulaşmıştır. Fransız elçisi Breves, Cizvitlerin Halep'e yerleşmeleri konusunda Osmanlı Devleti'nden bir ferman almayı başarmıştı. 1625 yılında Gaspard Maniglier ve Jean Stella isimli Cizvit Halep'e gelmiştir. Ancak Cizvitler gelişlerinin ardından İngilizler ve Venedikliler tarafından hoş karşılanmamıştır. Yerli yetkililer de harekete geçerek Cizvitleri tutuklayıp İskenderun'a sürmüştür. Bu olayın üzerine Fransız elçilerin gayretleri sonucunda Cizvit misyonerler 1627 nisanında Halep'e geri dönmüşlerdir. Bu dönüşten birkaç ay sonra patlak veren salgında Cizvitler hastalara yardım ederek tüm kaynaklarını seferber etmiştir. 1633 yılında gerçekleşen bir tutuklanmanın ardından yine Fransız elçileri ve ayrıca İngiliz ve Hollandalı temsilciler sayesinde kurtulmuşlardır. Bu olayın ardından Fransız elçilerin Cizvitlerin, konsolosluğun özel papazları unvanını almaları için çalışmıştır. Bunun ardından Cizvitler Suriye'deki varlıkları Şam'a kadar genişletmiştir. Cizvitler, Melkit Patriği tarafından Şam'daki Patrikhanede bir okul kurmaları için davet edilmiştir. Ayrıca Cizvitler Antakya ve Lübnan'a da ulaşmıştır. Bu bölgelerde okullar açarak eğitim vermişler ve dinsel törenleri yönetmişlerdir. Cizvitler kimi zaman Osmanlı memurları ya da Ortodoksların sebep oldukları engellerle karşılaşmaya da devam etmiştir. Lübnan. Bölgesindeki faaliyetleri artıran Cizvitler bu bölgede özellikle Maruniler üzerine yoğunlaşmıştır. XVII. yüzyılda Marunilerin yaşadığı bölgeye gelen Cizvitler kilise güç kazandırmışlardır. Kendilerine Beyrut ve Cübeyl arasında Ayn Turah isimli köyden bir parsel toprak verilmiştir. Buraya bir ev inşa edilerek ilk daimi Cizvit misyonu merkezi oluşturulmuştur. Sonraki süreçte Trablusgarp ve Sayda'da başka merkezler kurulmuştur.

483

⁴⁸² Frazze, a.g.e., 162-163.

⁴⁸³ Frazee, a.g.e., 163-169, 174-175.

Cizvit misyonerler İstanbul'a ayak basmalarının hemen ardından yasaklanmalarına kadar Osmanlı zindanları ve buradaki mahkumlarla özel olarak ilgilenmiş ve hatta Saint Benoit'da buldukları dönemde bir Zindan Kütüğü tutmuşlardır. Cizvit pederler bu kütüğe İstanbul'a gelişleri ve yüklendikleri misyonlarla ilgili tarihsel verilere yer vermişlerdir. Zindanları ziyaret eden Cizvit papazlar buralarda her millet kişinin olduğunu ancak çoğunluğunu Fransızların oluşturduğunu belirtmiştir. Zindanlarda Cizvit rahipler günah çıkartma, vaaz verme, ayin, vaftiz ve evlendirme hizmetlerinde bulunmuşlardır.⁴⁸⁴ Osmanlı Devleti'ndeki Doğu Hristiyanlığına mensup kimselere Katolik mezhebini kabul ettirmek ve bu suretle Doğu-Batı Kiliselerini birleştirmek amacıyla hareket eden Cizvit misyonerlerin zaten Katolik olan zindanlardaki esirlerle ilgilenmelerinin ve onlara vakit ve emeklerinin büyük bir kısmı vermelerinin esas amacı esirlerin Katolik inançlarını korumak ve devam ettirmek istemeleriydi. Çünkü Cizvit misyonerler zindanlarda, kadırgalarda ve hususi evlerde zor ve düşkün durumdaki esirlerin İslamiyet'i kabul etmeleri halinde serbestlik kazanacak ve Osmanlı toplumuna dahil olacaklarını biliyor ve buna engel olmak istiyorlardı.⁴⁸⁵

Osmanlı topraklarındaki Katolik misyonerliğine karşı hem Müslümanlar hem de Ortodokslar birlikte hareket etmiştir. Ancak Katolik misyonerler genellikle yabancı konsolos ve sefaretlerin bünyesinde bulunmalarından dolayı onlara karşı fazla başarılı olmamıştır.⁴⁸⁶

Osmanlı Devleti topraklarında faaliyet yürüten Katolik misyonerler özellikle de Cizvitler, Osmanlı coğrafyasında seyahat ederken gördükleri ve yaşadıkları tecrübeleri aktardıkları raporlar kaleme almışlardır. Sonrasında Fransa'ya gönderilen bu raporlar Fransa'da dindar kesim içinde maddi destekte bulunabilecek olanlara, başarılı işleri anlatmak amacıyla yayınlanmaktaydı. Bu raporlar genellikle dindarlık ve yabancı memleketler hakkında merak uyandırıcı mahiyete sahipti.⁴⁸⁷ Osmanlı Devleti'ne gelen ve 1711'de Erzurum'dan Trabzon'a kadar yaptığı seyahatin geniş bir raporunu tutan Peder Monier'in aktardıkları Osmanlı Devleti'nde Cizvit misyonerliği açısından önemlidir. Seyahatine Erzurum'dan başlayan Peder Monier Bayburt, Gümüşhane ve Trabzon'un

⁴⁸⁴ Marmara, a.g.e., 88-92.

⁴⁸⁵ Polvan, a.g.e., 92.

⁴⁸⁶ Aydın, a.g.m., 102.

⁴⁸⁷ Faroqi, S. (2003). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*. (İkinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 187-188.

muhtelif kasa ve köylerini ziyaret ederek buradaki Hristiyan cemaat ile özellikle de Ermenilerle temas kurmuştur. Peder Monier aynı zamanda seyahat ettiği bölgelerdeki Hristiyan mezhepleri arasındaki çatışmalardan da bahsetmiştir. Gözlemlenmiş olduğu bölgelerin hem toplumsal hem de ekonomik yapısına raporunda yer vermiştir. Bu rapor 1819 yılında Paris'te yayımlanmıştır.⁴⁸⁸

Cizvit Tarikatı 1773 yılında Papalık genelgesi ile resmen yasaklanmıştı. Bu sebeple Cizvitler Doğu'daki misyonerliğin temelini oluşturmalarına rağmen mensuplarına karşı baskılar artmış, 1778'den sonra ise Doğu'daki Cizvit okulları kapatılmıştır. Bu durum Katolik misyonerliğinde bir kriz dönemine neden olmuştur.⁴⁸⁹ 1773 yılında gerçekleşen Cizvit Tarikatı'nın yasaklanmasının üzerinden geçen on yılın ardından Cizvitlerin yerini Lazaristler almıştır. Saint Benoit Koleji de Fransa Devlet Konseyi kararıyla Lazaristlere verilmiştir.⁴⁹⁰ Kapanma esnasında Cizvitlerin İstanbul'da, Adalarda ve Anadolu'da görev yapmakta olan 25 üyesi bulunmaktaydı. 17 üye ise Suriye'den Mısır'a kadar uzanan bölgede çalışmaktaydı. Papalık kurumunun Cizvit misyonerlerini yasakladığı esnada Fransa hükümeti de misyonerlere yönelik birtakım kısıtlamaları içeren yasa çıkarmıştı. Gelişen bu durumlar karşısında İstanbul'daki Fransız büyükelçisi şaşkınlığa uğramış ve Cizvitlerin faaliyetlerine göz yummuştur. Bu dönemde Fransız Konsolosu M. Bullin Saint Benoit mezunu idi ve Papalık ile Fransa Kralı arasında yaptığı görüşmeler neticesinde Cizvitlere bakışın değişmesine ve Cizvitliğin yeniden canlanmasına yönelik gayretlerde bulunmuştur. Fransız elçi de Cizvitlere “geçici temsilciler” gibi isimler vererek çalışmalarına devam etmeleri konusunda kendilerini cesaretlendirmiştir. Bu sırada Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki Cizvitlerin yerini bir başka misyonerlik topluluğu olan Lazaristlerin almasına karar vermiştir. Bu grup Cizvitlerin misyonunu ve mallarını devralmasına rağmen sayıları yeterli değildi. Ancak İstanbul, İzmir, Adalar ve Halep'te Cizvit merkezlerini doldurabilmişlerdi. Fazla dikkat çekmeyen bölgelerde ise Cizvitler, herhangi bir tarikata bağlı olmayanlara verilen isim olan “laik rahipler” adı altında çalışmaya devam etmişlerdir.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Birsell, H. (2013). “Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 109-119.

⁴⁸⁹ Aydın, a.g.m., 105.

⁴⁹⁰ Marmara, a.g.e., 39.

⁴⁹¹ Frazee, a.g.e., 202-203. Aktaran Saint-Priest'in mektubu Rabbath'da, Document Inedits, II, 602; Birsell, Fransız Misyonerler..., 218.

1789 Fransız İhtilali ve Napolyon'un taht döneminde yaşanan olaylar neticesinde Osmanlı Devleti'ndeki Katolikliğe ve misyonerliğe zarar vermiştir. Ancak Fransız Ulusal Meclisi misyonerliği, Fransa'nın Doğu'daki çıkarları nedeniyle tamamen yok etmek istememiştir. İstanbul'daki Fransız elçiler de Katolik misyonerleri korumaya devam etmiştir.⁴⁹²

4.4. XIX. Yüzyıl ve Cizvitler

1773'te Papalık tarafından lağvedilen Cizvit Tarikatı 1814'te yasaklanma kararlarının iptal edilmesinin ardından eski düzenlerine geri kavuşmuşlardır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Katolik misyonerlik, Cizvitlerin 1814'teki restorasyonlarıyla birlikte, Katolik ve Protestan misyonerler arasındaki rekabet ve Tanzimat reformu nedeniyle ivme kazanmıştır.⁴⁹³

Fransa Restorasyon dönemiyle birlikte yeni bir kilise ve tarikat yapısıyla karşılaşmıştır. 1815'te Lazaristlere izin verilmiştir. Ayrıca bu dönemde Roma, Cizvitleri yeniden tahsis ederek Fransızlardan birçok üye almıştır. Bu şekilde misyonerlik faaliyetleriyle güçlenen Fransa, Doğu'da etkisini artırmayı başarmıştır. 1822'de "İnancın Yayılması Birliği" ve 1856'da "Doğu'da İnancın Yayılması Birliği Okulları" kurularak Doğu'daki Katolik misyonları desteklemişlerdir.⁴⁹⁴

1814'te yeniden kurulmalarının ardından Cizvitler XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelmiştir. Ancak bu gelen ilk Cizvit grubu Sicilya'dan kovulduktan ve farklı bölgelerde bir hayli dolaştıktan sonra kendilerine elverişli bir çalışma sahası arayan İtalyan Cizvitlerdir fakat aralarında Fransızlar da bulunmaktadır.⁴⁹⁵

Cizvitler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlanarak yeniden gelişme göstermeye başlamıştır. Anadolu'da faaliyet gösteren Cizvitler eğitim ve kültür alanında yüksek derecede etkinlik göstermiştir. Yunan ve Ermeni dilleri ile alakalı filolojik çalışmalar yürütmüşlerdir. Sicilyalı keşiş Yeronimo Germanos tarafından ilk demotiko Yunanca sözlük hazırlanmıştır. Bunun dışında Batı'nın ilahiyat metinlerini Yunancaya

⁴⁹² Frazee, a.g.e., 204-205.

⁴⁹³ Doğan, M. A. (2009). "Missionary Schools". *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. (Ed. G. Agoston-B. Masters). New York: Facts on File, Inc., 386.

⁴⁹⁴ Yorulmaz, a.g.m., 710-711.

⁴⁹⁵ Polvan, a.g.e., 94.

çevirmişler ve sözlükler yayımlamışlardır.⁴⁹⁶ Cizvit Tarikatı'nın restorasyonu 1850'lerde İstanbul'da daha iyi Cizvit okullarına yol açmış ve bu okullar modern diller ve güzel sanatları içeren liberal bir eğitim vermiştir.⁴⁹⁷

Osmanlı topraklarındaki diğer Katolik misyonerler gibi Cizvitler de dini ve toplumsal alanlarda çalışmışlardır. Vaazlar verip mezhep ayrımı yapmaksızın hastalarla ilgilenmişlerdir. Hapishanelerdeki mahkumlara ve Osmanlı kalyonlarındaki forsalara yardımda bulunmuşlardır.⁴⁹⁸ Osmanlı topraklarındaki Cizvit misyonerlerin ne Amerikalı Protestanlar gibi ne de Alman misyonerler gibi politik bir konumda bulunmak gibi bir amaçları olmuştur. Cizvitler kendileri Protestanlığa karşı Katolikliğin ve Fransa'nın nüfuz alanının hizmetkarları olarak tanımlamışlardır.⁴⁹⁹

Cizvit misyonerleri, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları dahilinde en fazla faaliyet gösteren Amerikalı Protestan misyonerlerle rekabet ve mücadele içerisinde bulunmuşlardır. Osmanlı coğrafyasında önemli çalışmalarda bulunan Amerikalı misyoner Cyrus Hamlin anılarını kaleme aldığı eserlerinde sık sık Cizvitlerden bahsetmiştir. Cyrus Hamlin 1840 yılında Bebek İlahiyat Okulu'nu vücuda getirmesinden altı ay sonra Cizvitler tarafından bu okula rakip olarak Mayıs 1841'de "Fransız Koleji" açılmıştır. Cizvitler Fransız Koleji'ni açarak hem Bebek İlahiyat Okulu ile hem de bu okulu açan Amerikalı Protestan misyonerlerle mücadele ederek onların ilerisine geçmeyi düşünmüşlerdir. Fransız Koleji uzun müddet eğitim hayatına devam etmiş ancak açılışının üzerinden otuz yıl kadar sonra gözden kaybolmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki Cizvit lideri bu koleji yeniden canlandırmak için birtakım faaliyetlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Kolejin binaları ikametgaha dönüştürülerek kiraya verilmiştir. Cizvitler, Robert Koleji'nin kuruluş aşamasında da koleje karşı çıkmışlardır. Hamlin'e göre bunun sebebi aynı dönemde Cizvitlerin de bir kolej inşası için izin almaya çalışmaları ancak bunda başarılı olamamalarıdır.⁵⁰⁰

Bunun dışında Cizvitler kalemlerini kullanarak da Amerikalı misyonerlerle mücadeleye devam etmişlerdir. Protestanları aşağılayıcı ve suçlayıcı bir dizi risale

⁴⁹⁶ Roussos-Milidonis, a.g.m., 92.

⁴⁹⁷ Doğan, a.g.e., 386.

⁴⁹⁸ Roussos-Milidonis, a.g.m., 93.

⁴⁹⁹ Kieser, H. L. (2018). *İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*. (Çev. A. Dirim). (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 371-372.

⁵⁰⁰ Hamlin, C. (2012). *Robert Koleji Üzerinde Bir Ömür*. (Çev. A. Aksu). İstanbul: Dergâh Yayınları, 206-207, 380; Hamlin, C. (2011). *Türkler Arasında*. (Çev. H. Yüksel). İstanbul: Meydan Yayıncılık, 58, 63.

yayınlanmışlardır. Buna karşılık Cyrus Hamlin de Katolik mezhebini ve Cizvitleri eleştiren bir kitap kaleme almıştır. Hamlin'in hazırladığı bu kitap M. De Castro'nun matbaasında Ermenice olarak basılmıştır. Cizvitler bu matbaanın yasaklanması için Osmanlı yetkililerine başvurmuş ancak İngiltere büyükelçisi Stratford Canning'in müdahalesiyle Cizvitlerin hamlesi engellenmiştir. Hamlin'in eseri daha sonra Ermenice harfli Türkçe olarak yayınlanmıştır.⁵⁰¹

Anılarında Cizvitlere çokça yer veren Cyrus Hamlin Cizvitlerin Osmanlı Devleti'ne büyük miktarlarda ilaç tedarik ettiğini dile getirmiştir.⁵⁰²

Arnavutluk'ta da etkinlik gösteren Cizvitler, bölgedeki ruhban sınıfının eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle ruhban sınıfını eğitmek amacıyla 1856'da İşkodra'da bir okul açmışlardır. Bu eğitim hizmeti sayesinde Katolik Arnavutlarını durumu Abdülaziz döneminde iyileşme göstermiştir. II. Abdülhamit döneminde ise Katolik kilise Arnavut milliyetçiliği hareketinde aktif rol oynamıştır. Avusturya'nın finanse ettiği İşkodra'daki Cizvit ve Fransisken okulları hem yüksek öğrenim kurumu idi hem de eğitim dili olarak Arnavutça benimsenmişti. Bu okullarda eğitim alan Arnavut gençleri ülkelerinin bağımsızlığa kavuşması için eğitilmekteydi.⁵⁰³

Yüzyıllardır İstanbul'da misyon faaliyetlerinde bulunan Katolik tarikatları ve Cizvitler, Papa IX. Pius (1846-1878) ve XIII. Leo (1878-1903) dönemlerinde etkili bir şekilde takviye edilmiştir. Papa XIII. Leo adına Fransa ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin çıkarlarını temsil ettikleri 1878 Berlin Konferansı'nda resmileşmiştir.⁵⁰⁴

Cizvitler 1873'te Halep'e ve 1879'da Mısır'a yerleşip kendi denetimlerinde İskenderiye ve Kahire'de iki Kıpti-Katolik koleji açmışlardır. 1888'de Orta Mısır bölgesinde Minya'da üçüncü kolejlerini açmaya muvaffak olmuşlardır. Bu sıralarda Adana ve Sivas'ta Papa XIII. Leon destekli Cizvitler tarafından "Patite Armenié" misyonu

⁵⁰¹ Hamlin, Robert Kolej..., 234-236.

⁵⁰² Hamlin, Robert Kolej..., 249; Hamlin, Türkler Arasında, 169.

⁵⁰³ Hecquard, Historie et description de la Haute Albanie, 36-59, 177-197, 215-225; Gibert, F. (1914). Les Pays d'Albanie et leur Histoire, Paris, 15-23; Mülinen, Die Lateinische Kirche, 31-32; Missiones Catholicae, 127-133. Aktaran Frazee, a.g.e., 294-295.

⁵⁰⁴ Roussos-Milidonis, a.g.m., 97-98.

açılmıştır. 1895 olayları zamanında bu ortamdan yararlanan Cizvitler misyonlarını sürekli hale getirmiştir.⁵⁰⁵

Cizvit Tarikatı'nın 1814'ye yeniden kurulmalarının ardından Sicilya'dan İstanbul'a gelen İtalyan Cizvitler, 1864 yılında Beyoğlu'nda Sainte Pulchérie Cizvit Erkek Kolejini kurmuşlardır. Bu kolej birkaç defa yer değiştirdikten sonra 1891'de Beyoğlu'nda Parmakkapı'da yapılan büyük bir binaya yerleştirilmiştir. Klasik derslerle öğretime başlayan Cizvitler sonrasında programlarını değiştirerek edebi dersler arasına ticaret derslerini eklemiş, Latince ve Grekçeden daha fazla yaşayan dillerin öğretimine önem vermek zorunda kalmışlardır. Bunun sebebi ise koleje çocuklarını gönderen ailelerin, maddi faydası hemen görülmeyecek klasik dersler yerine ticaret hayatında işlerine yaracak bilgilerin programda yer almasını istemesidir. 1892 yılına gelindiğinde kolejin yatılı kısmında 37 Latin, 3 Katolik Ermeni, 8 Ortodoks Rum'dan oluşan 48 öğrencisi bulunmaktaydı. Yatısız öğrencilerin sayısı ise 37 Latin, 15 Katolik Ermeni, 1 Melkit ve 20 Ortodoks Rum olmak üzere toplam 73'tür. Bu kolejin Orta Doğu'daki diğer örneklere nazaran daha iyi olduğu söylenmiş ve dönemin kaynaklarında "küçük üniversite" olarak adlandırılmıştır. Okul İtalyan keşişleri tarafından yönetilmesine tepki gösteren Fransa, okulun idaresinin Fransız Cizvitlerine geçmesini istemiştir.⁵⁰⁶

İtalyan Cizvitler kolejin programında yaptıkları değişikliğe rağmen koleji geliştirememiştir. Bu sebeple yerlerine Fransız Cizvitler getirilmiştir. Fransız Cizvitler de öğrencileri ruhani hizmetlere alıştırmak için bazı dini cemiyetler kurmuş ve böylece koleji dini bakımdan güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak kolej istenilen şekilde bir gelişmeye Fransız Cizvitleri idaresinde de ulaşamamıştır. 1897'de Cizvitler Sainte Pulchérie Kolejinin binasını Fransa Büyükelçisi aracılığıyla Lazarist misyonerlerine satmışlardır. Bu olay Osmanlı Devleti'ndeki Katolik misyonerliğinin denetimi konusunda iki Katolik ülke Fransa ve İtalya'nın rekabetini göstermektedir. Fransız Cizvitlerin misyon faaliyetleri, Sainte Pulcherie'nin kaybının ardından Galata'daki küçük bir yerleşim, Tokat, Sivas, Kayseri, Adana ve Nahçıvan'daki Ermeniler arasında sınırlı kalmıştır.⁵⁰⁷

Cizvit misyonerler tarafından İstanbul'da açılan bir başka okul 1891 tarihli Augustin de l'Assomption Mektebi'dir. Bu mektep Kumkapı, Havuzlu Kilise mevkiinde

⁵⁰⁵ Yorulmaz, a.g.m., 713.

⁵⁰⁶ Polvan, a.g.e., 148; Roussos-Milidonis, a.g.m., 96.

⁵⁰⁷ Polvan, a.g.e., 148-149; Roussos-Milidonis, a.g.m., 96.

konumlanmıştır.⁵⁰⁸ Bunun dışında Beyoğlu'nda Ağa Hamam Sokağı'nda Cizvitlere ait manastır ve mabet bulunmaktadır.⁵⁰⁹ Bunların dışı Feriköy'de "Immaculée Conception de Soeurs Jésuitiennes" Manastırı ve "Pères des Jesuitiens" manastır ve kilisesi mevcuttur.⁵¹⁰

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti topraklarına gelen Cizvit misyonerleri en fazla eğitim alanında faaliyette bulunmuşlardır. Osmanlı vilayetlerinde açtıkları birçok okulda çoğunluğunu Cizvit papazlarının oluşturduğu yabancı öğretmenler görev almıştır.

Cizvit misyonerlerin yukarıda bahsedildiği şekilde serbestçe eğitim faaliyetlerinde bulunmaları, kadirga, hapishane ve zindanlardaki esirlerle ilgilenmeleri, zindanlarda kilise kurmaları ve bu kiliselerde uzun süre çan çalmalarına izin verilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı sınırları içerisinde kendi cemaatine vaaz verme konusunda da tamamıyla özgür bırakılmışlardır. Sahip oldukları bu özgürlük sebebiyle Cizvit ve bir Oryentalist olan Emile Legrand şunları söylemiştir: "*Osmanlı Padişahı, bütün ülkesinde Cizvitlerin ruhani elbiselerini giymelerine müsaade diyor. Sakız'da, İzmir'de, Naksos'ta, Sira'da, Santorin'de, Milo'da, Andros'ta ve başka yerlerde Papa tarafından ihdas olunmuş Piskoposluklar, Başpiskoposluklar bulunmasına, papazlarımızın kendi kiliselerinde tam bir serbestlikle ibadet etmelerine izin veriyor. Gönül ister ki, Katolikler İngiltere ve Hollanda'da da Osmanlı Padişahının topraklarında olduğu kadar serbest olsunlar.*"⁵¹²

Cizvitler sahip oldukları bu özgürlüklere rağmen kendilerine gösterilen müsamaha ve müsaadeyi iyi kullanmayarak her zaman daha fazlasını istemişlerdir. Ve bu nedenle meşru olmayan vasıtalar ve gizli yollara başvurmaktan geri durmamışlardır. Rum ve Ermeni azınlıkların rahatını kaçırmak için bu milletler arasında anlaşmazlıkla neden olmuşlar, Rum ve Ermenilerden Katolik zümreler oluşturmak için her yola başvurmuşlardır.⁵¹³

⁵⁰⁸ Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 217.

⁵⁰⁹ Şişman, a.g.e., 118.

⁵¹⁰ Yorulmaz, a.g.m., 749.

⁵¹¹ Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları, 91.

⁵¹² Lagrand, E. (1869). *Relation de L'Établissement de pp. de la Compagnie de Jésus en Levant*. Paris, 7. Aktaran Polvan, a.g.e., 92-93.

⁵¹³ Polvan, a.g.e., 93.

4.5. Cizvitler ve Ermeniler

XVIII. yüzyıl başlarında Fransa Kralı XIV. Louis zamanında Osmanlı Devleti'nin on altı yıl süren savaşlarında Fransa mukaddes ittifaka katılmamıştır. Bu sebeple de Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı hoşgörülü bir tutum takınmış ve Cizvit misyonerler bu durumdan istifade ederek Katolik propagandalarını hızlandırmışlardır. Müslümanların din değiştirmelerinin zorluklarını ve imkansızlıkları gören Cizvitler Ermeniler ve Rumlara yönelmişlerdir. Özellikle Ermeniler üzerinde başarılı faaliyetlerde bulunarak onları Fransa'ya bağlamaya çalışmışlardır.⁵¹⁴ Fransa destekli Cizvit misyonerler Ermenileri hedef alan misyonlarla özellikle ilgilenecek Erzurum, Erivan, İstafan, Bitlis ve Yeni Culfa'da merkezler kurmuşlardır. Erivan'da bulunan ikametgahlarında dini konularda konuşmak ve Ermeniler üzerindeki Fransız korumasının getirilerini açıklamak amacıyla Eçmiyazin'deki Katoğikos Eleazer'i ziyaret etmişlerdir. Eleazer kimi zaman Cizvitlere ılımlı davranmasına rağmen bazı zamanlar danışmanlarının etkisinde kalarak Cizvitlerle muhatap olmak istememiş ve halkını aforoz etmekle tehdit ederek Latinlerle görüşmekten kaçınmalarını emretmiştir.⁵¹⁵ Fakat XIV. Louis'in Katolik misyonerleri desteklemesi Osmanlı topraklarındaki bazı Ermenileri ümitlendirmiş ve Halep Ermeni Patriği "Ermenistan, Fransızların en kudretli kralı tarafından kurtarılacaktır." demiş ve Louis'i "Yeni Konstantin" unvanıyla yüceltmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Ermeniler arasında Katolik propagandasına karşı bir muhalefet başlamıştır. Ermeniler Katolik propagandasına karşı şikayetlerini Osmanlı Devleti'ne iletmışlerdir. Osmanlı Devleti de Ermeniler arasındaki mezhep değişimini önlemek için tedbirler almaya başlayarak mezhep değişimine engel olunmasını kadılara bildirmiştir. Fakat alınan tedbirlere ve yasaklamalara rağmen 1830 yılında Fransızların aracılığıyla Osmanlı Katolik Ermenileri ayrı bir cemaat olarak tanınmıştır.⁵¹⁶

Osmanlı Devleti'nde faaliyetlerini yürüten ve Ermenileri hedef alan Cizvitlerin restorasyonlarının ardından Papa XIII. Leo onlardan Ermeniler arasında misyonerliğe

⁵¹⁴ Şıvgın, H. (2017). "Osmanlı-Fransız İlişkileri". H. Çakmak (Editör). *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*. Ankara: Efil Yayınevi, 23.

⁵¹⁵ Frazee, a.g.e., 162.

⁵¹⁶ Küçük, A. (2015). *Ermeni Kilisesi ve Türkler*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 89-91.

devam etmelerini istemiştir. XIX. yüzyılın sonlarında Amédée de Damas liderliğinde Ermenilere yönelik Cizvit misyonu kurulmuştur.⁵¹⁷

Kuruluşu kiliseye dayanan Cizvit Ermeni Misyonu (Mission d'Arménie) Papa XIII. Leo ve Fransa tarafından desteklenmiştir. Ermenilerin yabancı etkisine ve uluslararası kontrole açık bir imparatorluktaki uygun durumu ile Berlin Kongresi'nin desteği Cizvitlerin Ermeni misyonunu motive eden unsur olmuştur. Cizvitlerin Ermeni misyonu altı Doğu Vilayeti'nin en batısında bulunmakla birlikte sınırı sadece Sivas'ı aşmaktaydı. 1880 yazında gerçekleşen Cizvit Ermeni Misyonu faaliyetleri için misyonun nereye kurulacağı tartışmaları sonucunda Cizvitler 1881 ve 1882'de en kuzeyde Amasya ve Merzifon, en güneyde Adana, arada Tokat, Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta şubeler buldurmak kaydıyla Orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Cizvit misyonerlerin tarih anlayışlarında (Protestanların aksine) Haçlı Seferleri, merkezi bir rol oynamıştır. Faaliyetlerini tarihi bir zemine oturtmak isteyen Cizvitler, Ermenilere duydukları sevgiyi haklı çıkarmak için sürekli olarak Haçlı Seferlerine atıfta bulunmuşlardır.⁵¹⁸

Cizvitlerin Ermeni misyonuna yönelik faaliyetleri oldukça sorunlu ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nde beri kendini güçlü bir yabancı baskısı altında hissetmekteydi. En başından beri Fransız diplomasisiyle birlikte ilerleyen Cizvit misyonu daha fazla yabancı müdahalesine neden olacağından Babıali nezdinde endişeye neden olmaktaydı. Bu sebeple yerel makamlar Cizvit misyonerlerine isteksiz davranmışlardır. 1880'li yılların öncesinde II. Abdülhamit de Cizvitlere şüpheyle bakmaktaydı.⁵¹⁹ Ancak II. Abdülhamit'in bu şüphesi zamanla Cizvitlerden Protestan misyonerlerine kaymıştır. Padişahın Protestan misyonerlerini "en tehlikeli huzur bozucular" olarak görmeye başlamasıyla ve Papa'yı resmen tanımasıyla Cizvitler çalışmalarını daha rahat sürdürmeye başlamışlardır.⁵²⁰

⁵¹⁷ Worcester, T. (2017). *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*. New York: Cambridge University Press, ?.

⁵¹⁸ Kieser, H. L. (2018). *İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*. (Çev. A. Dirim). (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 178-180.

⁵¹⁹ Kolağası Mehmed Tahir "Cizvit Cemiyeti'nin Talimat-ı Hafiyyesi" (Cizvitlerin Gizli Talimatnamesi) adlı eseri Almancadan Osmanlı Türkçesine tercümesini yapmış ve 1886 yılında bu eseri II. Abdülhamit'e sunmuştur. (BOA. Y..PRK.AZJ. 11/25.) (Ayrıca bkz. Ata, B. (2016). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 144-190; Sakin, O. (2017). *Cizvit Cemaati ve Gizli Talimatları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.)

⁵²⁰ Kieser, a.g.e., 182, 224.

XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarındaki Protestan misyonerlerle (ABCFM) pek çok konuda karşı karşıya gelen Cizvit misyonerler, Ermeniler konusunda da rekabet halinde olmuşlardır. Cizvit misyonunun rakibi ABCFM, Cizvitler hakkında olumsuz bir tablo çizmeyi gerekli görmemesine rağmen onlar hakkında “geri kafalılık, yetersiz eğitim ve köhnemiş dindarlık gibi kötü olan her şeyi neredeyse elle tutulur bir şekilde temsil ettiklerini” dile getirmiştir. Bununla birlikte ABCFM’nin Cizvitler hakkındaki karşıt görüşleri XIX. yüzyılın sonuna doğru toleranslı bir pragmatizm haline dönüşmüştür.⁵²¹

Cizvit Ermeni Misyonusunu ABCFM ile karşılaştırmak gerekirse esnek olmayan bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda maddi imkanları kısıtlı, Anadolu’ya saldıgı kökler zayıf ve durağan bir haldedir. ABCFM’nin gücü ve diğer zorluklar nedeniyle Cizvitler kendilerine olan güvenlerinde şüpheye düşmüşler ancak yine de Ermeni misyonunun gelişip büyüyeceğini ümit etmeye devam etmişlerdir. Bununla beraber Cizvit misyonerlerinin düşünceleri genellikle amirleriyle uyuşmamaktaydı. Aralarındaki görüş ayrılıkları ABCFM’nin yıllık toplantılarındaki gibi görüşülmemekte aksine ataerkil-hiyerarşik bir davranış biçimi sergilenmekteydi.⁵²²

Osmanlı Devleti’nin Doğu vilayetlerinde 1830-1870 arasında ABCFM faaliyetlerini özel bir işletme gibi yürütürken Cizvit Ermeni misyonunun kuruluşu ve gelişimi bazı açılardan kendiliğinden gerçekleşmekle birlikte Vatikan ve Fransa diplomasisi Berlin Kongresi çerçevesinde anlaşarak Amerikalı Protestan misyonerlere karşı bilinci bir rekabet yaratmak istemiştir.⁵²³

1880’li yıllardan beri Cizvit Ermeni Misyonu’nun Orta Anadolu’da faaliyetleri genellikle eğitim üzerineydi ve sahip oldukları kuruluşlar da okullardı. Cizvit rahipler, Soeurs de St. Joseph de Lyon ve Oblates de l’Assomption de Nimes isimli kızlar için çalışan rahibeler tarafından desteklenmişlerdir. Cizvit okulları fakir öğrenciler için ilk üç yıl ücretsiz olmuştur. Bazı öğrencilerin orta öğretime devam edebilmeleri için indirimli tarifeler uygulanmış veya burs almaları sağlanmıştır. Fransızca ilkokuldan itibaren öğretilmiş, Ermenice ve Türkçe dersleri dışında orta öğrenim programı Fransız standartlarına uygun hale getirilmiştir. Yükseköğretim alanındaki ABCFM’nin

⁵²¹ Kieser, a.g.e., 178, 181-182.

⁵²² Kieser, a.g.e., 373, 383.

⁵²³ Kieser, a.g.e., 604.

faaliyetlerinin aksine Osmanlı Devleti'ndeki Cizvit okulları genellikle ilköğretim ağırlıklı olmuştur. Ancak ortaöğretim alanında faaliyet göstermişlerdir.⁵²⁴

Cizvit rahiplerin verdikleri Türkçe vaazlar da Katolik mezhebinin Ermeniler arasında Katolik mezhebinin hızlı bir şekilde yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Cizvitler maddi olarak sıkıntıda olan Ermenilere para yardımında bulunmuş, Ermeni alfabeli Türkçe kitaplar getirmiş ve ana kilisenin sorumluluğunda olan dini ve sosyal hizmetleri ücretsiz olarak yapmışlardır. Böylelikle fakir Ermeni zümrelerini Katolikliğe çekebilmişlerdir. Zengin Ermeniler ise Katolikliği batıya açılan ticari bir kapı olarak görmüş ve bu mezhebe geçmişlerdir.⁵²⁵

Eğitim faaliyetlerinin dışında Cizvit Ermeni misyonu sosyal ve özellikle tıbbi alanda da faaliyet göstermiştir. Vaaz ve kilise dışı toplantılar olmak üzere dinsel aktiviteleri de yerine getirmişlerdir.⁵²⁶

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi altı Cizvit Ermeni misyon bölgesinin toplam 57 misyoneriyle birlikte kapatılmasına neden olmuştur.⁵²⁷

4.6. Lübnan ve Suriye'de Cizvit Faaliyetleri

Cizvit misyonerlerinin Osmanlı coğrafyasındaki bir diğer faaliyet bölgesi Lübnan'dır. Osmanlı millet sisteminin uygulandığı Lübnan, çeşitli din, ırk ve mezhepten insanların yaşadığı ve devamlı kargaşanın mevcut olduğu bir bölgedir. Osmanlı Devleti diğer bölgelerinde olduğu gibi Lübnan'da da gayrimüslim tebaanın kilise teşkilatı ve eğitim hizmetleri cemaat liderine bırakmıştı. Bu nedenle Lübnan, Batılı devletlerin ve misyonerlerin yöneldiği bir bölge olmuştur. Özellikle Lübnan'da Cizvit ve Fransiskan misyonerleri aracılığıyla başlayan Batı tesiri XIX. yüzyılda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın gerçekleştirdiği ıslahatlarla artış göstermiş ve Lübnan'daki misyoner okulları desteklenmiştir. Yüzyılın sonuna doğru birer üniversite mahiyetini alacak olan bu misyoner okulları Arap gençlerini etkileyerek milliyetçilik akımının Orta

⁵²⁴ Kieser, a.g.e., 373-374.

⁵²⁵ Beydilli, K. (1995). *Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II*. Cambridge: Harvard University, 2. Aktaran Kelleci, A. (2019). "Ankara-İstanbul Arasında Bir Katolik Aile; Aydınlanlar", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 227.

⁵²⁶ Kieser, a.g.e., 375.

⁵²⁷ Worcester, a.g.e., ?.

Doğu'ya girmesinde etkili olmuşlardır.⁵²⁸ Yabancı misyon okullarında eğitim gören Arap gençler tarihi ve edebi metinleri değerlendirmeyi öğrenmiş ve yabancı dildeki edebiyatı izlemişlerdir. Bu şekilde Modern Arap tarihçiliği ve edebiyat araştırmaları yabancı eğitim görmüş Hristiyan Araplar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Suriye-Lübnan kozmopolit bir kültür ortamına sahip olması nedeniyle bu bölgede modern Arap milliyetçiliği gelişme göstermiştir.⁵²⁹

Bunlarla birlikte Lübnan coğrafi konumu itibariyle de büyük bir önem arz etmektedir. Ticari gelişmeye uygunluğu, öteden beri bir ticaret merkezi ve liman kenti olması nedeniyle bölgeye yayılmak için başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Rusya, ABD ve Almanya Lübnan'a ilgi göstermiş ve bölgede nüfuzları yerleştirmeye çalışmışlardır. Batılı devletler tarafından Orta Doğu'ya yayılmak ve Doğu Akdeniz'e hakim olmak için Beyrut önemli bir üs olarak kabul edilmiştir. Bu devletler misyoner okulları aracılığıyla nüfuzlarını sağlamlaştırmak amacıyla her alanda ve seviyede okullar kurmuşlardır.⁵³⁰ Mehmet Ali Paşa'nın idaresi döneminde Fransız, İngiliz ve Amerikalı misyoner okullarının açılmasına izin verilmiş Şam, Halep, Zahle ve Beyrut'ta okullar açılmıştır. Bu okullar Arap milliyetçiliğin doğuşu ve gelişmesinde büyük etkileri olmuştur. XIX. yüzyılda Beyrut, Osmanlı yönetimine karşı gelişen Arap milliyetçiliğinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda Cizvitler de Beyrut'ta okullarını açmayı planlamışlardır. Bu şekilde açtıkları okulların yanında Fransız Cizvitler 1875 yılında Saint Joseph Üniversitesi'ni kurmuşlardır.⁵³¹

Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Lübnan ve Suriye de Katolik misyonerler büyüyen Protestan misyonerlerle rekabet halinde olmuşlar ve bu rekabet kendini en çok eğitim alanında göstermiştir. XX. yüzyılın başlarında Katolik misyonerler Lübnan, Suriye ve Filistin'deki okullarda kayıtlı olan çocukların yarısından fazlasını eğittiklerini iddia etmişlerdir.⁵³²

⁵²⁸ Küçük, a.g.m., 376-377.

⁵²⁹ Ortaylı, İ. (1984). "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar". *The Journal of Ottoman Studies IV*, 109.

⁵³⁰ Öztürk, M. (2019). "19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarında Beyrut ve Çevresi". C. Kafadar-G. A. Tekin (Editörler). *Journal of Turkish Studies Festschrift In Honor of Özer Ergenç Part II*. 52, 161-178.

⁵³¹ Dursun, D. (1992). "Beyrut". *TDV İslam Ansiklopedi*, 6, 81-84; Tomar, C. (2003). "Lübnan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27, 247.

⁵³² Agoston, Masters, a.g.e., 386.

1831 yılında Papalık, Fransız, İtalyan ve Almanlardan oluşan üç kişilik bir Cizvit grubunu Doğu Hristiyanlarına ulaşmaları için Doğu'ya göndermiştir. Bu Cizvit grubunun görevi bölgedeki tüm gruplara yönelik bir seminer okulu kurmaktır. Beyrut'a gelen Cizvitler Ghazir'de farklı mezheplerden gençlerin eğitimi için 1845'te ilahiyat fakültesi olarak planlanan St. Francis Xavier Kolejini açmaya muvaffak olmuşlardır. 1859'de geldiğinde bu okulda 80 rahip bulunmaktaydı ve 120 öğrenci eğitim görmekteydi.⁵³³ 1875'te Beyrut'ta Saint Joseph Üniversitesi'ni kuran Cizvitler, Lübnan ve Suriye'nin şehirlerinde ve kırsal bölgelerinde 150 okul işletmekteydiler.⁵³⁴

1875'te kurulan Saint Joseph Üniversitesi 1881'de Papalık tarafından onaylanmıştır. Saint Joseph Üniversitesi kurulmasından kısa bir süre sonra gözde bir kurum haline gelerek pek çok öğrencinin dikkatini çekmiş ve bu üniversiteye kayıt yaptırmışlardır. Kurum bir üniversite olmasına rağmen ilk yıllarında ortaöğretim seviyesinde teoloji dersleri vermiştir. Ancak 1881'de Papa XIII. Leon'un izniyle gerçek bir üniversite statüsüne sahip olmuştur. Başlarda teoloji eğitimi veren Saint Joseph Üniversitesi 1880'lerin başında bir tıp fakültesi açma girişiminde bulunmuştur. Bu esnada Beyrut'ta Protestan misyonerler tarafından kurulmuş Suriye Protestan Koleji tıp eğitimi vermektedir. Fransız hükümetiyle beraber çalışan Cizvitler, Protestan okuluyla rekabet etmek amacıyla benzer bir okul kurmak istemişlerdir. Fransa'nın siyasi ve finansal destekleri neticesinde Saint Joseph'e bağlı Tıp Okulu 1883'te 15 öğrenci ve 4 öğretmen ile eğitimine başlamıştır. Saint Joseph Üniversitesi, Tıp Fakültesinin açılmasından sonra orta ve yükseköğretim olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Dil alanında öğrenciler Arapça, Fransızca, Latince ve Yunaca öğrenirken, bilim alanında aritmetik, cebir, geometri, kozmografi, kimya ve doğa tarihi dersleri almıştır. Bununla birlikte öğrenciler çalıştıkları alana göre zooloji, botanik, jeoloji, anatomi gibi dersler görmüştür. Orta öğretimdeki tüm öğrenciler felsefenin temelleri konusunda eğitim almıştır. Yüksek öğretim bölümünde ise tıp, felsefe ve teoloji bölümleri yer almıştır. Tıp fakültesinin açılmasından bir yıl sonra öğrenci sayısı 1170'e öğretmen sayısı da 35'e yükselmiştir.⁵³⁵

Saint Joseph Üniversitesi'ndeki felsefe ve teoloji alanlarında Roma Gregorien Üniversitesi gibi lisans ve lisansüstü eğitim verme yetkisi alarak aynı yıl ilahiyat fakültesi

⁵³³ Aydın, a.g.m., 109; Frazee, a.g.e., 339-340

⁵³⁴ Doğan, a.g.e., 386.

⁵³⁵ Gül, S. (2015). *The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 79-85.

de bünyesinde açılmıştır. Arapça, Süryanice, İbranice gibi Sami dilleriyle birlikte Kıpti ve Habeş dillerinde öğrenciler yetiştirilmiş, bölgenin tarih ve coğrafyası öğretilmiş, Doğu arkeolojisi ve epigrafisi alanlarında dersler verilmiştir. Saint Joseph Üniversitesi'ndeki Katolik rahipler XIX. yüzyılın sonlarına doğru "el-Meşrik" ve "Mélanges de l'Université Saint Joseph" isimli ilmi dergiler yayınlamaya başlamışlardır. El-Meşrik (Al-Machriq) dergisi 1897'de Arap dili ve edebiyatı üzerine çalışmalarıyla bilenen Cizvit rahip Luvîs Şeyho⁵³⁶ tarafından kurulmuştur. Derginin kuruluş amacı öncelikle Lübnan olmak üzere Doğu toplumlarının tarihi, kültürel ve dini yapılarını incelemek; matematik, astronomi, tıp tarihi, jeoloji, felsefe, edebiyat ve Hristiyan düşüncesi tarihi alanlarıyla ilgili araştırmalar yapmak ve bu alanlar hakkındaki yazma eserleri neşretmektir. Mélanges de l'Université Saint Joseph dergisi ise Lübnan ve Orta Doğu merkez olmak üzere Anadolu ve Yakın Doğu'yu tarih, coğrafya, arkeoloji, filoloji ve dinler tarihi açısından incelemektedir. Dergide Arapça, İbranice, Türkçe, Yunanca, Habeşçe ve Kıptice dilleri konusunda araştırmalar yer almıştır. Prehistorik Grek-Roma, Doğu ve Anadolu arkeolojileri hakkında makalelere yer verilmiştir. Ayrıca dergide Suriye, Anadolu ve Arap coğrafyasına ilişkin yazılar da yayınlanmış, bunu dışında Eski ve Yeni Ahit metin tenkitleri, İslam-Hristiyan karşılaştırmaları, kilise ve dinler tarihine ilişkin makaleler bulunmaktadır.⁵³⁷ Bu yayın çalışmaları dışında Beyrut'taki Cizvitlerin el-Beşir isimli bir gazeteleri de bulunmaktadır.⁵³⁸

Saint Joseph Üniversitesi dışında Beyrut Vilayeti'ndeki Cizvit eğitim kurumları şöyle sıralanabilir: Re's-i Beyrut'ta bir Cizvit Rahipleri Mektebi, Dahdah'ta Cizvit Rahipleri Mektebi, Rumayel'de Cizvit Rahipleri Mektebi, Saydî'de Cizvit Rahipleri Mektebi, Andket, Mencez, Kefrûn, Sayda, Ayn Ebel, Romaiş'te birer Cizvit Mektebi mevcuttur.⁵³⁹

Cebel-i Lübnan'da Cizvit eğitim müesseseleri genellikle İslam mahalleleri dışına kurulmuştur. 1833'te Bekazy Köyü'nde açılan Fransız Cizvit Mektebi iptidai ve rüşdi

⁵³⁶ 1859'da doğan Luvîs Şeyho Beyrut'taki eğitiminin ardından Cizvit tarikatına katılmıştır. Cizvit papazı Fransa'da gördüğü eğitiminin ardından Lübnan'a dönerek Cizvit okulunda ders vermiş ve daha sonraları Saint Joseph Üniversitesi'nde ilmi çalışmalar yapmıştır. Özellikle Arap dili ve edebiyatı üzerine çalışan Luvîs Şeyho'nun kitap ve makalelerden neşrettiği eser sayısı 2750'yi bulmaktadır. Beyrut'ta diğer meslektaşlarıyla birlikte Arap uyanış edebiyatının önemli temsilcileri arasında yer almıştır. (Tülücü, S. (2010). "Luvîs Şeyho". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39, 86-88.)

⁵³⁷ Harman, Ö. F. (2004). "Mélanges de l'Université Saint Joseph". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29, 35-36; Yaşaroğlu, A. M. (2004). "el-Meşrik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29, 376-377.

⁵³⁸ BOA. HR. İD.. 2119/71; BOA. BEO. 92/6869.

⁵³⁹ Mutlu, a.g.e., 173-175.

derecelerinde eğitim vermektedir ve Rum, Katolik ve Maruniler bulunmaktadır. Bekazyia Köyü'nde 1853 yılında bir Fransız Cizvit Mektebi daha açılmıştır. 1855'te Uzeyz Kasabası'nda Cizvit Tarikatı idaresinde iptidai derecesinde bir Fransız Mektebi mevcuttur. Kız ve erkek öğrencilerin bulunduğu okulda 3 Maruni erkek öğretmenlik yapmaktadır. 1874'te Hamâna Köyü'nde idaresi Papaz Şarl Dibanos'a ait olan bir Fransız Cizvit Mektebi açılmıştır. Aynı yıl açılan bir diğer Cizvit okulu ise Sâkiyetü'l-Misk Köyü'ndedir ve sayıları 90'ı bulan kız ve erkek öğrencilere sahiptir. Öğretmenleri 2 Maruni'dir ve eğitim dili Arapça ve Fransızcadan oluşmuştur. 1882 yılında Şiveyr Köyü'nde 2 Cizvit okulunda biri kız öğrencilere, diğeri erkek öğrencilere aittir. Kızlara ait okulun idaresini Rahibe Malyane üstlenmişken, erkeklere ait okulun idaresi Rahibe Beylince'ye ait olmuştur. Her iki Cizvit okulu da iptidai ve rüşdi derecesindedir. 1887'de Cinîl Kasabası'nda kızların eğitimi için Cizvit Rahibelerine ait okul açılmıştır. 1889 yılına geldiğinde ise Kefr-i Deyban Mezraası'nda Cizvit Maryamat Rahibeleri ait kız ve erkek öğrenciler için bir Fransız Mektebi tesis olunmuştur. Aynı yıl Hamâna Köyü'nde iptidai derecesinde bir başka kızlara yönelik okul açılmıştır. 1893'te Hanşare Köyü'nde öğrenci sayısı 80'ni bulan iptidai derecesinde kız mektebi açılmıştır. 1901 yılında Şiyah Köyü'nde Maruni öğretmenlerle erkek Fransız Mektebi açılmıştır.⁵⁴⁰

Beyrut'ta eğitim alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Cizvit misyonerler Katolik mezhebini yayma amaçlarına uygun olarak manastır ve kiliseler kurmuşlardır. Beyrut, Sayda, Humus, Şam, Tebük, Yabrund ve Bekaa manastırlar kurdukları bölgelerdir.⁵⁴¹ Cizvit rahipler kurdukları manastırların bir bölümü okula çevirip eğitim çalışmalarını yürütmeye devam etmişlerdir. Ayrıca pek çok eğitim kurumunda tiyatro geleneğini sürdürmeye devam eden Cizvitler Beyrut'ta da buna devam ederek öğrencilerine tiyatro aktiviteleri yaptırmışlardır. Ancak kimi zaman Cizvit tiyatroları Osmanlı Devleti tarafından soruşturmaya tabi tutulmuştur.⁵⁴²

Lübnan gibi Suriye'de de yoğun faaliyetlerde bulunan Cizvit misyonerler bu bölgede okullar kurmuştur. Şam Sancağı, Bekaa Kazası, Taanil Köyü'nde 1863 yılında bir Fransız Cizvit Ziraat Mektebi kurulmuştur. Şam Sancağı, Nebek Kazası, Yabrud Köyü'nde 1895'te Fransız Cizvit Mektebi açılmıştır. Bu her iki Cizvit okulunun öğrencileri de

⁵⁴⁰ Mutlu, a.g.e., 204-207.

⁵⁴¹ Yorulmaz, a.g.m., 758-760, 762.

⁵⁴² BOA. MF.MKT. 145/34.

erkeklerden oluşmuştur.⁵⁴³ Eğitim kurumları dışında Cizvitlerin Şam'da manastır ve mabetleri de bulunmaktadır.⁵⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde farklı bölgelerde bulunan Arap topluluklarına özellikle XIX. yüzyılda yabancı okullar vasıtasıyla Osmanlı aleyhtarı propagandalar yapılmaya başlamıştır. Nitekim Suriye bölgesinde Amerikan Protestan okulları ve Cizvit kolejlerinde yetişen yerli gençler ileride Arap milliyetçiliğinin liderliğini üstlenmişlerdir.⁵⁴⁵

4.7. Adana Vilayeti'nde Cizvit Faaliyetleri

Cizvit misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyet sahalarından biri de Adana olmuştur. Adana'daki mevcut gayrimüslim nüfus misyonerlerin hedefi haline gelmiştir. Misyonerler burada mezheplerini değiştirmeyi başardıkları gayrimüslimleri kendi ülkelerine sadık birer kişi olarak yetiştirmeye çalışmışlardır. Bu sebeple misyonerler faaliyetlerini kilise, hastane ve okullar açarak yürütmüştür. Özellikle misyonerlerin açtığı okullar önemli bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Cizvitlerin de Osmanlı Devleti'ndeki faaliyet alanlarından biri de Adana olmuş ve buradaki muhtelif çalışmalara kimi zaman tepkilere neden olmuştur.⁵⁴⁶

Cizvit rahipler 1881'de yeni Anadolu misyonlarını kurmalarının ardından 1890'da Adana'ya gelerek buraya yerleşmişlerdir. Fransa tarafından desteklenen Cizvit misyonerler Adana vilayetinde biri kolej diğeri ilköğretim seviyesinde olmak üzere 2 okul açmışlardır. Bunun dışında Adana'da Cizvitler 1 manastır ve 1 kiliseye sahip olmuşlardır. Rüşdi-idadi seviyesinde olan Cizvit kolejinde öğrenciler Fransızca, Türkçe, Arapça, Ermenice ve Yunanca dilleri öğrenmekteydiler. İlköğretim seviyesinde okulları ise Fransızca, Ermenice ve Türkçe dillerinde eğitim vermekle birlikte bu hizmeti ücretsiz sağlamışlardır.⁵⁴⁷ Cizvitler Adana Vilayeti'nde daha çok Cebel-i Bereket Sancağı'na bağlı Hassa kazasında faaliyetlerde bulunmuş ve buralarda okul açmışlardır. Ancak Cizvitlerin açtığı bu okulların ruhsatlı olup olmadıkları ve Maarif Nizamnamesine riayet edip etmeleri Osmanlı Devleti

⁵⁴³ Mutlu, a.g.e., 230.

⁵⁴⁴ Yorulmaz, a.g.m., 733.

⁵⁴⁵ Göyünç, N. (1985). "Atatürk ve İslam Alemi". *Gerçek*, 1(1), 25-26. Aktaran Şişman, a.g.m., 178.

⁵⁴⁶ Karlangıç, O. (2018). "Adana'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Çalışmalara Müslüman Ulemanın Tepkisine Bir Örnek (1876-1909)". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 176, 189-192.

⁵⁴⁷ Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 168-169.

tarafından denetlenmiştir. Kimi zaman Adana'ya gelen Cizvit rahiplerin hal ve hareketleri de gözaltında bulundurulmuştur.⁵⁴⁸

1891'de (1309) açılan Cizvit papazları idaresindeki okul Tüccarân Mahallesi Keçeciler Sokağı'na konumlanmıştır. Bu okul rüşdi ve idadi derecesinde olup 150 kız öğrenciye sahiptir. Rahibeler tarafından yürütülen eğitim hem gece hem gündüzdür.⁵⁴⁹ Okulların yanında Adana'da Cizvitlere ait "Péres Jésuites" Manastırı da bulunmaktadır.⁵⁵⁰ Cizvitler tarafından açılan bu okular ve kiliselerin Osmanlı Devleti tarafından Maarif Nizamnamesine göre yapılması istenmiş ve aksi halde teftiş edilmeleri ve usulsüzlüklerinin Hariciye Nezareti'ne bildirilmesi istenmiştir.⁵⁵¹

Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın 1893 tarihli tezkiresinde belirttiği üzere Adana'daki Cizvit misyonerler bu bölgeden arsa satın alarak yeni okullar inşa etmek suretiyle faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.⁵⁵² Anadolu'nun diğer vilayetlerinde yaptıkları gibi Adana'da da Cizvit papazlar önceden kiraladıkları haneleri izinsiz olarak kilise ve okula çevirmişlerdir. Ve hatta Adana'da kiliseye çevirdikleri bir haneye çan inşa etmekten çekinmemişlerdir.⁵⁵³

Tarsus Kazası sahip olduğu çeşitli etnik ve kültür yapısıyla misyonerlerin ilgisini çekmiştir. Anadolu'nun en eski kentlerinden olan Tarsus etnik ve kültür yapısının yanında Hristiyanlık için de ayrı bir öneme sahiptir. İlk Hristiyan misyonerlerden olan Aziz Pavlus'un Tarsus'lu olması ve Hristiyanlığın bu topraklarda doğması Hristiyanlık ve misyonerler için büyük bir ehemmiyet göstermektedir. Bu sebeple Tarsus, XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında hızla yayılan misyonerlik açısından önemli bir merkez haline gelmiştir.⁵⁵⁴

I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Cizvitler Adana misyonu anonim günlüğünde savaşın başlamasının muhtemelen durumlarını değiştireceğini yazmışlar, durumlarının gittikçe

⁵⁴⁸ BOA. MV. 10/39; BOA. MF.MKT. 77/63; BOA. DH.TMIK.M.. 134/36; BOA. DH.MKT. 1355/108.

⁵⁴⁹ Mutlu, a.g.e., 198.

⁵⁵⁰ Yorulmaz, a.g.m., 761.

⁵⁵¹ BOA. HR.TH.. 58/93.

⁵⁵² Şişman, A. (2002). "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler". *Türkler*. Cilt 14. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 176.

⁵⁵³ BOA. DH.MKT. 1373/42; BOA. DH.MKT. 1394/19; BOA. DH.MKT. 1398/23; BOA. DH.MKT. 1408/68.

⁵⁵⁴ Ulutaş, S. (2012). *Tarsus Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914)*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 333-334.

zorlaştırdığını dile getirmişlerdir. Aynı gündükte personel, kaynak ve mahalle olarak kısıtlandıklarını, engellendiklerini ve Fransa’da yeterince destek görmediklerini belirtmişlerdir. Günlüğün yazarı kapitülasyonların Osmanlı Devleti tarafından lağvedilmesini sert bir şekilde eleştirmiş, sahip oldukları imtiyazların ve Cizvit Adana misyonunun sonunun geldiğini algılamıştır.⁵⁵⁵

4.8. Kayseri ve Çevresinde Cizvit Faaliyetleri

Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya bölgesinin merkezi konumunda bulunan Kayseri, tarih ve teoloji açısından Hristiyanlık için önemli merkezlerden biri olmuştur. IV. Yüzyıldan itibaren Anadolu Hristiyanlığının merkezi konumunda bulunan bu bölge günümüze değin Hristiyanların kutsal mekanlarından biri olarak kabul görmüştür. Bu nedenle bu bölge tarihin her döneminde Hristiyan misyonerlerin ilgisini üzerine çekmiştir. Bölgedeki en yoğun misyonerlik faaliyetleri XIX. yüzyılda vuku bulmuştur ve Osmanlı Devleti’nin zayıflamasıyla birlikte bölgedeki Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde bir artış gözlenmiştir.⁵⁵⁶

Kayseri’de pek çok farklı etnik unsurun ve azınlığın yaşadığı bir şehir olması nedeniyle Cizvitlerin ilgisini üzerine çekmiştir. Böylelikle Kayseri’de Katolik misyonerliğinin öncülüğünü Cizvitler yapmıştır.⁵⁵⁷

Kayseri’de yaşayan bir grup Ermeni Katolik mezhebini seçmelerinin ardından ruhani liderleri Hovhannes Hacyan Katolik cemaati için bir ev kiralayıp kilise ve semt okulu kurmuştur. 1870 yılında ise Cizvitler özel bir davet üzerine Kayseri’ye gelmişler ve Şiremenli semtinde bir yüksekokul açmaya muvaffak olmuşlardır. Fransızca ve Ermenicenin ders programında yer aldığı bu okulda 150 öğrenci öğrenim görmüş ve üç Cizvit papaz, iki Ermeni Katolik rahip ve altı personel görev almıştır. Cizvitlerin Kayseri’deki gayeleri Katolikliği yaymak olmak olmuştur. Ermeni ruhani lider Hovhannes Hacyan’ın Katolik Kilisesi yanında açtığı Katolik Mektebi de 1886’da Cizvitlerin

⁵⁵⁵ Kieser, a.g.e., 408.

⁵⁵⁶ Güngör, H., Ünal, M., Adıbelli, R. (2005). “Kayseri, Nevşehir ve Kırşehir Çevresinde Misyonerlik Faaliyetleri”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 215.

⁵⁵⁷ Tekin, Z.-Karaca, A. M. (2019). “Cizvit Misyonerlerinin Kayseri’deki Eğitim Faaliyetleri: II. Abdülhamid Dönemi”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(4). 520.

Şiremenli'deki okula katılmıştır. Bu okullar 1914 yılında Cizvitlerin Kayseri'den ayrılmaları üzerine Kayseri Ermeni Katolik ruhani liderliğinin binasına taşınmıştır.⁵⁵⁸

Kayseri'deki Cizvit okullarından biri olan St. Joseph Mektebi Keçikapı Mevkii'nde bulunmaktadır ve okulun müdürlüğünü Mösyö Bab üstlenmiştir. Keçikapı Mevkii'ndeki diğer Cizvit okulu ise St. Bazil Mektebi'dir ve bunu okulun müdürlüğü de Mösyö Bab'a aittir.⁵⁵⁹

Kayseri'de faaliyetlerine devam eden Cizvitler satın aldıkları haneleri izinsiz ve ruhsatsız bir şekilde inşa ve tamir ederek okul ya da kiliseye çevirmişlerdir. Cizvitler buradaki faaliyetlerini Katolik Ermeniler ile iş birliği içerisinde gerçekleştirmişlerdir.⁵⁶⁰

Cizvit papazlar Kayseri Sancağı'nın Erkilet Karyesi'nde Ermeni Katoliklerine mahsus iptidai mektebi açmak istemişlerdir. Maksatlarını gerçekleştirmek için de Fransa sefaretinin vasıtasıyla hareket etmişlerdir. Ancak Erkilet Karyesi'nde Ermeni Katolikleri bulunmayıp on haneden oluşan Rum Katolikleri yaşamakta olup bunlardan da kendilerine ait okul açılmasına dair bir istek gelmemiştir. Bu sebeple bu karyede Cizvitler tarafından bir mektep açılması sakıncalı ve sağlıksız bulunmuştur.⁵⁶¹ Bu karara rağmen Cizvit misyonerler burada bir okul açmaya muvaffak olmuş ancak bu mektep ruhsatsız olması nedeniyle kapatılmıştır.⁵⁶² Bu şekilde Kayseri'de Cizvitler pek çok kez ruhsatsız okul açma teşebbüsünde bulunmuşlardır.⁵⁶³

Topluma kendilerini kabul ettirmek isteyen Cizvit misyonerler bu amaç için orijinal fikirlerin peşinde koşmak zorunda kalmıştır. 1890'lı yıllarda Kayseri'de bulunan Cizvit Peder Brunel kendisine başarı getiren İncil'de geçen olayları kilisede sahnelemek ve bir işçi birliği kurmak gibi iki farklı yöntem geliştirmiştir. Bu şekilde Peder Brunel üç yüz

⁵⁵⁸ Parmaksız, E. I. (2007). "Ermeni Tarihçi Arşak Alboyacıyan'ın Kayseri Ermenileri Tarihi Adlı Eserine Göre Kayseri'de XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Başlarında Faaliyet Gösteren Ermeni Okullar". *Hosgörü Toplumunda Ermeniler Cilt II*, 150.

⁵⁵⁹ Mutlu, a.g.e., 199.

⁵⁶⁰ Şenyurt, O. (2019). "Mekânın "İttihâz": Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Cizvitlerin Kayseri ve Adana'da Bazı İnşaat Faaliyetleri". *Medeniyet Sanat – İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(2), 95-98.

⁵⁶¹ BOA. MF.MKT 113/34.

⁵⁶² BOA. MF.MKT. 122/36.

⁵⁶³ BOA. DH. MKT. 1676/59.

kişilik hatırı sayılır bir öğrenci grubuna sahip olmuştur. İşçi birliği ise mensuplarını maddi ve manevi yönden destekleyen bir yardım kuruluşudur.⁵⁶⁴

Kayseri'deki faaliyetlerine devam eden Cizvit misyonerler özellikle kırsal alanlarda, köylerde ve ücra köşelerde yaşayan insanlarla ilgilenmişlerdir. Kırsal alanlarda yaşayan insanların kazanılması misyonerlerin açıklanmış hedeflerinden olmuştur. Buradaki Ermeni cemaatleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Cizvit rahipler Ermenilerin Katolikliği kabulü için çalışmalar yapmışlardır. Kiliselerde vaazlar verip Katolik Hristiyanlık ve Hz. İsa hakkında bilgileri öğretmişlerdir. Kayseri'deki köylerde Ermenilerin çoğunun anadilleri bilmemesi nedeniyle rahipler vaazları Türkçe vermiştir.⁵⁶⁵ Kayseri'de Cizvitler okullarından başka “Pères Jésuites” Manastırına da sahiptirler.⁵⁶⁶

4.9. Sivas Vilayeti'nde Cizvit Faaliyetleri

1863 yılında vilayet olan Sivas, kent merkezinin yanı sıra Amasya Sancağı, Tokat Sancağı ve Şarkî Karahisar Sancağı'ndan oluşmaktadır. Sivas Vilayeti %20 oranında gayrimüslim tebaaya sahiptir ve bunun çoğunluğu Ermenilerdir.⁵⁶⁷

Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren misyonerler için XIX. yüzyıl bir “altın çağ” olarak adlandırılmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasi ve askeri yönden zayıflamasına paralel olarak yabancı devletlerin himayesinde çalışan misyonerler için bu durum bir fırsat olmuştur. Sivas'ın sahip olduğu Hristiyan nüfus, Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin dikkatini çekerek bu bölgede çalışmalar yürütmelerine neden olmuştur. İlk etapta Müslüman nüfusu kendilerine hedef kitlesi olarak seçmeyen misyonerler Ermeni ve Rumlara yönelmişlerdir. Sivas yöresine ilk ayak basan ve faaliyette bulunan misyonerler Fransızlar olmuştur. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Sivas'a gelen Fransız misyonerler bölgedeki Katoliklerle ilgilenmişlerdir.⁵⁶⁸

Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde eğitim faaliyetleriyle öne çıkan Cizvit misyonerler bu durumu Sivas'ta da sürdürerek okullar açmışlardır. 1882'de açtıkları okul

⁵⁶⁴ Kieser, a.g.e., 183.

⁵⁶⁵ Kieser, a.g.e., 376-384.

⁵⁶⁶ Yorulmaz, a.g.m., 761.

⁵⁶⁷ Birbudak, T. S. (2007). “Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim Öğretim (1898-1903). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 304-305.

⁵⁶⁸ Gökbel, A. (2005). “Sivas ve Tokat Çevresinde Misyonerlik”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 219-220.

Küçük Yengiler Hristiyan mahallesinde konumlanmıştır. Eğitim süresi 9 yıl olan bu okul iptidai, rüşdi ve idadi derecelerinden oluşmuştur ve öğrencileri erkektir. Kurucusu Père Didama olup idaresini Müdire Père Roziye'ye aittir. Okulun öğretmenleri erkeklerden oluşup 3 Fransız, 11'i Osmanlı kökenlidir. Sivas'taki bir diğer Cizvit mektebi ise 1891'de yine Küçük Yengiler Hristiyan mahallesinde kurulmuştur. Bu Cizvit okulunun eğitim süresi ise 6 yıl ve sadece iptidai derecesine sahiptir. Öğrencileri kızlardan oluşmakta olup öğretmenlerinin 6'sı Fransız, 4'ü Osmanlı'dır ve hepsi kadındır.⁵⁶⁹ Vilayette Latin olmadığı halde açılan bu Cizvit okulları daha çok Katolik Ermeni öğrenciler tarafından tercih edilmiştir.⁵⁷⁰

Sivas'taki Cizvit misyonerler yalnız eğitim alanı üzerinde faaliyette bulunmamışlar aynı zamanda sağlık alanında da çalışmalar yürütmüşlerdir. 1890/1891'de Sivas yöresinde patlak veren kolera salgınında Cizvit rahipler yardım çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 1894 yılında geniş bir alana yayılan salgın neticesinde Cizvit rahipler yöre halkıyla yakın ilişkilerde bulunmuşlardır. Kolera tedavisinde uzmanlaşmış Peder Rougier, Cizvit rahipler ve kendilerine yardımcı olan Saint Joseph Rahibeleri hastalarla yakından ilgilenmişlerdir.⁵⁷¹

Aynı şekilde Tokat'taki misyonerliğin tarihi gelişimi Sivas ile benzerlikle göstermektedir. Tokat'a gelen Cizvitler Kaçdağ yamacına yerleşerek Fransız elçiliğinin yardımlarıyla eğitim faaliyetlerine başlamışlardır.⁵⁷²

Tokat'ta da okul açma yolunu benimseyen Cizvit misyonerler bu bölgede 2 okul kurmuşlardır. 1879/1880 (1297)'de Hoca Ahmed Mahallesi'nde Père Didama tarafından Fransız Cizvit Mektebi açılmıştır. İptidai, rüşdi ve idadi derecelerinden oluşan okulun eğitim süresi 7 yıldır. Müdürlük görevini Charl Tron üstlenmiştir. Okulun öğrencileri ve öğretmenleri erkektir. Öğretmenlerin 4'ü Osmanlı, 5'i Fransız'dır. Tokat'ta Hoca Ahmed Mahallesi'nde kurulan bir diğer Cizvit okulu 1889/1890 (1307) tarihlidir. Ve bu okul kızlara yönelik olup öğretmenlerin tümü de kadındır.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Mutlu, a.g.e., 227.

⁵⁷⁰ Şişman, a.g.e., 182; Şişman, a.g.m., 176.

⁵⁷¹ Kieser, a.g.e., 183-184.

⁵⁷² Şişman, a.g.e., 183.

⁵⁷³ Mutlu, a.g.e., 227.

Tokat'ta bulunan Cizvit papazlar Ermeni Hosesyan Hacı Mardiros'tan satın aldıkları veya kiradadıkları haneleri izinsiz, ruhsatsız ve kanuna aykırı bir şekilde okul ve kilise yapmak için çalışmalarda bulunmuşlardır.⁵⁷⁴

Cizvit rahipler okullarından mezun öğrencilerle olan bağlarını devam ettirme amacıyla okul sonrası dernekleri hayata geçirmişlerdir. Bu dernekler vasıtasıyla misyonerler gençlerin eğitimlerini sürdürmelerine yardımcı olmak istemiştir. Kültürel ve manevi etkileşimi ön plana çıkaran bu kurumlarda Cizvit misyonerler hem Fransız devletinin çıkarlarını korumaya hem de öğrenciler üzerinde sahip oldukları etkileri devam ettirmeye gayet göstermişlerdir. Okul sonrası eğitime devam eden dernekte kütüphanelerde kitap okuma, tartışma ve oyun faaliyetleri, müzik ve tiyatro gibi kültürel alanlarda hizmet vermiştir.⁵⁷⁵ Cizvitlerin başta Avrupa olmak üzere dünyanın diğer bölgelerindeki okullarında önem verdikleri tiyatro çalışmalarına Osmanlı topraklarında kurdukları okullarda da devam ettikleri görülmektedir.

Amasya ve Merzifon kazası denilince akla ilk olarak Amerikalı Protestan misyonerlerin (ABC FM) faaliyetleri gelmekle birlikte bu bölgede Cizvit misyonerlerinin de birtakım çalışmaları olmuştur. Cizvitler, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Amasya'da da Amerikan misyonerlerle rekabet halinde olmaya devam etmişlerdir.

XIX. yüzyılın sonuna doğru Amasya'ya gelen Cizvit rahipler bu bölgede de diğer bölgelerde olduğu gibi okullaşmaya gitmişlerdir. Cizvitlerin kurduğu idadi seviyesindeki okullarda Katolik Ermeni öğrenciler eğitim görmüştür. Başta Fransızca olmak üzere Türkçe, Ermenice ve Rumca dersler verilmiş ve ayrıca felsefe, tarih, edebiyat ve fen bilimleri dersleri de müfredatlarında yer almıştır. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin diplomaları Osmanlı Devleti tarafından tanınmış ve böylelikle öğrenciler İstanbul'daki yüksek okullara girme fırsatına sahip olmuşlardır. Okulların yanında Cizvitler Merzifon'da manastır, kilise ve dispanser müesseselerine de sahiptirler.⁵⁷⁶ Amasya Beyazıd Paşa Mahallesi'nde açtıkları idadi seviyesindeki erkek öğrencilere ait okullarının eğitim süresi 9 yıldır. Bu okulun karşısında açtıkları kız okulunun eğitim süresi ise 6 yıldır. Her iki okulun öğretmenleri de Fransız ve Osmanlı kökenlidir.⁵⁷⁷ Sivas, Tokat, Amasya ve Merzifon'da

⁵⁷⁴ BOA. HR.TH. 65/10; BOA. DH.MKT. 13/3; BOA. DH.MKT. 21/24; BOA. HR.UHM. 234/77.

⁵⁷⁵ Kieser, a.g.e., 374-375.

⁵⁷⁶ Şişman, a.g.e., 184-185.

⁵⁷⁷ Mutlu, a.g.e., 227.

okullar kuran Cizvit misyonerler Osmanlı Devleti'nin diğer kısımlarında olduğu gibi bu bölgelerde de manastırlara sahip olmuşlardır.⁵⁷⁸

⁵⁷⁸ Yorulmaz, a.g.m., 762.

5. SONUÇ

Misyonerlik pek çok farklı din ve inanç sisteminde bulunmakla birlikte Hristiyanlık ile özdeşleşerek, faaliyetlerinin Hz. İsa ve havariler döneminde başladığı kabul edilmiştir. Başlangıç tarihi çok eski dönemlere dayanmakla birlikte misyonerlik anlayışında tarihsel süreç içerisinde siyasi, sosyal ve ekonomik olay ve durumlar nedeniyle gelişmeler ve değişimler meydana gelmiştir. Hristiyanlığın ilk çıktığı dönemlerde kişileri Hristiyanlaştırmak ve vaftiz etmek isteyen misyonerlik anlayışı Orta Çağ döneminde Batı Roma Kilisesi'nin sahip olduğu siyasi güç ile birlikte bu faaliyetleri baskı kullanarak gerçekleştirmiştir. Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşiflerle birlikte bir değişim sürecine giren misyonerlik anlayışı emperyalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte sömürgecilik faaliyetlerinde bir araç görevi üstlenmiştir.

Dünyanın hemen hemen her bölgesinde çalışmalarını yürüten Hristiyan misyonerler, mensup oldukları mezheplere ait tarikatlar, cemiyetler, kuruluşlar, topluluklar vs. bünyesinde çalışmışlardır. İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD gibi pek çok devlet de misyonerleri destekleyerek çalışmalarını yürütmeleri için ekonomik ve siyasi yardımlarda bulunmuşlar, onlara geniş imkanlar sağlamışlardır. Misyonerler de gittikleri her bölgede desteklendikleri devletlerin çıkarlarını gözetmeyi ihmal etmemişlerdir.

Misyonerliğin altın çağı olarak kabul edilen XIX. yüzyılda başta Protestan ve Katolikler olmak üzere misyonerler dünyanın her köşesine ulaşmayı başarmıştır. XIX. yüzyılda misyonerlik ekonomik, ticari, siyasi ve kültürel çıkarlar ile yayılcılığın bir aracı haline gelmiştir. Misyonerlikten faydalanan sömürgeci ülkeler de misyonerliği günün şartlarına uygun hale getirerek kendilerine bağlı siyasi bir teşkilat şeklinde kullanmışlardır.

Özellikle Hristiyan olmayan toprakları kendilerine hedef edinen misyonerler, bulunduğu coğrafyanın sahip olduğu ekonomik potansiyel ve jeopolitik konumu nedeniyle Osmanlı Devleti topraklarında yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Bu çerçevede Kudüs, Filistin, Antakya, İskenderiye gibi şehirler ve Anadolu'da bulunan bazı bölgeler Hristiyanlık dini ve tarihi için büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple misyonerler bu coğrafya ile özel olarak ilgilenmiş, Müslümanları Hristiyanlaştırmak ve bu topraklara sahip olmak istemiştir. Batılı Devletler emperyalist politikalarını gerçekleştirmeye çalışırken

siyasi çabalarının yanında misyonerlik teşkilatlarını da himaye ederek bu amaç için bir araç olarak kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak azınlık ve gayrimüslimler arasında artan milliyetçilik düşüncelerinde misyonerler himaye edildikleri devletlerin çıkarlarına uygun olarak önemli roller oynamışlardır. Osmanlı Devleti'nde Fransa destekli Katolik misyonerlerinin başlattığı çalışmaları XIX. yüzyılda Protestan misyonerler devam ettirmiş ve bu alanda Osmanlı topraklarında azınlıklar üzerinde özellikle de Ermeniler üzerinde önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Amerikalı Protestan misyonerler (ABCFM) Ermenilere yönelik yürüttükleri yoğun faaliyetler neticesinde bir Ermeni Protestan Milleti oluşturmuş ve bununla yetinmeyerek Ermeni ayaklanmaları desteklemiş, sonraki dönemlerde ortaya çıkan Ermeni Sorunu'nun destekçisi olmuş ve Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yukarıda belirtildiği şekilde faaliyetleri yerine getiren misyoner topluluklar içerisinde Cizvit misyonerler de bulunmaktadır. 1540 yılında Katolik mezhebine bağlı olarak Ignatius Loyola tarafından kurulan Cizvit Tarikatı, Katolikliğe ve Papa'ya mutlak itaat düşüncesiyle hareket etmiş ve kuruluşlarının ardından çok kısa bir süre içerisinde önemli bir üye sayısına ulaşmışlardır. Tarihsel süreçleri içerisinde taraftarları olduğu kadar düşmanları da bulunan Cizvit Tarikatı kimi zaman çalışmaları nedeniyle desteklenmekle birlikte düşmanlarının yoğun olumsuz eleştirilerine de maruz kalmıştır.

Cizvit Tarikatı Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Amerika gibi bölgelerde misyonerlikte bulunmakla birlikte eğitim alanındaki faaliyetleriyle bir şöhrete sahip olmuşlardır. Dünyanın farklı ülkelerinde okul, kolej ve üniversite düzeyinde eğitim kurumları açmışlardır. Bu okullarda başta din eğitimi olmak üzere farklı alanlarda ve düzeyde eğitim vermişlerdir. Eğitim alanındaki çalışmalarını Osmanlı Devleti'nde de devam ettirmişlerdir.

XVI. yüzyılda Fransa desteğiyle Osmanlı Devleti topraklarına ulaşan Cizvit misyonerler kendilerine hedef olarak Doğu ve Batı Kiliselerini birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple de bu bölgede Katolikliği yaymaya çalışmışlardır. Ancak Cizvit misyonerlerinin ilk dönemlerdeki faaliyetleri kısıtlı olmakla birlikte Fransa'nın Cizvitleri

desteklemesiyle zamanla çalışma alanları genişlemiş ve daha fazla kişiye ulaşmaya başlamışlardır.

Cizvit misyonerler Osmanlı topraklarına Amerikalı Protestan ABCFM misyonerlerinin gelmelerinin ardından onlarla rekabet halinde olmuşlardır. Ancak ABD'nin desteğiyle Osmanlı Devleti'nde hareket eden ABCFM misyonerleriyle Cizvitleri karşılaştırmak gerekirse Cizvit misyonerler faaliyetleriyle ABCFM'nin gerisine düşmüştür. Osmanlı azınlık gruplarına yönelik Cizvit misyonerler, ABCFM'nin azınlık ve Ermeni politikasındaki gibi bir başarıya ulaşamamışlardır. ABCFM'nin İstanbul, Gaziantep, Harput, Amasya, Merzifon gibi bölgelerde açtıkları okullar hem Ermeniler hem de diğer azınlıklar tarafından tercih edilmiş, bu okullar eğitim-öğretim vermeleri yanında siyasi açıdan da bu azınlık gruplarını etkilemişler ve milliyetçilik düşünceleri üzerine çalışmışlardır. Cizvitler ise Anadolu coğrafyasında açtıkları ve genellikle ilköğretim ve lise düzeyindeki okullarında genellikle Ermeniler ve diğer gayrimüslim azınlıklar eğitim görmüştür.

Osmanlı Devleti'ne gelişlerinde kurdukları Saint Benoit Koleji, İstanbul'daki Cizvit eğitim kurumlarının ilki olması dolayısıyla bir önem arz etmiştir. Fransa destekli çalışan Saint Benoit Koleji Cizvitler tarafından kurulmakla birlikte 1773'te tarikatın lağvedilmesi sonrasında başka bir Katolik gruba devredilmiştir. Cizvit misyonerler Saint Benoit dışında İstanbul'da ve Anadolu'da başka okullar açmaya muvaffak olmuşlardır. Bununla birlikte Lübnan'da açtıkları Saint Joseph Üniversitesi hakkında Osmanlı sınırlarındaki en önemli ve büyük Cizvit eğitim kurumu demek mümkündür. XIX. yüzyılın sonlarına doğru açılan bu üniversitede teoloji, felsefe, farklı diller, fen ve matematik bilimleri üzerine dersler okutulmuş, bunun dışında üniversiteye bağlı bir tıp okulu açılmıştır. Günümüzde de eğitim-öğretim hayatına devam eden Saint Joseph Üniversitesi'nde pek çok öğrenci yetişmiştir. Osmanlı Devleti döneminde bu üniversitede yetişen öğrenciler Arap milliyetçiliği düşüncesine sahip olmuşlar ve bunun liderliğini üstlenmişlerdir.

İstanbul ve Lübnan dışında Cizvit misyonerler Adana, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Merzifon'da çalışmalar yürütüp misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş ve bu bölgelerde okullar açmışlardır. Cizvitlerin açtıkları bu okullar genellikle ilköğretim ve lise seviyesinde olmuştur. Bu okulların öğretmenleri Cizvit misyonerlerden oluşmakla birlikte bölgedeki yerel azınlık ve gayrimüslimlerden de öğretmenlik yapanlar olmuştur. Bu

bölgelerdeki Cizvit okulları kimi zaman ruhsatsız ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesine uygun olmayan bir şekilde eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Cizvitler bu bölgelerde kiraladıkları veya satın aldıkları binaları izinsiz olarak okula dönüştürmüşlerdir.

Cizvitler Avrupa'da pek çok hükümdarın ve prensin yanında yer almış, Çin'de ise Çin sarayına girmeyi başarmışlardır. Cizvitler bu şekilde hükümdarlar nezdinde itibar kazanmış ve hükümet makamlarını nüfuz ve etkileri altına almışlardır. Ancak Cizvit rahipler bu özelliklerini Osmanlı Devleti'nde sürdürememişlerdir. Dünyanın diğer bölgelerindeki gibi Osmanlı sarayı ve padişah nezdinde bir ayrıcalıkları olmamıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki Cizvit misyonerler XVI. yüzyılda geldikleri bu coğrafyadaki faaliyetlerine I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Adam, B. (2004). “Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 281-288.
- Akgün, Ş. (1992). “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları”. *OTAM*, 3, 1-16.
- Aksoy, E. (2015). “Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Fransız Okulları”. *Synergies Turquie*, 8, 29-46.
- Akşit, O. (1970). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Alatlı, A. (2010). *Batı’ya Yön Veren Metinler – II*. İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. (Çev. O. Bahadır). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Ata, B. (2015). “Eğitimin Tarihsel Temelleri”. E. Karip (Editör). *Eğitim Bilimine Giriş*. (Yedinci Baskı). Ankara. Pegem Akademi, 53-80.
- Ata, B. (2016). “Cizvitler ve Tarih Öğretimi”. B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 116-126.
- Aydın, M. (2005). “Türkiye’de Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 91-118.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Aydın, M. (2007). “Hıristiyanlık”. Ş. Gündüz (Editör). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 77-203.
- Aydın, M. (2008). *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Aydın, S. (2001). *Anadolu Hıristiyanlığında Dönüşüm Misyoner Faaliyetlerinin Doğu Hıristiyanlığı Üzerindeki Etkisi ve Modernleşme*. Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ankara, 73-88.
- Beydilli, K. (2009). “Şark Meselesi”. *Halil İnalçık Armağanı – I Tarih Araştırmaları*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 386-403.
- Birbudak, T. S. (2007). “Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti’nde Eğitim Öğretim (1898-1903)”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 303-316.
- Birsel, H. (2013). “Peder Monier’in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 100-128.
- Birsel, H. (2014). “Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet’in Mektubu)”. *Turkish Studies*, 9(4), 207-223.
- BOA. BEO. 92/6869.

BOA. DH. MKT. 1373/42.

BOA. DH. MKT. 1398/23.

BOA. DH. MKT. 1408/68.

BOA. DH. MKT. 1676/59.

BOA. DH.MKT. 13/3.

BOA. DH.MKT. 1355/108.

BOA. DH.MKT. 1394/19.

BOA. DH.MKT. 21/24.

BOA. DH.TMIK.M.. 134/36.

BOA. HR. İD.. 2119/71.

BOA. HR.TH. 65/10.

BOA. HR.TH.. 58/93.

BOA. HR.UHM. 234/77.

BOA. MF.MKT 113/34.

BOA. MF.MKT. 122/36.

BOA. MF.MKT. 145/34.

BOA. MF.MKT. 77/63.

BOA. MV. 10/39.

BOA. Y..PRK.AZJ. 11/25.

Bolat, B., Ayaz, R. (2018). "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Ermenileri Üzerindeki Etkileri". Y. E. Tekinsoy-M. Hanılçe (Editörler). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Misyonerler ve Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 97-133.

Bozkurt, A. (2011). "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi". *Tarih Dergisi*, 52, 123-150.

Broderick, J. F., Lapomarda, V. A. (2002). Jesuits. *New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), (Vol. 7). Washington: Gale, 779-795.

Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33, 428-437.

Bumin, K. (1998). *Batı'da Devlet ve Çocuk*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yol Yayınları.

- Campbell, T. J. (1919). Jesuits. *The Encyclopedia Americana*. (Vol. 11). New York, Chicago: The Encyclopedia Americana Corporation, 36-40.
- Collas, B. C. (2005). *1864'te Türkiye Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni*. (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- Çalık, O. (2016). "Cizvit Eğitiminde Ödül ve Ceza". B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 53-63.
- Çavdar, A. (2006). "Başka Dillere ve Kültürlere Açık Bir Tarikat Cizvitler", *Toplumsal Tarih*, 153, 34-41.
- Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Dalmases, C. D. (2002). *Ignatius of Loyola, New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), (Vol. 7). Washington: Gale, 312-314.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Deiehl, C. (2018). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. S. Sezer). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Demirci, K. (1998). Hıristiyanlık. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17, 328-340.
- Demirci, K. (2004). "Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 81-84.
- Demirkent, I. (1992). Bizans. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 230-244.
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, 525-546.
- Demirkol, T. P. (2018). "Diplomasi Gölgesinde Osmanlı Topraklarında Misyonerlik Faaliyetleri". Y. E. Tekinsoy-M. Hanılçe (Editörler). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Misyonerler ve Faaliyetleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 27-53.
- Dhotel, J.C. (1986). *Who Are You, Ignatius of Loyola?*. Rome: Publication of the World Federation of Christian Life Communities.
- Doğan, M. A. (2009). "Missionary Schools". *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. (Ed. G. Agoston-B. Masters). New York: Facts on File, Inc.
- Donnelly, J. P. (2004). "Cizvitler". *Hıristiyanlık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 421-422.
- Dursun, D. (1992). "Beyrut". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 81-84.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. (Cilt II). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ellwood, R. S., Alles, G. D. (2007). *The Encyclopedia of World Religions, Revised Edition*. New York: An Imprint of Infobase Publishing.

- Emiral, O. (2016). "Ignatius Loyola ve Cizvitlerde Sanat", B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 106-115.
- Erdem, M. (1999). "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetler". *Dini Araştırmalar*, 1(3), 5-42.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. (Cilt 1-2). İstanbul: Eser Matbaası.
- Erkek, İ. (2013). *Batı'nın Öncü Gücü Misyonerler*. Ankara: Öncü Kitap.
- Eroğlu, A. H. (2018). "Hıristiyanlık". *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ertuğrul, H. (1998). *Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi*. İstanbul: Nesil Basım Yayın.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Esen, S. (2017). "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler". *Dini Araştırmalar*, 20 (52), 111-130.
- Eusebios. (2011). *Kilise Tarihi*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* (İkinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Father Genelli. (1871). *The Life of St. Ignatius of Loyola*. London: Burns, Oates and Co.
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl*. (Çev. M. Cedden). Ankara: İmge Kitabevi.
- Flinn, F. K. (2007). *Encyclopedia of Catholicism*. New York: An Imprint of Infobase Publishing.
- Fowler, J. W. (2000). "İman Bilincinin Evreleri". (Çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 19, 85-104.
- Fraze, C. A. (2009). *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. (Çev. C. Erdek). İstanbul: Küre Yayınları.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Dördüncü Baskı). (Çev. S. K. Angı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ganss, G. E. (1991). *Ignatius of Loyola The Spiritual Exercises and Selected Works*. New York: Paulist Press.
- Gökbel, A. (2005). "Sivas ve Tokat Çevresinde Misyonerlik". *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 219-229.
- Gözübüyük, S. (2018). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerin Rolü". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 635-654.

- Gregory, T. E. (2019). *Bizans Tarihi*. (Beşinci Baskı). (Çev. E. Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gül, S. (2015). *The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Günay, N. (2008). “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri”. *Gazi Akademik Bakış*. 1(2), 107-119.
- Gündüz, Ş. (2002). “Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 1, 1-21.
- Gündüz, Ş. (2004). “Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 327-351.
- Gündüz, Ş. (2005). *Misyonerlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2005). Misyonerlik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 193-199.
- Gündüz, Ş. (2017). *Hristiyanlık*. (Altıncı Baskı). Ankara: İsam Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2017). *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. (Beşinci Baskı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Gündüz, Ş., Aydın, M., (2002). *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye’ye Yönelik Faaliyetleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Güngör, A. İ. (2002). “Kilise’nin Yeni Misyon Anlayışında İnkültürasyon’un Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 171-185.
- Güngör, A. İ. (2002). *Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Güngör, A. İ. (2016). *Cizvitler*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güngör, E. (2012). *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, H., Ünal, M., Adıbelli, R. (2005). “Kayseri, Nevşehir ve Kırşehir Çevresinde Misyonerlik Faaliyetleri”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 215-218.
- Hamlin, C. (2011). *Türkler Arasında*. (Çev. H. Yüksel). İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Hamlin, C. (2012). *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*. (Çev. A. Aksu). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2004). “Genel Olarak Misyonerlik”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 25-35.
- Harman, Ö. F. (2004). “Mélanges de l’Université Saint Joseph”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29, 35-36.

- Hizmetli, S. (1991). *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Deri Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hopkins, E. W., Moore, G. F., Halidi, M., Ferruh, Ö. (2006). *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Hülagü, M. M. (2007). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye”. *Journal of Islamic Research*, 20(4), 429-450.
- İnalçık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnternet: Catholic Encyclopedia, Web: <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=6312> adresinden 16 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Field, F. J. (2019). *Battle of Pamplona*, Encyclopedia Britannica. Web: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Pamplona> adresinden 1 Mart 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Ryan, E. A. (2020). St. Ignatius of Loyola. Encyclopedia Britannica. Web: <https://www.britannica.com/biography/St-Ignatius-of-Loyola> adresinden 16 Mart 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Traub, G., Mooney, D. (2015). “St. Ignatius Loyola: Founder of the Jesuits”, 1. Web: https://bbk12e1-cdn.myschoolcdn.com/ftpimages/750/misc/misc_154033.pdf adresinden 1 Mart 2020’de alınmıştır.
- İzник, E. (2009). “Pagan Bir İmparatorluğun Hristiyan İmparatorluğuna Dönüşümü: Geç Antik Çağ’da Roma İmparatorluğu”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 49, 41-76.
- Kaçar, T. (2013). “Roma İmparatorluğu, Hristiyanlar ve Milano Fermanı’nın 1700. Yılı”. *Toplumsal Tarih*, 46-50.
- Kanad, H. F. (1963). *Pedagoji Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kansu, N. A. (2017). *Pedagoji Tarihi*. Ankara: Telgrafhane Yayınları.
- Karabekir, K. (1939). “Misyonerlerin Faaliyeti”. *Yeni Sabah*. 11 Kânunusani 1919.
- Karakaş, N. (2014). “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’daki Faaliyetleri ve Ermeniler”. M. M. Hülagü, M. Şaşmaz vd. (Editörler). *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Kilisesi Misyonerlik*. (8. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 127-144.
- Karlangıç, O. (2018). “Adana’da Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Çalışmalara Müslüman Ulemanın Tepkisine Bir Örnek (1876-1909)”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 176-194.
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 394-397.

- Kelleci, A. (2019). “Ankara-İstanbul Arasında Bir Katolik Aile; Aydınyanlar”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 225-253.
- Kılıç, D. (2014). “Osmanlı Ermenilerine Yönelik Misyoner Faaliyetleri”. M. M. Hülagü, M. Şaşmaz vd. (Editörler). *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Kilisesi Misyonerlik*. (8. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 85-126.
- Kılıç, R. (1999). “Osmanlı Türkiye’inde Azınlık Okulları (XIX. Yüzyıl)”. *Türk Kültürü*, 431, 151-159.
- Kılıç, R. (2006). “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 327-342.
- Kırpık, G. (2009). *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kieser, H. L. (2018). *İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri’nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*. (Çev. A. Dirim). (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Korkmaz, B. (2016). “Cizvit Okullarında Dil Öğretimine Bakış”. B. Ata (Editör). *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 44-52.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuşçuluo, A. (2007). “Japonya’da Hıristiyan Misyoner Hareketleri (1542-1587)”. *Bilimname*. 2, 139-151.
- Kutsal Kitap (2011). Seoul: Korean Bible Society.
- Kuzgun, Ş. (1983). “Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 59-82.
- Küçük, A. (2002). “Hıristiyanlıkta Misyon Anlayışı, Yeni Yaklaşımlar ve Dinlerarası Diyalog”. *Dinler Tarihi Araştırmaların-III 2000. Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 359-385.
- Küçük, A. (2004). “Genel Olarak Misyonerlik- Müzakere”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 39-59.
- Küçük, A. (2005). “Misyonerlik Nedir? (Misyonerlik ile “Tebliğ” Arasındaki Fark)”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Küçük, A. (2006). “Misyonerlik ve Türkiye”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. (Altıncı Baskı). Ankara: TDV Yayınları, 37-51.
- Küçük, A. (2011). *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

- Küçük, A. (2015). *Ermeni Kilisesi ve Türkler*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, C. (2006). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Tanzimat”. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phonix Yayınevi, 375-386.
- Lindberg, C. (2014). *Avrupa’da Reform Tarihi*. (Çev. Ö. U. Hofaşçı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Linder, R. D. (2004). “Katolik Reformu”. *Hiristiyanklık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 412-430.
- Luraghi, R. (2016). *Sömürgecilik Tarihi*. (Üçüncü Baskı). (Çev. A. Emeç). İstanbul: E Yayınları.
- Maarif Vekaleti. (1933). *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mantran, R. (1981). *İslâmın Yayılış Tarihi (VII.-XI. Yüzyıllar)*. (Çev. İ. Kayaoğlu). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Marmara, R. (2006). *Bizans İmparatorluğu’ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. (Çev. S. Özen). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- McCarthy, J. (2019). *Türkler ve Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik ve Çatışma*. (Çev. F. Sarıkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. (Altıncı Baskı). (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Meydan Larousse, Cilt 7.
- Munitiz, J. A., Endean P. (1996). *Saint Ignatius of Loyola*. London: Penguin Books.
- Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1984). “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar”. *The Journal of Ottoman Studies IV*, 89-113.
- Ortaylı, İ. (1996). Galata. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, 303-307.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. (Yedinci Baskı). (Çev. F. Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oymak, İ. (2010). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öke, M. K. (1982). “Şark Meselesi ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları (1876-1909)”. *Osmanlı Araştırmaları-III*, 247-276.
- Özcan, A., Buzpınar, Ş. T. (1997). “Church Missionary Society İstanbul’da Tanzimat, Islahat ve Misyonerlik 1858-1880”. *İstanbul Araştırmaları*, 1, 63-97.

- Öztürk, M. (2019). “19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarında Beyrut ve Çevresi”. C. Kafadar-G. A. Tekin (Editörler). *Journal of Turkish Studies Festschrift In Honor of Özer Ergenç Part II*, 52, 161-178.
- Packer, J. I. (2004). “Loyola’lı Ignacio”, *Hıristiyanlık Tarihi*. (Çev. S. Sel ve L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 419.
- Parmaksız, E. I. (2007). “Ermeni Tarihçi Arşak Alboyacıyan’ın Kayseri Ermenileri Tarihi Adlı Eserine Göre Kayseri’de XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Başlarında Faaliyet Gösteren Ermeni Okullar”. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Cilt II*, 136-159.
- Polat Haydaroğlu, İ. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Polat, İ. (1989). “Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları”. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(4), 563-575.
- Polvan, N. (1952). *Türkiye’de Yabancı Öğretim*. (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev. E. B. Özbilen). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Roberts, J. M. (2009). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Rose, S. (1891). *St. Ignatius Loyola And The Early Jesuits*. London: Burns and Oates Ld.
- Roussos-Milidonis, M. N. (2011). “19. Yüzyıl İstanbul’unda Katolik Azınlık”. P. Stathis (Editör). *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 92-98.
- Salihoğlu, M. (2004). “Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı - Müzakere”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 289-293.
- Sarıçioğlu, E. (2016). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. (Sekizinci Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Schimmel, A. (2017). *Dinler Tarihine Giriş*. (2. Baskı). İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Sezer, A. (1999). “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”. *Osmanlı*. (Cilt 2). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 181-191.
- Sezer, A. (1999). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 169-183.
- Storr, A. (2001). *Öteki Peygamberler*. (Çev. Aslı Day). İstanbul: Okuyanüs Yayın.
- Şahin, M. (2016). *Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Son Çağ Yayıncılık.

- Şenyurt, O. (2019). “Mekânın “İttihâz”ı: Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Cizvitlerin Kayseri ve Adana’da Bazı İnşaat Faaliyetleri”. *Medeniyet Sanat – İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(2), 91-103.
- Şıvgın, H. (2017). “Osmanlı-Fransız İlişkileri”. H. Çakmak (Editör). *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*. Ankara: Efil Yayınevi, 3-58.
- Şişman, A. (2002). “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”. *Türkler*. (Cilt 14). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 173-180.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tanilli, S. (1994). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*. (Üçüncü Baskı). (Cilt 3). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekin, Z.-Karaca, A. M. (2019). “Cizvit Misyonerlerinin Kayseri’deki Eğitim Faaliyetleri: II. Abdülhamid Dönemi”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 508-525.
- Tokarev, S. A. (2006). *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*. (Çev. R. Aksungur). İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Tomar, C. (2003). “Lübnan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 246-248.
- Topakkaya, A. (2017). “Tarihsel Süreçte Kilise-Siyaset İlişkisi ve Günümüze Yansımaları”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 6, 11-31.
- Tozlu, N. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Misyoner Okulları”. *Osmanlı*. (Cilt 5). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 329-339.
- Turan, Ö. (1999). “Avrasya Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri”, *Avrasya Etüdlere*, 16, 11-38.
- Turan, S. (2006). *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Turan, S. (2011). *Misyoloji Hıristiyan Misyon Bilimi*. Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Turan, S. (2015). *Hıristiyan Misyon Tarihi*. Rize: STS Yayınları.
- Tülücü, S. (2010). “Luvîs Şeyho”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, 86-88.
- Tümer, G. (1993). Cizvitler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 40-42.
- Tümer, G., Küçük, A., (1993). *Dinler Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ocak Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulutaş, S. (2012). *Tarsus Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914)*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Uzunçarşılı, İ. H. (2019). *Osmanlı Tarihi*. 3. Cilt, 2. Kısım. (Sekizinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vahapoğlu, M. H. (1992). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*. (İkinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Wells, H. G. (1972). *Kısa Dünya Tarihi Başlangıcından 1946'ya Kadar*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Z. İshan). İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Worcester, T. (2017). *The Cambridge Encyclopedia of the Jesuits*. New York: Cambridge University Press.
- Yalçın, E. (2015). "Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası". *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 75-104.
- Yaşaroğlu, A. M. (2004). "el-Meşrik". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 376-377.
- Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yel, A. M. (1998). "Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler". *Divan*, 2, 33-55.
- Yiğitoğlu, M. (2012). "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Müslüman Hıristiyan Münasebetleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 100-117.
- Yorulmaz, Ş. (2000). "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl-20. Yüzyıl Başları)". *OTAM*, 11, 697-768.
- Yüçetürk, O. S. (1994). "Ön Asya'da Misyonerlik", *D. E. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 319-333.

EKLER

EK-1. Cizvitlerin kurucusu Ignatius Loyola'nın bulunduğu bir gravür (1703)

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/693062>

EK-2. Ignatius Loyola ve Cizvit kurucularından Francis Xavier

S. IGNATIVS DE LOIOLA Societatis IESV auctor obiit anno M. D. LVI. ætatis sue LXXV. confirmatæ Societatis XVI. constitutis Prouincijs XII. miraculis in vita et post illam clarus paralyticis, cæcis, comitiali morbo laborantibus, febribus inestuantibus, varijs moribus, vulneribus, angoribus, tentationibusq; oppressis, mortuõsq; sibi ac vitæ restituit: vaticinijs, frequentibusq; celestibus visis illustris, orationis et lacrymarû dono inter primos numerandus. à S.S. D. N. Greg. XV. A. 1622. 12. Martij in Sanctõrum numeru relatus.

S. FRANCISCVS XAVERIVS obiit anno M. D. LII. iuicæ Societatis XIII. verus Orientis Apóstolus. cuius manu quinque supra viginti mortua vitæ reddidit, supra decies centena nulla salutaribus aquis tincti: fuit verbo exercitus, pluri oratione cineres, sedauit oceanum tempestates, nobilissimarum vñ toriarum auctor et vaticinator, omniumq; prope caritadimum depulsor. fuit beatissime vitam dum Sinarum subijcere Christo regna parat: à S.S. D. N. Greg. XV. A. 1622. 12. Martij in Sanctõrum numeru relatus.

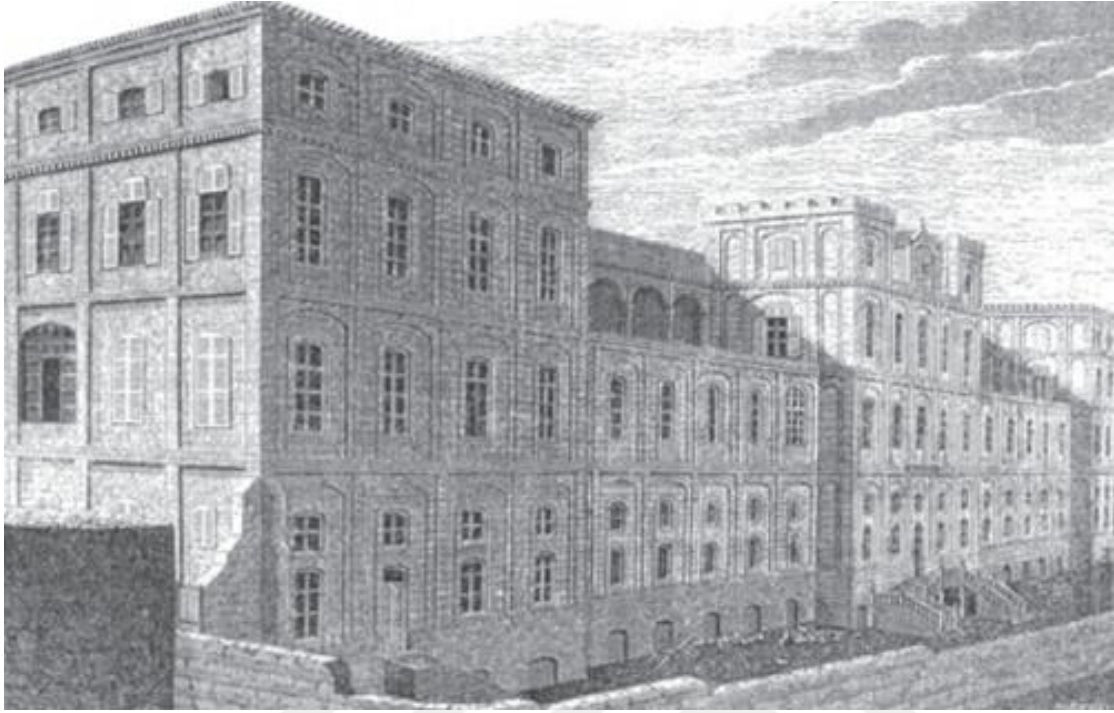
Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/770374>

EK-3. Cizvit Rahipler

Kaynak: Polvan, N. (1952). Türkiye’de Yabancı Öğretim. (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 79.

EK-4. Beyrut Saint Joseph Üniversitesi'nin kuzey tarafından görünümü

Kaynak: <https://www.cairn.info/revue-histoire-monde-et-cultures-religieuses1-2009-1-page-149.htm>

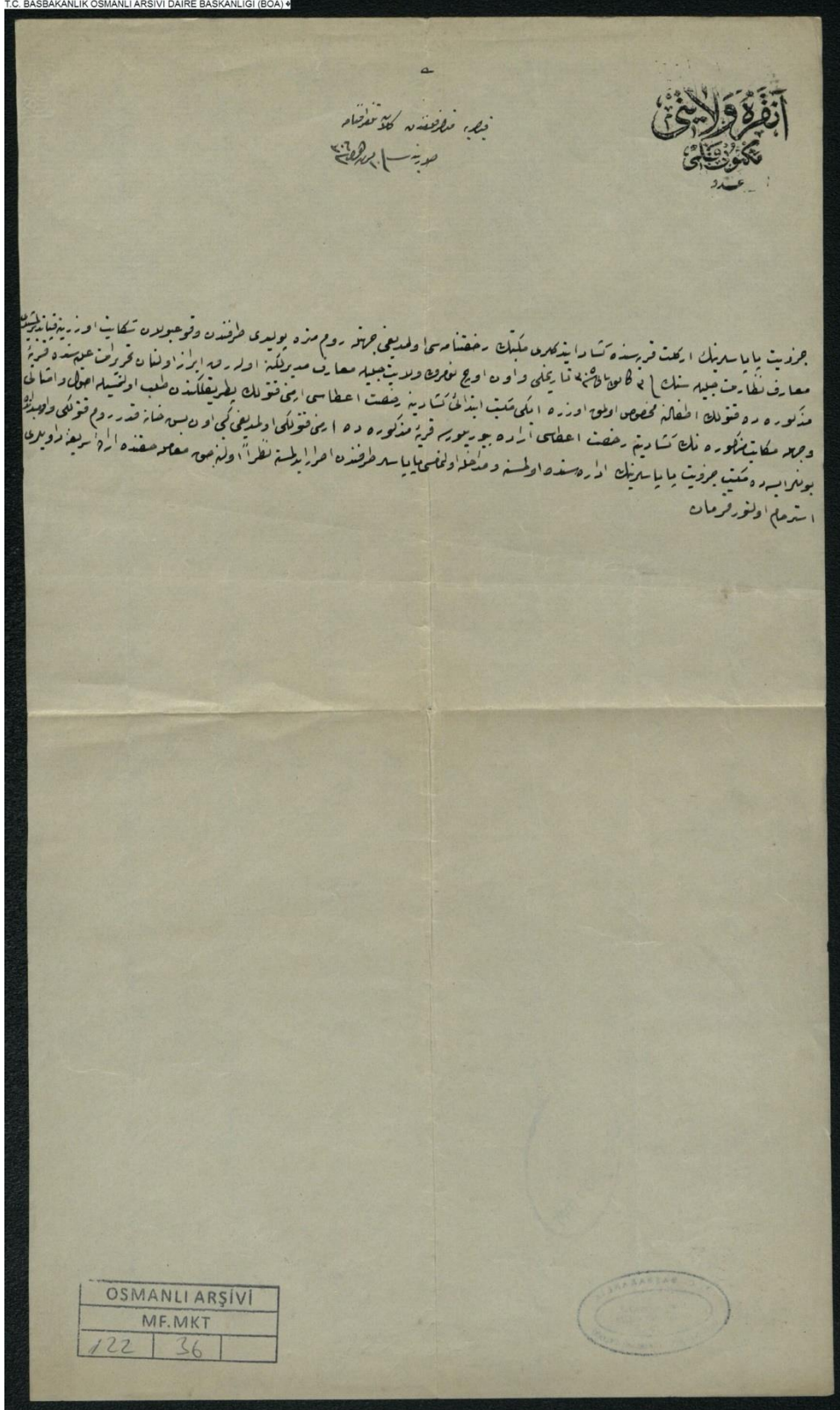
EK-5. Beyrut Saint Joseph Üniversitesi'nin XX. yüzyıl başlarında havadan görünümü

Kaynak: <https://www.cairn.info/revue-histoire-monde-et-cultures-religieuses1-2009-1-page-149.htm>

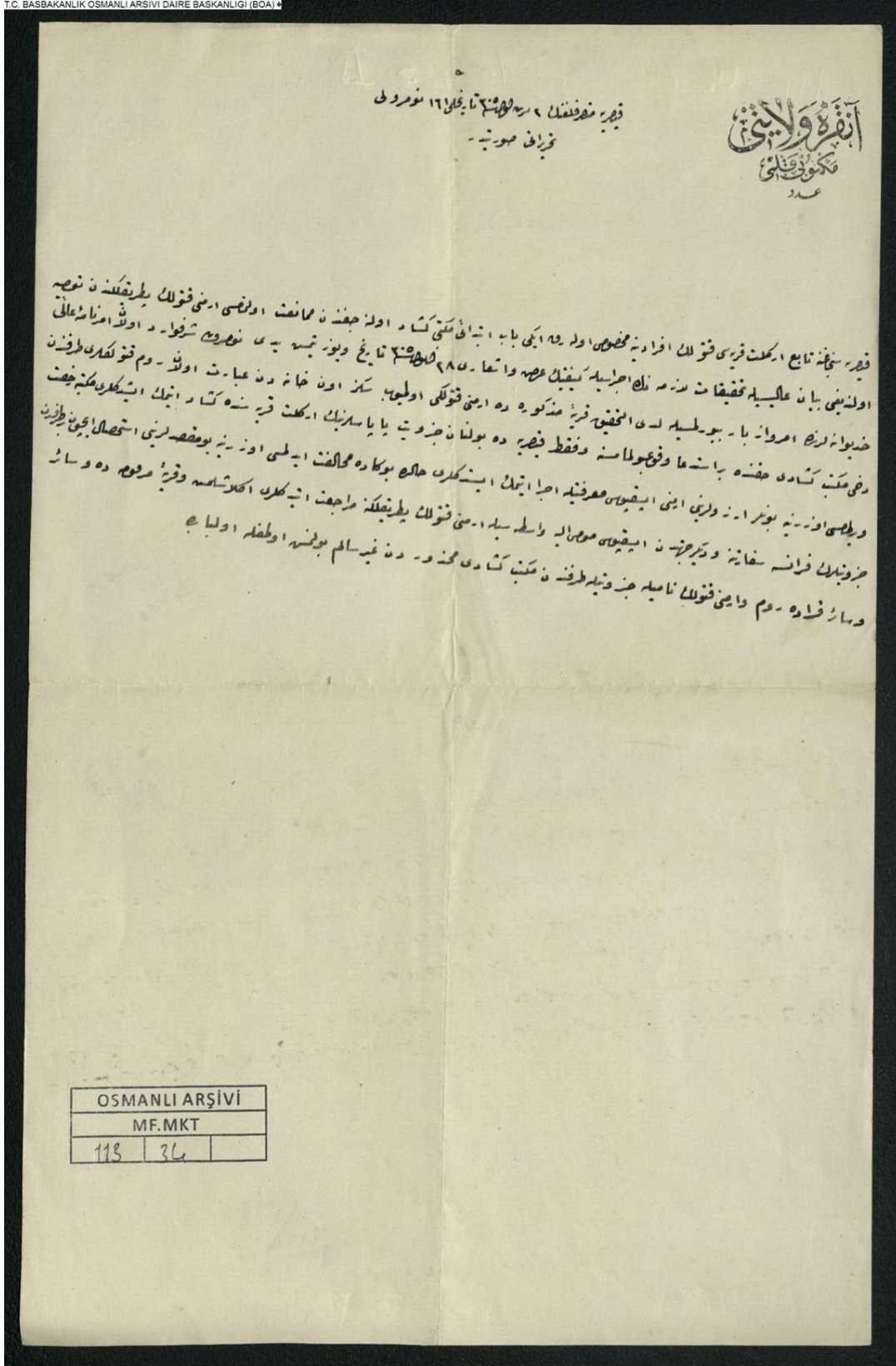
EK-6. Kayseri Erkilet'te ruhsatsız olarak açılan Cizvit okulunun kapandığı ve yerine Ermeni Katoliklerinin okul açmak istediği ancak bu okulun açılmasıyla Cizvitlerin idaresine geçebileceğine dair BOA belgesi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

EK-7. Erkilet'te Ermeni nüfus olmamasına rağmen Cizvitler tarafından burada Ermenilere ait bir okul açmak istemelerinin engel olunmasına dair BOA belgesi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

EK-9. Kolağası Mehmed Tahir'in Almancadan Osmanlı Türkçesine tercüme ettiği Cizvit Cemiyeti'nin Talimat-ı Hafiyyesi isimli eserinin takdimi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAKANLIĞI (BOA)

۵۰

سؤکتو قرتلو عظمتو لرانیو پادشاه عالیجاه و شهردار عالیبار و ولایت بیتمز افندرز حضرتی
جناب هو و فیاضه مطلعہ بیغیر ذیاتی خلیفہ سی و جہد اسلامیانک حامیسی اولایہ ذابہ شوکتہ حضرتہ شہر یایدی دنیا
طوردی تحت عالیجت عثمانیہ برقرار و کافہ اعدای دولتی اوزرینہ غالب و مظفر بو سوہ آمیہ فولدی عهد اصل سرائی تبریزی
معتبر بر عائد صرستانہ بر منسوب اولوب لاجل التخیل و سعادتہ کلمہ و صفر شمره شرف دیدہ صیہ اسلام ایہ شرف اولایہ
مقام سعادتیک تیبسی اوزرینہ مکتوبہ ملک کانلری قید و قبول بویشدر اوقد تبر و کافہ امان جاگازیم منو شیلدی شرف
اولینیم دید عالیجہ و بقیدہ منعم بولدیغیم ولایت بیتمز افندرز حضرتیہ کمال خدمتہ و غیرہ ایہ خدمت ایشلمه نخصر بولدی خدمت
عزیزہ هفتزادہ درہ بقہ ناماً و فی ازی خدمتہ فراھنکر بولدیغیمد سؤکتیہ قدر کونک المانجہ و کرکہ فرانسه جہ درہ بر قاجار
ترجمہ و سانیہ معارفیہ حضرتہ شہر یایدیغ نسیہ موفور اللهم فقط سؤکتیہ و کبیر شرف دیدہ اسلام ایہ شرف اللهم
دولت ایدلرہ علملریہ انساب سارتنہ نانی اولایہ نصہ قولدیغیمد و بقیدہ منسوب بولدیغیمد و کبیر شرف دیدہ اسلام ایہ شرف اللهم
و منارہ حقہ سنی ایز ایچوہ خدمتہ اتم تقال ایز ایچدی مشہور اولند قولدی بھہ دولتہ مالکدہ طر اولدیغیمد حالہ ممالک
محرم شھان لرنہ کلامہ جزویت یا ایچلرینک اصل سلفاری ارنہ ایدر و علم نامی اندرک ویرہ بید حکماری افکار جنالانہ ورنہ
محافظم ایزہ جک اولایہ جزویت جیستک تعلیمات خفییسی «تم انری کلمتیک بالرحمہ بر نسخہ سی منظور شوکوفور حضرتہ شہر یایدی
بورلوقه اوزرہ خاکای املیمای حضرتہ پادشاهیدینہ رفع و تقدیم اجناس ایدیم اولیب و قاطبہ احوالہ امر و فرمانہ و لطف
و اصل شوکتو قرتلو عظمتو لرانیو پادشاه عالیجاه و ولایت بیتمز افندرز حضرتی
کابردی

قولدی
ولایه عثمانیہ سہ ارباب ساویدر
قول اعلی
محمد

Y.PRK.AZJ 11/25

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ortaç, Tuğba
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1993/Antalya
Medeni hali : Bekar
e-mail : tuba.ortac@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2017
Lise	Serik Lisesi	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-Halen	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

